

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Ташкилоти базавии
давлатҳои аъзои ИДМ

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН

РУШДИ НИЗОМИ ПУЛИИ КИШВАР ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ

Ташкилоти базавии
давлатҳои аъзои ИДМ

КОНФЕРЕНСИЯИ ҶУМҲУРИЯВИИ ИЛМӢ-АМАЛӢ

МАВЗУӢ: “РУШДИ НИЗОМИ ПУЛИИ КИШВАР ДАР
ШАРОИТИ ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ”

29 октябри 2025

ДУШАНБЕ - 2025

Маҷмӯаи маводи илмӣ конференсияи илмӣ амалии ҷумҳуриявӣ: «Рушди низоми пулии кишвар дар шароити иқтисодиёти рақамӣ», таҳти таҳрири умумии доктори илмҳои техникӣ, профессор Назарзода Х.Х., номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент Машокиров Ҷ.Н., номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент Султонов З.С. - Душанбе: ДДК. 2025. - 129 саҳ.

Сборник научных материалов республиканской научно-практической конференций: “Развитие денежной системы страны в условиях цифровой экономики”, под общей редакцией д.т.н., профессора Назарзода Х.Х., к.э.н., доцента Машокирова Дж.Н., к.э.н., доцента Султонова З.С. - Душанбе: ТГУК. 2025. - 129 с.

Маҷмӯа маводҳоро аз гузоришҳое дар бар мегирад, ки натиҷаҳои таҳқиқотро дар мавзӯи: Рушди низоми пулии кишвар дар заминаи иқтисодиёти рақамӣ пешниҳод мекунад.

В сборник вошли материалы докладов, в которых представлены результаты исследования на тему: Развитие денежной системы страны в условиях цифровой экономики.

Матни маърузаҳо дар шакли асл нашр шудаанд ва барои мазмун ва аслияти онҳо масъулият пурра ба зиммаи муаллифон мебошад.

Тексты статьи публикуются в оригинальном виде, ответственность за их содержание и оригинальность полностью несут авторы.

МУНДАРИҶА/СОДЕРЖАНИЕ

№	Ному насаби муаллиф ва номгӯи мақола	Саҳ.
1.	Худойназаров Д.А., Буриев Ш.М. БОНКҲОИ ВИРТУАЛӢ ВА МАҚОМИ ОНҲО ДАР ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ	5
2.	Джабаров Г.Н. РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ	9
3.	Сайфуров К.Ф., Султонов Ҷ.Д. ҚАРЗИ БОНКӢ ВА НАҚШИ ОН ДАР ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲОИ РУШДИ ИҚТИСОДИ	12
4.	Komilzoda N.B., Davlatov K. REMOTE BANKING SERVICES AS AN ELEMENT OF THE MODERN BANKING ECOSYSTEM IN THE BANKING SYSTEM OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN	16
5.	Мирализода З.М., Туракулов Д.С. ИСТИФОДАИ ОҚИЛОНАИ ВОСИТАҲОИ ТАНЗИМИ ПУЛИЮ ҚАРЗӢ - ОМИЛИ ТАЪМИНИ УСТУВОРИИ МОЛИЯВИИ ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	21
6.	Гаюров Г.Х., Рахмонов Б.Р. БАНКОВСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ: ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ	24
7.	Хайрзода Ф.А. РУШДИ НИЗОМИ БОНКӢ ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИ-СОЗИИ ИҚТИСОДИЁТ	31
8.	Шомадова Н. МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ҲАМГИРОИИ СУБЪЕКТҲОИ ҚАРАӢИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР НИЗОМИ САНОАТ	35
9.	Пежмон Чаъфарӣ. ТАЪРИХИ КАМБИЗОАТӢ ВА ЧЕНАКИ ОН	39
10.	Махмаризозода Б.М., Давлятов Э.М. ОМИЛҲОИ ТАЪСИРРАСОНИ АНДОЗБАНДИИ МУАС-СИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	44
11.	Одинаев Ҳ.С. ТАМОҶУЛИ РУШДИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ КОРТҲОИ ПАРДОХТИИ БОНКӢ ДАР БОНКҲОИ ТИҶОРАТИИ МАМЛАКАТ	49
12.	Султонов Ҷ.Д. ШАКЛ ВА УСУЛҲОИ ИДОРАКУНИИ МОЛИЯИ ДАВЛАТӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	53
13.	Ҳакимова М.А. ИНТИҚОЛИ МАБЛАҒҲО ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАЪМИНИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ МИЛЛӢ	57
14.	Машокиров Ҷ.Н., Қурбонов А.Р., Султонов З.С. НИЗОМИ БОНКӢ ҲАМЧУН МЕХАНИЗМ БАРОИ БЕҲТАР НАМУДАНИ ХИЗМАТРАСОНИИ МАИШӢ ДАР ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ: ТАҲЛИЛ ВА ПЕШНИҲОДҲО	60
15.	Мирсалимов А.А. ЭПОХА ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ: ПРЕОБРАЗОВАНИЕ СПОСОБОВ ОПЛАТЫ ТРУДА СОТРУДНИКОВ КОМПАНИ-ЯМИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ УСЛУГ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ	64

16.	Наджмиддинова Ф.А. ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ ТАДЖИКИСТАНА НА РАЗВИТИЕ ОНЛАЙН-ДЕПОЗИТНЫХ УСЛУГ	68
17.	Саидова М.Ҳ., Азизов У. ТАШАККУЛИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ВА ПАРДОХТҲОИ ҒАЙРИНАҚДӢ ДАР ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: ОМИЛИ МУҲИМИ САРҒАИ ВАҚТ ВА РУШДИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ	73
18.	Сафаров Ф.С. ҚАРЗ ВА ШАКЛҲОИ ТАТБИҚИ ОН ДАР ҒАЪОЛИЯТИ ЧСК “ОРИЁНБОНК”	76
19.	Хамидова С.Х. ЦИФРОВИЗАЦИЯ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН: СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ	82
20.	Курбонова Ф.А. ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЭКОСИСТЕМ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ	87
21.	Рахматова Н.М. ИНФЛЯЦИЯ И МЕХАНИЗМЫ ЕЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ	90
22.	Ҳалимов Л.М. МАРКЕТИНГИ БОНКӢ: МАҒҲУМ, АҲАМИЯТ ВА РОҲҲОИ ТАТБИҚИ ОН ДАР ТОҶИКИСТОН	94
23.	Мирзоев У. Ё. ТАҶРИБАИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ҚИҲАТИ РАҚАМИ-КУНОНИИ НИЗОМИ БОНКӢ ВА РУШДИ ОН ДАР ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	97
24.	Ҳаёзода Қ.А., Ахмедова М.Т. ХУСУСИЯТҲОИ ТАЪМИНИ УСТУВОРИИ БОНКҲОИ ТИҶОРАТӢ ДАР ШАРОИТИ АҒЗОИШӢБИИ ТАЛАБОТИ ҚАРЗИИ СУБЪЭКТҲОИ ИҚТИСОДӢ	101
25.	Сафарова Н., Ҳамзаев Ф.С., Ҳамзаева Н.С. ХУСУСИЯТҲОИ СИЁСАТИ ҒОИЗИИ БОНКҲОИ ТИҶОРАТӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	108
26.	Шарипов Н., Моҳихуросони Ф. МАРКЕТИНГИ РАҚАМӢ ЯК ШАКЛИ ИННОВАТСИЯ ДАР БОНКҲОИ ТИҶОРАТӢ	116
27.	Сафарова М.Б. ВЛИЯНИЕ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ НА ДЕНЕЖНЫЕ ПЕРЕВОДЫ МИГРАНТОВ	120
28.	Аскарлова С.С. РАВАНДИ РАҚАМИКУНОНИИ ИНКИШОФИ БОЗОРИ МИНТАҚАВИИ МАСОЛЕҲИ СОХТМОНӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	124

Худойназаров Д.А., Буриев Ш.М.

БОНКҲОИ ВИРТУАЛӢ ВА МАҚОМИ ОНҲО ДАР ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ

Худойназаров Дилшод Ашурович - номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи қори бонкии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Суроға: 734025, Тоҷикистон, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17. Тел: +992-90-062-59-59. E-mail: khudoynazarov.dl@mail.ru.

Буриев Шохин Муддинович – ассистенти кафедраи қори бонкии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Суроға: Душанбе. Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тел.: +992-93-880-83-69. E-mail: shohinburiev@inbox.ru.

Дар мақолаи илмӣ масоилҳои ба бонкҳои виртуалӣ алоқаманд мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтаанд. Муаллифон баҳри тақвият бахшидан ба самаранокии фаъолияти низоми бонкӣ, бонкҳои виртуалиро ҳамчун омили муҳими таъсиррасон мушаххас намуда, асоснок сохтаанд, ки ҳадафи асосии таҳқиқот ба муайян намудани бартариятҳои ташкили фаъолияти бонкҳои виртуалӣ алоқаманд мебошад. Ҳамчунин қайд гардидааст, ки бонкҳои виртуалӣ ба қорбарон имкон медиҳанд, то амалиётҳо ва хизматрасониҳои бонкии лозимаро тавассути шабакаҳои расмӣ ва барномаҳои мобилӣ идора намуда, ҳамчунин зарурати ташриф овардан ба филиалҳои ташкилотҳои қарзиро аз байн баранд. Илова бар ин, мушаххас гардидааст, ки бонкҳои виртуалӣ муассисаи молиявии онлайнӣ ё рақамие мебошанд, ки танҳо бо асбори рақамӣ, на бо пулҳои қоғазӣ муқаррарӣ сару қор мегиранд.

Ҳангоми навиштани мақолаи илмӣ, муаллифон бештар диққати асосиро ба хусусиятҳои бонкҳои виртуалӣ, Интернет-банкинг, бонкинги мобилӣ, технологияҳои рақамӣ, тартиби кушодани суратҳисобҳои виртуалӣ ва ғайраҳо равона намудаанд. Ба сифати объекти таҳқиқот ҳамчунин дар мақола Т-бонк ва Сфера бонки Федератсияи Русия, ки фаъолияти худро дар шакли виртуалӣ анҷом медиҳанд интихоб гардида, дар мисоли бонкҳои мазкур аҳамияти бонкҳои виртуалӣ дар тақвияти низоми бонкӣ арзёбӣ гардидааст. Аз ин лиҳоз, мақолаи илмӣ навишташуда омилҳои муҳимро фаро мегирад, ки моҳияти бонкҳои виртуалиро мушаххас сохта, намудҳои хизматрасониҳои бонкии виртуалӣ ва бартариятҳои қорисозии онҳоро дар низоми бонкии кишвар ифода месозад.

Калидвожаҳо: иқтисоди рақамӣ, бонкҳои виртуалӣ, хусусияти суратҳисоби бонкии виртуалӣ, хизматрасониҳои фосилави бонкӣ Интернет-банкинг, бонкинги мобилӣ, технологияҳои рақамӣ, зеҳни сунӣ, асбори рақамӣ, технологияи блокчейн.

Рушди бо суръати техникаву технологияи соҳавӣ имкон медиҳад, то фаъолияти бонкҳо дар шакли муосир ба роҳ монда шаванд. Таҳлилҳо шаҳодат аз он медиҳанд, ки дар ҳолати такомул ва инкишофи иқтисодиёти рақамӣ ҳиссаи бонкҳои виртуалӣ хеле назаррас мебошад. Зеро, бонкҳои виртуалӣ, ташкилотҳои молиявӣ қарзие мебошанд, ки фаъолияти худро аз фосилаи дур ба роҳ монда, талаботи муштариёро бо маҳсулотҳои бонкӣ ва бе зарурати ҳозир шудан ба воҳидҳои сохтории бонк (филиалҳо ва марказҳои хизматрасонии бонкӣ) қонеъ месозанд. Яке аз заминаҳои муҳимро дар самти пайдоиш ва ташаккули бонкҳои виртуалӣ, рушди технологияҳои иттилоотӣ (рақамӣ) қасб намудааст.

Вобаста ба ин, зарурати технологияҳои рақамиро дар фаъолияти самараноки низоми бонкии кишвар ба инобат гирифта, дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин ибрози андеша намудаанд: «**Бонки миллии Тоҷикистон ва ташкилотҳои қарзиро зарур аст, ки дар самти дарёфти манбаъҳои иловагии маблағгузорӣ ва дар ин замина зиёд кардани пешниҳоди қарзҳои дарозмуддат, дастрас ва бо ғоизи паст, инчунин, пурра ҷорӣ намудани низомии рақамии хизматрасониҳои бонкӣ дар ҳамаи минтақаҳои кишвар ва истифодаи васеи технологияҳои рақамӣ тадбирҳои иловагӣ андешанд**» [6].

Мавриди қайд аст, ки бо рушди технологияҳои иттилоотӣ дар нимаи дууми асри XX ва ибтидои асри XXI иқтисодиёти иттилоотӣ ба вучуд омад, ки асоси онро истифодаи дастовардҳои муосири илму техника ташкил меод. Маҳз бо рушди технологияҳои муосири иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ шабакаҳои ҷаҳонии компютерӣ бунёд ва ғазаи ягонаи иттилоотӣ ташкил гардиданд. Масалан, бо пайдоиши Интернет шаклҳои нави ғаболияти бонкӣ (аз ҷумла, бонкҳои виртуалӣ) ба вучуд омад.

Гарчанде, ки ҳоло шумораи бонкҳои виртуалӣ дар низомии бонкии ҷаҳонӣ зиёд набошад ҳам, аммо бонкҳои мазкур муддати тӯлонӣ арзи вучуд дошта, ҳатто барои бархе аз кишварҳои дорои низомии бонкии таппаккулёфта ҳолати марбута масоили нав маҳсуб намеёбад. Дар ин хусус, мафҳуми «бонкҳои виртуалӣ» нахустин маротиба соли 1992 бо муаррифи дар монографияи «Ширкатҳои виртуалӣ» ба вучуд омадааст [3, с.434].

Бонкҳои виртуалӣ – нави бонкҳои мебошанд, ки дар асоси истифодаи технологияҳои интернетӣ ва усулҳои прогрессивии логистикӣ, раванди пешниҳоди амалиёт ва хизматрасониҳои муосири бонкиро таъмин месозанд. Қобили қайд аст, ки барои дастраснамоии хизматрасониҳои бонкӣ, ба бонкҳои виртуалӣ шароити хуби алоқа (суръати баланди Интернет) лозим меояд, ҷунки бонкҳои мазкур дорои воҳидҳои маҳсуси хизматрасонӣ набуда, барои онҳо шабакаи расмӣ ҳамчун филиали асосӣ ва ягона баромад менамояд. Зеро, дар ин ҷо муштариён метавонанд оиди хизматрасонии хосе, ки ба он таваҷҷӯҳдоранд, маълумот гирифта, аз хизматрасонии бонкӣ истифода намоянд ва ҳолати суратҳисоби худро назорат ва аз мутахассисони бонк ба таври онлайнӣ машварат гиранд. Бонкҳои виртуалӣ ба қорбарон имкон медиҳад, то амалиёту хизматрасониҳои бонкиро таваассути шабакаҳои расмӣ ва барномаҳои мобилӣ идора намоянд.

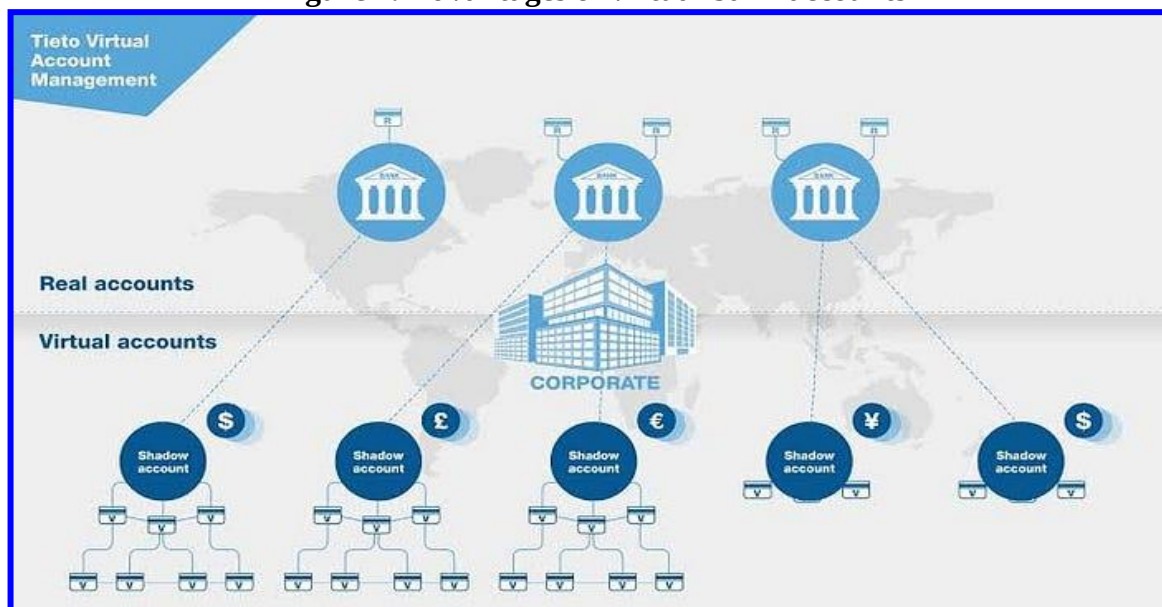
Таҳлили таҷрибаи бонкҳои виртуалӣ муайян намуд, ки бонкҳои марбута имконияти таъмини беҳатарӣ ва дастрасиро ҳангоми идома додани раванди пешниҳоди хизматрасониҳои гуногуни бонкӣ доро мебошанд. Аслан ин бонкҳо хеле беназиранд ва мо метавонем онҳоро «беҳатар» ҳисоб намоем, муштариён бошанд ҳангоми интиҳоби бонки виртуалӣ бояд эҳтиётқорона амал намуда, пеш аз истифодаи он таҳқиқоти заруриро анҷом диҳанд, вагарна иштибоҳи хурд метавонад боиси зиён гардад.

Вақте ки суҳан дар бораи амнияти иттилоотӣ меравад, амният дар бонкдорӣи виртуалӣ дар сатҳи хеле устувор ба роҳ монда шудааст. Масалан, якҷанд хусусиятҳо ба монанди: ҳамёнҳои бисёррамаза дар самти ниғаҳдорӣи дороиҳо ва низомии аутентификатсияи муштариён (раванди тасдиқи аслияти онҳо) ҷойдоранд, ки хусусиятҳои марбута ба муштариён имкон медиҳанд то назорати бештарро нисбати воҳитаҳои худ ба роҳ монанд. Масалан, дар низомии бонкии Федератсияи Русия тартиби таъмини амнияти муштариён бо ёрии технологияи зеҳни сунӣ хеле таппаккул ёфтааст. Оиди ҳолати мазкур, директори баҳши зеҳни сунӣи Т-бонки Федератсияи Русия, Виктор Тарнавский дар қонфронси байналмилалӣи «Саноати рақамии индустриалии Русия», ки аз 2 то 8 июни соли 2025 гузаронида шуд, чунин қайд намудаанд, ки «.....ҳоло на танҳо дар сатҳи кишвар, балки дар сатҳи ҷаҳон низ шумораи ҳолатҳои қаллобӣ афзудааст. Аз ин рӯ, дар Т-бонк қуллӣи воҳитаҳои зеҳнӣи сунӣ (аз қабилӣ: мушовирони рақамӣ, низомии биометрӣ ва ғайраҳо) истифода мегаданд, ки ҳадафи онҳо таъмини амнияти муштариён ва воҳитаҳои онҳо маҳсуб меёбад» [7].

Суратҳисоби бонкии виртуалӣ нисбат ба суратҳисоби бонкии стандартӣ як қатор афзалиятҳо дорад. Азбаски бонкҳои виртуалӣ дорои филиалҳо нестанд, пас хароҷоти изофии онҳо нисбат ба бонкҳои анъанавӣ хеле қамтар аст. Суратҳисоби бонкии виртуалӣ

одатан нисбат ба суратҳисоби банкии анъанавӣ кулайтар ҳисобида мешавад. Зеро, ҳангоми анҷом додани амалиёт муштариён набояд бо раванди фаъолияти банкҳои анъанавӣ маҳдуд шаванд, ҳамчунин онҳо одатан метавонанд қариб ҳама гуна амалиётҳои заруриро дар вақти дилхоҳи рӯз ё шаб анҷом диҳанд (расми 1).

Расми 1. Афзалиятҳои суратҳисобҳои банкии виртуалӣ
Figure 1. Advantages of virtual bank accounts

Дар расми 1 раванди кушодани суратҳисобҳои воқеӣ ва виртуалии банкӣ оварда шудааст. Мавриди қайд аст, ки суратҳисобҳои банкии виртуалӣ суратҳисобҳои банкии махсус тархрезишуда мебошанд, ки метавонанд барои коркард ва фавран тафтиши пардохтҳои аз ҷониби ширкат анҷомдодашуда истифода шаванд. Ба ибораи дигар, суратҳисоби банкии виртуалӣ як навъи суратҳисоби банкӣ мебошад, ки танҳо бо речаи онлайнӣ амал менамояд.

Ба сифати мисол метавон ба низоми банкии Федератсияи Русия дида намуд. Зеро, дар он банкҳои виртуалӣ ҷой дошта, ба сифати яке аз чунин банкҳои фаъол Т-банк (Тинкофф банк)-и Федератсияи Русия баромад менамояд.

Бешубҳа, Т-банк яке аз банкҳои виртуалии пешсаф дар низоми банкии Федератсияи Русия буда, он ҳанӯз аз соли 2006 моделеро офаридааст, ки дар бозори банкии Русия то ҳол бомуваффақият фаъолият намуда истодааст. Самтҳои фаъолияти онро ташкил медиҳанд: хизматрасониҳо ба шахсони воқеӣ, аз ҷумла: додани қарз, пешниҳоди қортҳои кредитӣ ва дебетӣ ва ғайраҳо. Дар солҳои охир, аз ҷониби Т-банки Федератсияи Русия хизматрасониҳои нави банкӣ, ба мисли: пешниҳодҳои тижоратӣ, қарзҳои ипотекаӣ ва ғайраҳо тадриҷан ҷорӣ гардида истодааст, ки ҳолати мазкур ба Т-банк имкон дод то ҳаҷми доройҳоиашро афзун намояд (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. Рейтинги 20-гонаи банкҳои Федератсияи Русия аз рӯи доройҳо
(бо трлн. рубли русӣ)

№	Номи банк	Ҳаҷми доройҳо	№	Номи банк	Ҳаҷми доройҳо
1	ҶСК «Сбербанк»	58,30	11	ҶСК «Банки умумироссиягии рушди минтақавӣ»	2,29
2	ҶСК «ВТБ банк»	32,82	12	ҶСК «Райффайзенбанк»	1,95
3	ҶСК «Газпромбанк»	16,89	13	ҶСК «БМ-Банк»	1,91
4	ҶСК «Алфа-банк»	11,14	14	ҶСК «АБ Русия»	1,26

5	ҚСҚ «Бонк ПСБ»	8,37	15	ҚСҚ «Бонки Санкт-Петербург»	1,25
6	ҚСҚ «Росселхозбонк»	5,54	16	ҚСҚ «АКБ Новикомбонк»	1,08
7	ҚСҚ «Т-Бонк»	4,87	17	ҚСҚ «Ак Барс Бонк»	0,98
8	ҚСҚ «Бонки кредитии Москва»	4,65	18	ҚСҚ «КБ Ситибонк»	0,97
9	ҚСҚ «Совкомбонк»	3,87	19	ҚСҚ «Бонки Уралсиб»	0,82
10	ҚСҚ «Бонки ДОМ.РФ»	3,72	20	ҚСҚ «МТС-Бонк»	0,75

Сарчашма: Рейтинг банков по объему активов по итогу первой половины 2025 года [Электронный ресурс]. – URL: <https://brobank.ru/wp-content/uploads/2025/08/rejting-bankov-po-obemu-aktivov-po-itogu-pervoj-pолоviny-2025-goda.pdf> (дата обращения: 19.09.2025)

Тахлили маълумотҳои ҷадвали 1 нишон дод, ки дар нимсолаи аввали соли 2025, дар байни 20-гонаи бонкҳои Федератсияи Русия, аз рӯи барзиёдии ҳаҷми дороиҳо, Т-бонк дар мақоми 7-ум қарор гирифтааст. Мавриди қайд аст, ки ба чунин ҳолат, пеш аз ҳама истифодаи васеи ВАО (дар нимсолаи аввали соли 2025 аз рӯи шарҳи маҳсулотҳои бонкӣ тавассути ВАО Т-бонк дар мақоми 3-юм қарор гирифтааст) дар самти ҷалби муштариён ва фарогирии доираи зиёди муштариён бо маҳсулотҳои бонкӣ (аз нигоҳи фарогирии муштариён бо маҳсулотҳои бонкӣ Т-бонк дар нимсолаи аввали соли 2025 дар мақоми 5-ум мавқеъ гирифтааст) замина гузоштаанд [9].

Дар ин хусус, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ давра ба давра инфрасохтори рақамии низоми бонкӣ тақвият ёфта, муҳити зарурӣ ҷиҳати ташкили бонкҳои виртуалӣ ба вучуд омада истодааст. Ҳамчунин, дар ин ҷода, аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон солҳои 2025-2030 «Солҳои рушди иқтисодӣ рақамӣ ва инноватсия» эълон гардид, ки ҳолати мазкур на танҳо ба ташкили муҳити зарурӣ, балки ба мо олимони ҷавон низ имкон медиҳад, то саҳми худро ҷиҳати ташаккулёбии бахши мазкур бо роҳи анҷомдиҳии таҳқиқотҳои илмӣ гузорем.

АДАБИЁТ

1. Алимардонов Т.А. Худойназаров Д.А. // Кортҳои пардохтии бонкӣ ҳамчун омили асосии рушди низоми пардохт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2022. – №10. – С. 22-31. ISSN 2413-5151.
2. Алимардонов Т.А. Имкониятҳои интернет-банкинг дар коҳишдиҳии хавфҳо// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2022. №4. – С. 43-49. ISSN 2413-5151.
3. Батаев, А. В. Виртуальные банки: перспективы развития / А. В. Батаев // Молодой ученый. — 2016. — № 2 (106). — С. 434-436.
4. Виртуальный банк: объяснение, Дефиния, Примеры [Электронный ресурс]. – URL: <https://mpost.io/ru/glossary/virtual-bank/> (дата обращения: 15.09.2025).
5. Гаюров Г.Х. Дистанционное банковское обслуживание и его роль в развитии банковского сектора Республики Таджикистан / Г.Х. Гаюров, О.С. Махмадов // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. - 2017. -№3(72). -С.95-106.
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. шаҳри Душанбе, 28.12.2023 [Манбаи электронӣ]. – URL: <https://president.tj/event/missives/36370> (санаи дастрасӣ: 17.09.2025)

7. Персональные ИИ-ассистенты и генеративный ИИ: как «Т-Банк» внедряет GenAI в экосистему [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.anti-malware.ru/interviews/2025-06-04/46263> (дата обращения: 19.09.2025).
8. Рейтинг банков по объему активов по итогу первой половины 2025 года [Электронный ресурс]. – URL: <https://brobank.ru/wp-content/uploads/2025/08/rejting-bankov-po-obemu-aktivov-po-itogu-pervoj-pолоviny-2025-goda.pdf> (дата обращения: 19.09.2025)
9. Рейтинг российских банков за июль - ИА "Финмаркет" [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.finmarket.ru/main/article/6458493?ysclid=mg20yc5672829590756> (дата обращения: 17.09.2025).
10. Сайфуров К.Ф., Буриев Ш.М. Дистанционные банковские услуги как механизм развития банковского сектора Таджикистана // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон/Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ/ Душанбе – 2023 - №7 - С. 17–23. ISSN 2413-5151
11. Табарзода О.С., Расулов А.Р. Современные перспективы развития мобильных платежей в системе электронных платежей //Таджикистан: экономика и управление. 2021. № 1. С. 39-49.
12. Худойназаров Д.А., Алимардонов Т.А. Таъсири хавфҳои бонкӣ дар низоми пардохт//Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. 2022. – № 1 (266). – С. 87-93.ISSN 2076-2569
13. Худойназаров Д.А., Буриев Ш.М. Ҷаҳонишавӣ ва таъсири он ба рушди нишондиҳандаҳои низоми бонкӣ. [Матн]/ Д.А. Худойназаров, Ш.М. Буриев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2024. № 11. С. 209-216. ISSN 2413 – 5151.

Джабаров Г. Н.

РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Джабаров Гани Набиджанович доцент кафедры
«Финансы и налоги» ГОУ «ХГУ имени академика Б.
Гафурова», Тел: (+992) 92.777-43-43.
dzhabarov.1960@mail.ru.

Аннотация. В цифровой сфере предпринимательская деятельность становится наиболее актуальным и популярным направлением деловой активности, так как предпринимательство в интернет-среде в условиях глобализации приобретает все большее значение. В условиях цифровой экономики, главными условиями развития предпринимательской деятельности на региональном уровне являются: инвестиционные риски, доступ к высокоскоростному интернету, инвестиционный климат, обеспеченность инфраструктурой, финансовые институты и государственные закупки.

Ключевые слова: цифровая экономика, предпринимательство, цифровизация, инвестиционный риск, инвестиционный климат, инфраструктура.

В современных условиях экономического и социального развития процессы цифровизации движутся ускоренным темпом. Цифровая трансформация охватывает каждую сферу хозяйственной деятельности. Одним из основных факторов

конкурентоспособности субъекта экономики становится использование высокотехнологичных инструментов в своей деятельности. В условиях глобализации все большее значение приобретает предпринимательство в интернет-среде. Поэтому, в цифровой сфере предпринимательская деятельность становится наиболее актуальным и популярным направлением деловой активности. Главной причиной этого, с одной стороны, становятся цифровые технологии, выступающие как конкурентные преимущества в бизнесе, а с другой стороны – это база для создания бизнеса с «нуля», а также ситуация с глобальной пандемией. Основными элементами цифровой экономики являются: интернет-реклама, электронная коммерция, электронные платежи, электронный банкинг и другие [2,78].

Среди главных составляющих цифровой экономики выделяют:

- инфраструктуру, которая включает в себя центры хранения, обработки и преобразования информации, технические средства и т.д.;
- электронные услуги органов исполнительной и законодательной государственной власти, и управления;
- бизнес-процессы хозяйствующих субъектов посредством компьютерных сетей в условиях виртуальных взаимодействий между субъектами рынка;
- электронная коммерция в настоящее время, являющаяся одним из наиболее крупных сегментов цифровой экономики [5, 54].

Характерные особенности цифровой экономики:

1. Уровневый характер цифровой экономики;
2. Новые требования к вычислительным мощностям, коммуникациям, сервисам и информационным системам;
3. Информация, возможность использования её для новых предпринимательских идей;
4. Основа цифровой экономики – исследования и разработки, что требует создания системы управления исследованиями и разработками в области цифровой экономики;
5. Ключевой фактор производства – потенциал данных в цифровой форме, что обеспечивает эффективное взаимодействие бизнеса, государства и граждан [6, 998].

Вышеперечисленные особенности цифровой экономики обуславливают ее важную роль в жизни общества. Роль цифровой экономики в жизни общества:

- Повышение степени информированности потребителей товаров, работ и услуг;
- Доступность и качество государственных услуг;
- Повышение конкурентоспособности страны;
- Повышение безопасности страны;
- Устранение имеющихся препятствий и ограничений для создания и развития высокотехнологических бизнесов [6, 997].

В современных условиях распространение цифровых технологий естественными темпами не дает ожидаемого результата, из-за чего отставание от наиболее развитых стран только усугубляется. Потому необходимы крупные инвестиции в цифровую экономику для качественной реализации своего цифрового потенциала. Для интегральной оценки условий развития высокотехнологичного бизнеса в республике составлен обобщающий индекс, показывающий, какова относительная доля отдельного региона в общем потенциале. Высокие значения данного индекса демонстрируют то, что в регионе сконцентрированы максимально благоприятные возможности и условия для развития высокотехнологичного бизнеса, а это значит, что в данный сектор оправданы инвестиции и государственная поддержка по развитию инноваций и высоких технологий [3].

В крупных городах республики можно увидеть самую высокую концентрацию ресурсов: Душанбе, Худжанд, Хорог, Бохтар и Турсунзаде. Там сосредоточено около 23% всех ресурсов для развития высокотехнологичного бизнеса. В условиях цифровой экономики можно выделить следующие факторы развития высокотехнологического предпринимательства:

1. Инвестиционный климат. В рейтинге состояния инвестиционного климата учитываются сразу несколько компонент: институты для бизнеса, регуляторная среда, поддержка малого предпринимательства, инфраструктура и ресурсы.
2. Финансовые институты. Обеспеченность банками в последние годы снижается. Однако, нужно учитывать политику коммерческих банков, связанную с развитием онлайн-банкинга и уменьшением количества отделений, банкоматов и наличных операций. Этот переход на онлайн-взаимодействие с банками способствует повышению технологичности бизнеса. Низкая обеспеченность территорий финансовыми услугами оказывает отрицательное воздействие на развитие высокотехнологичного бизнеса [4].
3. Доступ к высокоскоростному интернету. Для большого количества компаний крайне важен данный элемент инфраструктуры, благодаря которому обеспечивается возможность доступа к информационным ресурсам, непрерывного взаимодействия с контрагентами и размещения продукции. Благодаря тому, что значительную часть в структуре высокотехнологичных компаний занимают IT-разработчики, высокоскоростной интернет для этого сегмента становится также и местом работы. Доступ к интернету даёт возможность людям потреблять новую продукцию через интернет-магазины, оформлять заказы на новую продукцию и т.д. [1].
4. Обеспеченность инфраструктурой. Важное место занимает наличие условий для внедрения современных технологий, иначе их использование будет нецелесообразно и повлечет за собой дополнительные капиталовложения в смежные сферы.
5. Государственные закупки. Это важный инструмент технологической политики, способствующий формированию и развитию новых рынков для высокотехнологичных компаний.

Таким образом, можно сделать вывод, что к условиям развития предпринимательской организации в условиях цифровой экономики относятся следующие:

- инвестиционный климат;
- финансовые институты;
- доступ к высокоскоростному интернету;
- обеспеченность инфраструктурой;
- государственные закупки.

Источник литературы:

1. Единая межведомственная информационно-статистическая система. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.fedstat.ru/> (дата обращения: 11.11.2023)
2. Национальный доклад «Высокотехнологичный бизнес в регионах России». 2020 / под ред. С.П. Земцова. – М.: РАНХиГС, АИРР, 2020. – 100 с.
3. Развитие цифровой экосистемы: прямые и косвенные эффекты для экономики. ЦМАКП, 2018. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.forecast.ru/_ARCHIVE/Presentations/DBelousov/ (дата обращения: 11.11.2023)
4. Рейтинг инновационных регионов России. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://i-regions.org/images/files/airr17.pdf> (дата обращения: 11.11.2023).
5. Шевченко С.А. Практическая реализация предпринимательской деятельности организации в условиях цифровой экономики // Вестник Воронежского государственного университета: серия Экономика и управление. – 2019. – №2. – С. 52-58.
6. Шевченко С.А. Характерные особенности цифровой экономики // С.А. Шевченко, Е.В. Кузьмина, В.Ф. Трунина // Финансовая экономика. – 2018. – №6. – С. 996-1001.

Сайфуров К.Ф., Султонов Ч.Д.

ҚАРЗИ БОНКӢ ВА НАҚШИ ОН ДАР ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲОИ РУШДИ ИҚТИСОДИ

Сайфуров Кароматулло Файзуллоевич - кандидат экономических наук, доцент кафедры банковской деятельности Таджикского национального университета. Адрес: 734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17. Тел: +992-93-556-29-92. E-mail: karom.bank@mail.ru

Султонов Джасурбек Давлатбоевич-магистр 2-го курса по специальности Государственное управление Института экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана. Адрес: г. Душанбе. Республики Таджикистан. Тел.: +992 771-00-14-41.

Дар мақола паҳлуҳои назариявӣ ва амалии бозори қарзӣ, қарзи бонкӣ аҳамият, зарурият ва нақши он дар иқтисодиёт мавриди баррасиву пажӯҳиш қарор гирифтаанд. Муаллифон асосан бо таъки ба адабиёти соҳавӣ кӯшиш намудаанд, ки ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии масъала ба таври возеҳ таҳлил карда шавад. Вобаста ба зарурият, аҳамият ва нақши қарзи бонкӣ дар иқтисодиёти мамлакат ва баландбардории самаранокии он аз ҷониби муаллифон як қатор пешниҳодҳо тавсия намудаанд.

Калидвожаҳо: қарз, қарзи бонкӣ, ташкилотҳои қарзӣ, хизматрасониҳои бонкӣ, хизматрасониҳои фосилавӣ, инфрасохтори бонкӣ, сармоягузорӣ, низоми бонкӣ, бонкҳои тичоратӣ.

Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёти ҷаҳонӣ, бӯҳронҳо ва пандемия, қарздиҳии бонкӣ як воситаи муҳими дастгирии соҳибкорон ва ҳавасмандгардонии фаъолияти иқтисодӣ мегардад.

Аз ин рӯ имрӯз яке аз масоили калидӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ин таъмини субъектони иқтисодӣ бо захираҳои қарзӣ ба ҳисоб меравад. Фаъолияти устувори субъектони иқтисодӣ аз захираҳои пулӣ ва ташкили онҳо вобастагии зиёд дорад. Ҷараёни такрористеҳсоли ҷамъиятӣ гардиши доимии маблағҳои пулиро тақозо менамояд ва ҳангоми ин раванд маблағҳои пулии баъзе истеҳсолкунандагон муваққатан озод менамояд, аммо дигар гуруҳи истеҳсолкунандагон бинобар маҳдуд будани ҳаҷми захираҳои молиявиашон, ба ин гунна маблағҳо эҳтиёҷот пайдо мекунад. Дар амалияи ҷамъиятӣ ин гуна зиддият тавассути қарз ҳал карда мешавад [6,71с].

Тибқи нишондоди адабиёти соҳавӣ қарз дар маънои васеъ – ин муносибатҳои иқтисодие мебошад, ки ба ихтиёри шахсони воқеӣ ё шахсони ҳуқуқӣ додани амвол ё маблағҳои пулиро бо шартҳои мӯҳлати муайян, бозгардонидан ва пардохти фоизи муайян ифода мекунад [2,58с]. Қарз мувофиқи тадқиқоти олимони давраи аз байн рафтани сохти ибтидоии ҷамъият ба миён омада дар давраи сармоядорӣ васеъ паҳн шудааст. Амвол ва маблағҳои пулие, ки ҳамчун қарз пешниҳод карда мешаванд – сармояи судхурӣ номида мешаванд [4,29с].

Бояд зикр намуд, ки сарчашмаи асосии қарз ин маблағҳои дохилии субъектҳои хоҷагидорӣ мебошад, ки дар натиҷаи гардиши сармоя муваққатан озод ба вучуд меояд ва онҳоро ба қисмҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст:

1. Маблағҳое, ки барои барқарор намудани сармояи асосӣ таъмин шудаанд ва дар фонди истеҳлоқ (амортизатсионӣ) ҷамъ гардидаанд. Корхонаҳо то харидани воситаҳои истеҳсолот

(сармояи асосӣ) метавонанд ин маблағҳои ҷамъшударо ба дигар субъектҳо ҳамчун қарз пешниҳод намоянд;

2. Қисми сармояи гардон, ки бинобар сабаби номувофиқ омадани вақти фурӯши мол, хариди ашёи хом, сӯзишворӣ, додани музди кор ва ғайраҳо дар шакли маблағҳои пулӣ боқӣ (озод) мондаанд;

3. Захираҳои пули корхонаю ташкилотҳои бучавӣ ва фондҳои мақсаднок;

4. Даромадҳои пасандозшудаи аҳоли.

Мавриди зикр аст, ки қарз дар иқтисодиёт ҳамчун сарчашмаи муҳим дар рушду инкишофи хоҷагидорӣ баромад намуда, дорои якчанд вазифаҳо мебошад, ба монанди [1,66с]:

1. Азнавтасимкунӣ, яъне ба воситаи қарз захираҳои пулию молӣ дар байни ноҳияҳо, фирмаҳо, соҳаҳо ва дигар субъектҳои хоҷагидорӣ бо шартӣ бозгардонидан, аз нав тасим карда мешаванд;

2. Ивазкунии пул, яъне қарз имконият медиҳад, ки пулҳои нақд бо пулҳои қарзӣ (банкнотҳо, вомбаргҳо ва ғайраҳо) иваз карда шаванд. Ин вазифаи пул имконият медиҳад, ки хароҷотҳои муомилот кам карда шуда, суръати гардиши пул тезонида шавад;

3. Самаранокӣ, яъне қарз самаранокӣ истеҳсолотро зиёд намуда, боиси афзоиши он мегардад, зеро ки қарз дар бештари ҳолатҳо барои васеъ намудани истеҳсолот ба даст овардани техникаю технологияи нав ва сохтани корхонаҳои истеҳсолӣ истифода карда мешавад.

Нақши қарз дар пешбурди соҳаҳои хоҷагии халқ ниҳоятан баланд аст. Муносибатҳои қарзие, ки ба баргардонидан ва музднокии қарз асос меёбанд, қарзгирандаро водор мекунад, ки сарфакориро риоя намуда, қарзи гирифтаашро тавре истифода барад, ки натиҷаҳои дилхоҳ ба даст ояд ва қарзро дар муҳлати муқараргардида бо ғоизаш баргардонад. Хусусиятҳои қарзӣ вучуд доранд, дар муқоиса бо истифодаи маблағ аз бучети давлатӣ ба ҷашм мерасанд, ҳол он, ки баъзе субъектҳои хоҷагидорӣ ва ба хусус ҷиҳати сохтмони иншоотҳои дорои аҳамияти умумиқтисодӣ дошта (сохтмони неругоҳҳои барқӣ, роҳҳои мошингард, кофтукови маъданҳои зеризамини ва ғайра) маблағ аз бучети давлатӣ бемузд ва бебозгашт дода мешавад.

Хусусияти зикргардида, аз ҷумла баргардонидан, музднокӣ, муҳлатнокӣ нақши қарзро дар иқтисодиёт боло бурда, боиси истифодаи сарфакоронаи воситаҳои қарзӣ мегардад. Натиҷаи истифодаи қарз муҳим ва ҳамаҷониба мебошад. Хусусияти баргардонидани он ба ҷараёни истеҳсолот, фурӯш ва истеъмол, инчунин ба гардиши пул таъсир мерасонад.

Қобили тазаккур аст, ки муносибатҳои қарзӣ байни субъектҳои хоҷагидорӣ дар ҳолати хариду фурӯши амвол низ ба вучуд меояд, аммо ин муносибати қарзӣ аз муносибати қарзии бонк бо муштарӣ ба қуллӣ фарқ дорад. Дар ин муомилаи фурӯшанда ба харидор мол фиристода пардохти пули молро дарҳол талаб намекунад, яъне ба қарз медиҳад. Инчунин ғоизи қарз низ талаб наменамояд. Харидор пули молро баъд аз чанд руз ба фурушанда мепардозад. Дар ин муносибати қарзӣ барои фурушанда ҷиҳати додани як миқдори мол ба қарз маблағҳоро аз дигарон ҷалб наменамояд. Ин муносибат ба таври доими сурат намегирад. Қарзи бонкиро бошад, субъектҳои хоҷагидори метавонанд ба таври доими истифода намоянд. Аз ин рӯ, нақши қарзи бонкӣ дар таъмини ҷараёни бефосилаи истеҳсолоти корхона зиёд аст. Гузашта аз ин, нақши қарзи бонкӣ дар қонеъ намудани соҳаҳои мавсимӣ ба маблағҳои пулӣ боз ҳам равшантар мушоҳида мегардад. Ташкилот ва корхонаҳое, ки ғайрифасоли мавсими мебошанд, дар давраи тайёри ба мавсими кишту кор, коркарди маҳсулоти хоҷагии қишлоқ ва ғайра ба маблағҳои пулӣ зарурат пайдо мекунанд ва ин зарурати онҳо тавассути гирифтани қарзи бонкӣ қонеъ мегардад. Нақши қарз дар тавсия додани истеҳсолот хеле зиёд аст. Истеҳсолкунандагон барои рушди истеҳсолот қарзи кӯтоҳмуддат гирифта, захираи истеҳсолотро зиёд мекунанд ва истеҳсолоти молро афзун мегардонанд. Инкишофи ҷараёни истеҳсолот, афзоиши таҷҳизоти

истеҳсолиро талаб менамояд. Ҳолати нокифоя будани воситаи хусусӣ, субъектҳои хоҷагидорӣ метавонанд аз бонки муомиладори худ қарзи дарозмуддат бигиранд.

Ҳамин тариқ, нақши қарзи бонкӣ на танҳо фаъолияти бефосилаи истеҳсолотро таъмин менамояд ва боиси баланд шудани иқтидори иқтисодии субъектҳои хоҷагидорӣ низ мегарданд.

Нақши қарзи бонкӣ дар беҳтар шудани неқӯаҳволии аҳоли низ мақоми муҳимро ишғол менамояд. Тағйирёбии нақши қарз бо сатҳи тараққиёти истеҳсолот, усулҳои додани қарз ва идора кардани портфели қарзии бонкҳо вобастагии зиёд дорад. Масалан, то давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ, қарзҳо ба субъектҳои хоҷагидорӣ (корхонаҳо, ташкилотҳои давлатӣ, аҳоли) дар ҳудуди муайян дода мешуданд. Инчунин мавҷуд набудани қарзҳои ипотекаӣ ба зиёд шудани маблағгузориҳои бонкӣ монеъа мешуданд. Дар ин давраҳо талаботи соҳаҳои хоҷагии халқ ба таври пурра ба ҳисоб гирифта намешуданд. Баръакс, дар давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ самти муносибатҳои қарзӣ тавсия меёбад ва нақши қарз дар иқтисодиёт низ боло меравад. Тавсия ёфтани муносибатҳои қарзӣ, бонкҳоро водор мекунад, ки усулҳои додани қарз ва идоракардани сандуки қарзиро хуб ба роҳ монанд, ки ин боиси зиёд шудани нақши қарз дар ҳаёти ҷамъиятӣ мегардад. Ба миён омадани қарзҳои ипотекаӣ низ нақши қарзро боз ҳам болотар мебарад, зеро дар натиҷаи истифодаи қарзӣ ипотеки муносибатҳои қарзӣ тавсия ёфта, эҳтиёҷи шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ ба маблағҳои пулӣ қонеъ мегарданд.

Аз тарафи дигар бошад, иқтисодчиён зарурати қарзро аз ҳаракати сармоя мебинанд. Нишон дода мешавад, ки сармоя ҳаракати гирдгардиро аз сар гузаронида, пай ҳам аз шакли пули ба шакли маҳсулдиҳанда ва аз он ба шакли молию пулӣ мегузарад. Зарурати қарзро дар ҳаракати беисту мурраттаби сармояву захираҳои корхонаҳо мебинанд. Мавҷудоти қарз ба соҳибкорон, сармоядорон ва хоҷагиҳо имкон медиҳад, ки дороияшонро харчи беҳтару босамартар истифода баранд. Дар бисёр ҳолатҳо сармояи қарзӣ ҳамчун иловаи сармояи истеҳсолӣ арзи вучуд мекунад. Аммо бе сармояи истеҳсолӣ фаъолияти мавҷудоти сармояи қарз душвор мебошад. Бо ҳамин сабаб ҳам сармояи қарзиро ҳиссаи ҷудошудаи сармояи истеҳсолӣ ҳисоб мекунад, ки ин тасдиқот то андозае ба ҳақиқати ҳаёти мувофиқат мекунад.

Дар бисёр мавридҳо ба қарз баҳои ночизе медиҳанд ва гумондоранд, ки вай мавқею аҳамияти маҳаллӣ дорад. Яъне нисбати ҳаракати самарабахшонаи сармояи ҷудогона (инфироидӣ) манфиатбахш метавонад. Дар назари мо, ин тасдиқот аз дуруст сарфаҳм наraftан ба мазмуну моҳияти қарз бар меояд. Фаъолияти сармояи қарзӣ боиси он мегардад, ки захираву сармояҳои пулии дар ихтиёри буда, ба ҳиссаҳои ҷудогона тақсим шаванд:

- ба сармоя ҳамчун моликият;
- ба сармоя ҳамчун вазифа.

Сармоя ҳамчун моликият нишон медиҳад, ки захираҳо мансуб ба нафарони ҷудогона мебошанд. Дорандагони ин сармоя ҳамчун соҳибони моликияти хусусӣ бояд аз дороияшон нафъе гиранд. Маҳз ҳамин ҳислат ба онҳо ҳамчун асоси пайдо шудани фоизи қарз хизмат мерасонад. Ҳамин тавр, қарзхоҳон ба сармоядорон барои истифодаи моликияти онҳо мурочиат намуда, дар ивазаш ба онҳо фоизи қарз ваъда медиҳанд. Дар оқибати ин чараён фоидаи фаъолияти истеҳсолӣ ба ду ҳисса ҷудо мешавад:

1. фоидаи соҳибкорӣ;
2. фоизи қарз.

Яъне соҳибкорон бо мақсади гузаронидани ин ё он амалиёти истеҳсолию тоҷирӣ аз сармоядорон маблағи дороияшонро бо ваъдаи фоизи қарз талаб менамоянд ва он дороиро (сармояро) барои иҷрои мақсади гузошташон истифода мебаранд. Ба ин васила фоизи қарзу фоидаи соҳибкорӣ ба миён меоянд.

Ҳамин тариқ, муносибатҳои қарзӣ дар иқтисодиёт дар асоси як қатор принципҳои асосӣ ба роҳ монда мешавад. Ин принципҳо дар марҳилаҳои авали пайдоиши қарз ба вучуд

омада, бо мурури замон қонунан мустаҳкам гардидаанд. Принципиҳои асосие, ки раванди муносибатҳои қарзӣ ба вучуд меоянд, инҳоянд: а) ҳислати бозгашт доштани қарз; б) муҳлатнок будани қарз; в) ғоизноқ будани қарз; г) мақсадноқ истифода бурдани қарз; д) таъминоти моли доштани қарз.

1. Принципи баргарданда будани қарз – бо он маънидод карда мешавад, ки маблағи пулие, ки ба қарз гирифта шудааст, баъд аз истифодабарии он аз тарафи қарзгиранда бояд ҳатман баргардонда шавад. Баъзан дар иқтисодиёт мафҳуми «қарзи бебозгашт» вомехӯрад, ки ин аз нигоҳи иқтисодӣ хато мебошад. Маблағи пулие, ки бебозгашт дода мешавад он на қарз, балки «субсидия» мебошад. Қарз дар ягон ҷо бе принципи бозгашт истифода бурда намешавад.

2. Принципи муҳлатнокии қарз. Қарз аз тарафи қарзгиранда бояд дар муҳлати муайянкардашудае, ки дар шартномаи қарзӣ нишон дода шудааст, пасгардонда шавад. Яъне қарзгиранда ҳуқуқ надорад тарзе, ки вай меҳоҳад қарзро баргардонад.

Дар ҳолати вайрон кардани муҳлати пардохти қарз, қарздиҳанда, яъне бонк метавонад, чораҳои зарури андешад, ба монанди:

-баланд кардани ғоизи қарз;

-мурочиат ба мақомоти судӣ барои ба фуруш баровардани амволи ба ғарав гузошта шуда ё худ маблағи қарзи додашро баргардонда гирад.

3. Принципи муздноқ (ғоизноқ) будани қарз. Ин принципи қарз на танҳо баргардонидани маблағҳои пулӣ, балки ҳаққи (ғоизи) истифодабарии ин маблағҳоро низ талаб мекунад.

Моҳияти иқтисодии принципи ғоизнокии қарзро чунин ифода намудан мумкин аст [8,69с]:

$$П-Қ-П^* \text{ ё ин ки: Пул-Қарз-Пул} + \%$$

Дар ин ҷо:

Пули ба қарз дода шуда баъд аз муҳлати муайян бо ғоизи муайян баргардонда мешавад ($П^*=П+ \%$).

4. Принципи таъминотии қарз. Принципи мазкур бо мақсади ҳимоя кардани ҳуқуқи моликият ё манфиатҳои шахси қарздиҳанда истифода бурда мешавад. Дар ҳолати вайрон кардани ўҳдадорӣ ба зиммаи худ гирифта, шахси қарзгиранда, қарздиҳанда ё бонк метавонад барои подош кардани зарари худ амволи ба ғарав гузоштаи қарзгирандаро ба фуруш монад. Айни замон таъминоти молӣ доштани қарз яке аз принципҳои асосӣ ба ҳисоб меравад. Ягон намуди қарз бе ғарав ё таъминоти молӣ дода намешавад.

5. Принципи мақсаднокии қарз. Барои ҳамаи шаклҳои қарз истифода гардида, маблағҳои сари вақт маблағи ба қарз гирифташударо, бо мақсади муайян истифода бурда мешавад. Мақсади истифодабарии қарз бошад дар шартномаи қарзӣ ё нақшаи тичоратӣ нишон дода мешавад. Дар ҳолати вайрон кардани ин принцип ё ўҳадорӣ қарздиҳанда метавонад, қарзи додашро пеш аз муҳлат баргардонда гирад.

Бояд зикр намуд, ки принципҳои дарҷгардида раванди муносибатҳои қарзиро ба танзим дароварда, аҳамият ва нақши қарзи бонкиро дар иқтисодиёт боз ҳам баланд мебардоранд.

Мавриди зикр аст, ки қарзи бонкӣ яке аз сарчашмаҳои асосии маблағгузорӣ ба иқтисодиёт доништа шуда, истифодаи самараноки он метавонад тараққидиҳандаи бахшҳои гуногуни иқтисоди миллӣ бошад.

Адабиёт

1. Астрелина В.В. Управление ликвидностью в российском коммерческом банке: учеб. пособие / В. В. Астрелина, П. К. Бондарчук, П. С. Шальнов. – М.: Форум: ИНФРА-М, 2012. – 175 с.
2. Банковские риски: учебник / под ред. О. И. Лаврушина, Н. И. Валенцовой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2013. – 292 с.
3. Банковское право: учебник для магистров. - 3-е изд., перераб. и доп. / под ред. Д.Г. Алексеевой, С.В. Пыхтина. – М.: Юрайт, 2012. - 1055с.
4. Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П. Банковское дело организация деятельности коммерческого банка. Учебник для вузов. — М.: Издательство Юрайт, 2011 г. — 422 с.
5. Гаюров Г.Х. К вопросу о повышении качества банковского обслуживания в условиях рыночной экономики / Г.Х. Гаюров // Вестник ТНУ. – 2015. № 2/5 (172). – С. 63-67.
6. Горелая, Н. В. Организация кредитования в коммерческом банке: учеб. пособие / Н. В. Горелая. – М.: Форум: ИНФРА-М, 2012. – 207 с.
7. Киреев, В. Л. Банковское дело: учебник / В. Л. Киреев, О. Л. Козлова. – М: КНОРУС, 2012. – 239 с.
8. Колпакова Г. М. Финансы, денежное обращение и кредит: учеб. пособие для бакалавров / Г. М. Колпакова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2012. – 538 с.

Komilzoda N.B., Davlatov K.

REMOTE BANKING SERVICES AS AN ELEMENT OF THE MODERN BANKING ECOSYSTEM IN THE BANKING SYSTEM OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Komilzoda Nizomuddin Begakhmad Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Finance and Credit, Kulob State University named after Abuabdullah Rudaki

Davlatov Kamoliddin - second-year master's student in banking at Kulob State University named after Abuabdullah Rudaki

The global banking landscape is undergoing a period of unprecedented transformation, driven by a convergence of technological advancements, evolving regulatory frameworks, and shifting consumer expectations. Traditional banking models, characterized by siloed operations and limited customer centricity, are struggling to keep pace with the demands of the digital age. In response, banks are actively seeking innovative approaches to enhance their performance, improve customer experiences, and maintain a competitive edge (Aliyev et al, 2021, p. 147-153).

One promising model that has emerged as a potential game-changer is the ecosystem approach (Iansiti & Levien, 2013). An ecosystem, in the context of banking, refers to a network of interconnected entities, including banks, fintech companies, retailers, technology providers, and other organizations, that collaborate to provide seamless and integrated financial services to customers. By leveraging the strengths and expertise of each participant, an ecosystem can deliver a broader range of products and services, enhance customer experiences, and optimize resource utilization.

During the recent decade, a sharp development in the platform economy is observed, which is a direct result of the rapid development of digitalization in almost all economic spheres, change in the customer behavior, the absence of geographical limits to the customers, as well as the

outdatedness of the traditional business models in terms of marginality of such business models. As a rule, an ecosystem consists of a set of multiple platform organizations or services on which the customer is provided by various goods and services (Public Consultation Report: «Ecosystems: A Regulatory Approach», p.7). Moreover, as obvious as it may seem, the concept of the banking ecosystem takes much broader meaning, and its definition may vary across different studies. For instance, Adner described an ecosystem as a multilateral set of partners that need to cooperate in order to materially imply certain value propositions and are interconnected by a structure that ensures the alignment of innovative activity (R. Adner, 2016, p. 39-58). Jacobides et al. (2018) referred to ecosystem as a set of actors with varying degrees of multilateral non-general complementarity that are not fully controlled by hierarchy.

However, it is worth noting that the main idea of this article is to contribute to the development of the ecosystem approach in the banking sector in a developing country like the Republic of Tajikistan. More than that, paying attention to the described reference of the concept of ecosystem, one might realize that an ecosystem, first, refers to cooperation of partner organizations whose activities are mainly carried out in the digital environment. Thus, the rest of the article will attach the ecosystems a unique definition which states that ecosystem is a set of services surrounding one organization and/or platform for more effectively meeting the customer needs and to increase their own competitiveness in the market.

The Shift Towards Ecosystem Banking

Looking back at the history of the emergence of the banking industry and the provision of limited services by banks, one might understand the scope of the evolution of the banking industry. Commercial banks have long been more than just financial intermediaries that operate within a limited list of creditors and debtors. Nowadays, banks have the tendency to get involved in the everyday lives of their customers. The integration of the commercial banks in their customers' lives from a one-time assistant to an unreplaceable everyday consultant through integrating a long list of different services in one place can be considered as the main incentive for the banks to shift towards ecosystem banking (Song et al, 2023, p.15).

In the current era of digitalization and application of internet technology to almost all spheres of the economy which in fact has introduced many innovations to the usual process of the businesses, one can obviously conclude that the consumer behavior would change over time in accordance with the digital development. Competition in the markets is getting more and more harsh considering the giant organizations that can allocate large amounts of money to innovations for the business processes. Moreover, according to the main theory of consumer behavior, which concludes that consumer seeks the maximization of their utility, the ease to access to the goods and services and the price of them remain the main demand driving factors. Therefore, organizations tend to make decisions based on consumer behavior.

To understand the shift towards ecosystem banking, it is essential to distinguish the factors that in fact contribute to this shift. According to Chua et al. (2020) there are a lot of factors of the shift towards ecosystem banking, among which the most significant factors are brought as the following: (i) The rise of fintech companies: fintech companies have emerged as formidable competitors to traditional banks, disrupting the industry with innovative financial products, services, and technologies; (ii) the changing demands of digital consumers: customers today expect seamless, personalized, and omnichannel experiences across all aspects of their financial lives; (iii) the need for enhanced efficiency and cost reduction: banks are facing increasing pressure to reduce costs and improve operational efficiency to remain competitive; and (iv) the evolving regulatory landscape: evolving regulatory frameworks, such as open banking initiatives, are facilitating collaboration and data sharing among financial institutions.

Perspectives and Challenges of Banking Ecosystem in Tajikistan

Tajikistan is a developing country with broad possibilities for the businesses. Moreover, the private sector is growing due to introduction of the new means of doing business and by the government support. However, banking sector is still on its development phase in the Republic of Tajikistan. The sector has been experiencing numerous reforms as well as development stages since the country gained its independence. According to the National Bank of Tajikistan, currently there are 15 active commercial banks in Tajikistan, which provide the main financial services to the population. The banking sector in Tajikistan has been growing in recent years, with total assets reaching 29.5 billion somoni as of April 2023.

The markets are relatively new and emerging, and thus, businesses as well as the commercial banks are facing growth in case of meeting the consumer needs and since as noted earlier the search of a right operational business model is a key for the commercial banks who wish to establish ecosystem, Tajik banks have been improving their services and developing digital platforms while moving towards client-oriented banking models.

Tajikistan has embarked on implementing the ecosystem approach to transform its banking sector. The government has taken proactive steps to encourage collaboration between banks, fintech companies, and other stakeholders, fostering an environment conducive to innovation and financial inclusion. To show this tendency, the total number of card holders was only 2.0 million in 2019 and reached 6.1 million in 2023. This significant increase in the number of card holders is primarily associated with the adoption of the Concept of Digital Economy in the Republic of Tajikistan by government decree from December 30, 2019. The Concept of Digital Economy has also contributed to the increase in the number of electronic transactions throughout the country.

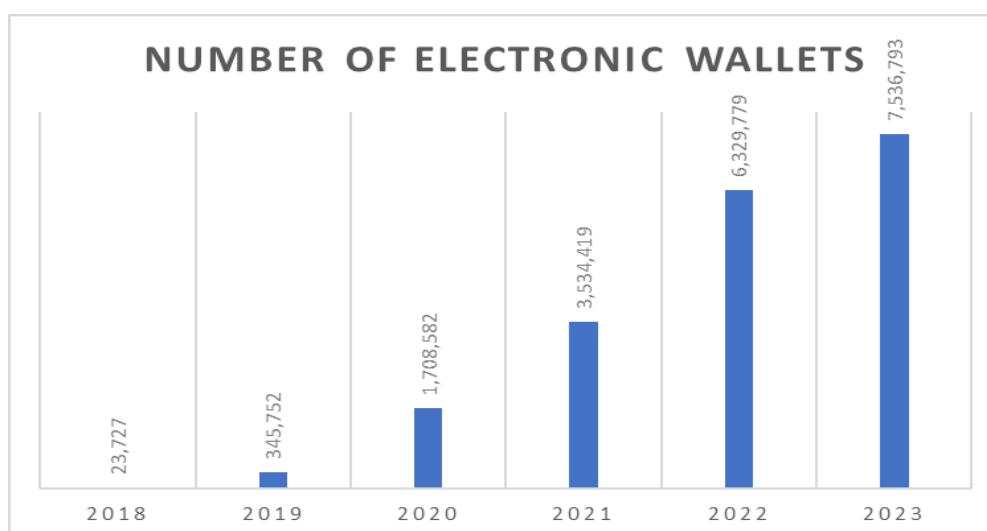

Table 1. Number of electronic wallets.

Source: National Bank of Tajikistan

Development of the digitalization of banking services is accelerating throughout the country from 2018 alongside introduction of the electronic wallets by the local banks. As shown in Table 1, the dynamics of the increase in the number of electronic wallets in Tajikistan is thrilling, which shows an impeccable development in this direction from 2018 onwards. The number of electronic wallets has increased from 23.7 thousand in 2018 to 7.5 million in 2023. In Tajikistan, there has been a notable surge in the development of financial technologies. However, a substantial gap remains to be addressed. The populace in Tajikistan is actively embracing the financial technologies provided by banks and various mobile service providers. Looking at these prospects, the development perspectives of the digital banking industry and service provision becomes clearer. These prospects lay a foundation for further development

of the banking industry for moving towards an approach of establishing or involving in ecosystems which would enhance the competition in the financial sector.

One of the most fascinating examples of a banking ecosystem is most likely to be the contributions of the Alif Bank in enhancing digital banking, which gave impetus to the development of new incentives and infrastructure for other banks to follow. The reason Alif Bank would serve as a good example of a banking ecosystem is that Alif was the first bank to introduce an electronic wallet that could be used in the country, and which would allow its users to make purchases, manage installments as well as sending money internationally. The bank has also introduced one of the first online shops in the country where people are able to purchase goods in installments. Moreover, the bank has also established the Alif Academy for young and perspective IT specialists (bank's official website).

The feature of the ecosystem which suggests that the banks' performance should be integrated not only in one, but more aspects of lives of their customers (Vladimir & Georgy, 2020, p.58) would occasionally push the stagnated commercial banks in Tajikistan to promote their business models in the search for more customers, and this tendency would eventually incentivize them to engage in ecosystems.

Despite all the benefits and perspectives of the banking ecosystem, the challenges persist in achieving comprehensive financial inclusion. The disparity is particularly evident in access to banking services, with a significant portion of the population still lacking adequate access to basic financial tools. Bridging this gap requires concerted efforts from both public and private sectors to enhance financial literacy, expand infrastructure, and promote inclusive financial policies that cater to the diverse needs of the Tajikistani population. Additionally, fostering innovation and collaboration within the financial sector can play a pivotal role in addressing the existing challenges and paving the way for a more inclusive and robust financial ecosystem in Tajikistan. Moreover, the banking ecosystems are established to attract more digital customers, but the less than 50 percent of the population has access to the internet. Therefore, increasing the number of digital customers is only possible by increasing access to the internet and enhancement of a stable internet throughout the major cities in the country as well as the distinct regions.

Conclusion

The ecosystem approach represents a transformative model for the banking industry, offering banks a strategic pathway to enhance performance, drive innovation, and expand their reach in an increasingly dynamic and interconnected financial landscape. By fostering collaboration, leveraging technology, and addressing implementation challenges, banks can harness the power of ecosystems to achieve sustainable growth and contribute to financial inclusion and economic development. As the banking industry continues to evolve, the ecosystem approach is poised to play an increasingly significant role in shaping the future of banking. Banks that embrace this new model and effectively navigate their challenges will be well-positioned to thrive in the digital age and deliver exceptional value to customers.

As the global banking landscape undergoes a transformative shift towards ecosystem banking, the Republic of Tajikistan stands at the forefront of embracing this innovative approach. The country's banking sector, while still in its developmental phase, has shown commendable progress in aligning with the digital era. The government's proactive steps to encourage collaboration among financial institutions, fintech companies, and other stakeholders have set the stage for the ecosystem model to flourish. The notable increase in the number of cardholders and electronic wallets, spurred by the government's Concept of Digital Economy, reflects the growing acceptance of financial technologies among the Tajikistani population. Alif Bank's pioneering contributions in introducing electronic wallets, facilitating international transactions, and establishing the Alif Academy exemplify the transformative potential of a banking ecosystem.

However, amidst the promising benefits and perspectives of the banking ecosystem, challenges persist in achieving comprehensive financial inclusion. A significant portion of the

population still lacks access to basic financial tools, necessitating concerted efforts from both the public and private sectors. Bridging this gap requires a multifaceted approach, including efforts to enhance financial literacy, expand infrastructure, and promote inclusive financial policies. Furthermore, the success of banking ecosystems in Tajikistan is contingent on addressing the digital divide, as less than 50 percent of the population currently has access to the internet. To fully realize the potential of ecosystem banking, there is a crucial need to increase internet access and ensure stable connectivity throughout the country.

In essence, the journey towards a robust banking ecosystem in Tajikistan is marked by progress, potential, and the imperative for inclusive development. As the country continues to navigate this transformative path, collaboration, innovation, and a commitment to financial inclusion will be key drivers in shaping a dynamic and competitive financial landscape for the benefit of all Tajikistan citizens.

References

- Iansiti, M., & Levien, R. (2013). *The new advantage: How innovation is fueling growth and opportunity in the global economy*. Harvard Business Review Press.
- Chua, J. W., & Dib, R. (2020). Ecosystem banking: A new paradigm for financial services. *Journal of Banking & Finance*, 115, 105765.
- Public Consultation Report: «Ecosystems: A Regulatory Approach». Bank of Russia. 2021.
- Adner, Ron. (2016). Ecosystem as Structure: An Actionable Construct for Strategy. *Journal of Management*. 43. 10.1177/0149206316678451.
- Jacobides, Michael & Cennamo, Carmelo & Gawer, Annabelle. (2018). Towards a Theory of Ecosystems. *Strategic Management Journal*. 39. 10.1002/smj.2904.
- Aliyev Magsud Murad Ogly, Mamedov Murad Azer Ogly, Rzayeva Valida Vasif Kyzy, & Safarli Aziz Hafis Ogly (2021). ECOSYSTEM AS A NEW MODEL FOR DEVELOPMENT OF FINANCIAL ORGANIZATIONS. *Humanities, socio-economics and social sciences*, (8).
- Song, X., Yu, H., & He, Z. (2023). Heterogeneous Impact of Fintech on the Profitability of Commercial Banks: Competition and Spillover Effects. *Journal of Risk and Financial Management*, 16(11), 471. <https://doi.org/10.3390/jrfm16110471>.
- . (2021). Republic of Tajikistan: Selected Issues, IMF Staff Country Reports, 2021(199), A002. Retrieved Nov 29, 2023, from <https://doi.org/10.5089/9781513595887.002.A002>
- Data on Banking Sector of the Republic of Tajikistan is retrieved from the NBT official website: www.nbt.tj
- Kosarev Vladimir Evgenievich, & Iarajuli Georgy Malkhazovich (2020). Ecosystem as a new model for bank development. *Financial Markets and Banks*, (1), 58-62.

Мирализода З.М., Туракулов Д.С.

ИСТИФОДАИ ОҚИЛОНАИ ВОСИТАҲОИ ТАНЗИМИ ПУЛИЮ ҚАРЗӢ - ОМИЛИ ТАЪМИНИ УСТУВОРИИ МОЛИЯВИИ ИҚТИСОДИӢТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Мирализода З.М. – н.и.и., дотсент, мудири кафедраи
фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи
Носири Хусрав, e-mail: Safar-71@mail.ru

Туракулов Д.С. – магистранти курси дуҷуми ихтисоси
кори бонкии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири
Хусрав

Аннотация: Дар ин мақола маҷмуи воситаҳои танзими пулию қарзии иқтисодиёт ҳамчун воситаҳои калидии идоракунии макроиқтисодӣ мавриди назар қарор дода мешавад. Воситаҳои асосии сиёсати монетарии давлат таҳлил гардида, механизмҳои таъсири онҳо ба иқтисодиёти мамлакат муайян мегардад. Истифодаи амалии воситаҳои танзими пулию қарзӣ дар якҷанд давлатҳои пешрафтаи дунё мавриди омӯзиш қарор дода мешаванд. Диққати махсус ба нақши бонкҳои марказӣ дар устувор нигоҳ доштан сатҳи таваррум, ҳавасмандгардонии рушди иқтисодиёт ва пешгирии пайдошавии бухронҳо дода мешавад. Дар мақолаи афзалиятҳо ва мушкилоти истифодабарии системаи воситаҳои танзими пулию қарзӣ муқаррар мегарданд.

Калидвожаҳо: танзими пулию қарзӣ, сиёсати монетарӣ, бонки марказӣ, таваррум, рушди иқтисодӣ, меёри бозтамвил, меёри захираҳои ҳатмӣ.

Танзими пулию қарзи маҷмуи тадбирҳои роҳбарӣ дар бар мегирад, ки онҳо аз тарафи Бонки миллии Тоҷикистон бо мақсади идоракунии ҳаҷми муомилоти пул дар иқтисодиёт, муайянкунии ҳаҷми қарз, андозаи нархҳо ва сатҳи ғоизҳои қарзӣ рағбон шудааст.

Бонки миллии Тоҷикистон ҳамчун бонки марказӣ барои таҳия ва татбиқи сиёсати пулию қарзии давлат масъул мебошад. Аз ҷумла, мувофиқи моддаи 5 қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон” мақсади асосии Бонки миллии Тоҷикистон ноил шудан ба сатҳи муътадили нархҳои дохилӣ ва нигоҳ доштани он дар давраи дарозмуддат буда, вазифаи сиёсати пулию қарзӣ барои расидан ба ин мақсад амалӣ мегардад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва ноустувории бозорҳои молиявӣ самаранокии истифодабарии воситаҳои танзими пулию қарзӣ боз ҳам муҳим мегарданд. Ҷунки аз истифодабарии дурусти ин воситаҳо пешгирии бухронҳо, назорати сатҳи таваррум ва ҳавасмандгардонии рушди иқтисодиёти мамлакат вобастагии калон дорад.

Концепсияи сиёсати монетарӣ таърихан аз ақидаҳои Ҷ.М. Кейн оид ба зарурияти даҳолати давлат ба идоракунии иқтисодиёт сарчашма гирифта, бо нуқтаи назари М. Фридман оид ба зарурияти аз тарафи давлат назорат намудани ҳаҷми муомилоти пул дар иқтисодиёт идома меёбад [2, С.36]. Дар шароити имрӯза истифодаи ҷиҳатҳои мусбии ақидаҳои ҳамаи мактабҳои иқтисодӣ қобили қабул мегардад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан воситаҳои танзими пулию қарзӣ бо мақсади идоракунии ҳаҷми муомилоти пул дар иқтисодиёт ва ҳамгирии вазъи молиявии иқтисодиёти мамлакат бо иқтисодиёти ҷаҳонӣ истифода бурда мешаванд.

Дар асоси гузаронидани таҳлили истифодаи системаи воситаҳои танзими пулию қарзӣ аз тарафи Бонки миллии Тоҷикистон мушкилоти зерин вобаста ба хусусиятҳои хоси иқтисодиёт барои фаъол гардидани таъсирбахшии механизми сиёсати монетарӣ ва гузариш ба сиёсати ҳадафгирии таваррум монеъ мегарданд:

- таъсири шиддатноки омилҳои берунӣ ба баҳши молиявӣ ва вобаста ба он ҳассосияти ин баҳш ба тағйирёбии қурби асъор;
- бардавомии касри манфии тавозуни савдо ва вобастагии зиёди иқтисодиёт аз маблағҳои интиқоли;
- сатҳи баланди долларикунонии иқтисодиёт ва баҳши молиявӣ;
- ҳавфҳои зиёди низом, сатҳи пасти сармоякунонии бонкҳо, идоракунии номукаммали дорониҳо ва ӯҳдадориҳо;
- сатҳи нокифояи захираҳои байналхалқӣ;
- рушди заифи бозори молиявӣ ва сармоя, маҳдуд будани бозори қоғазҳои қимматноки давлатӣ;
- сатҳи пасти миёнаравии молиявӣ ва фарогирии аҳоли бо хизматрасониҳои бонкӣ;
- ғайрифавол будани бозори байнибонкии қарзӣ ва паст будани эътимоди ташкилотҳои қарзӣ ба якдигар;
- ҳиссаи зиёди пули нақд дар муомилот.

Сиёсати пулию қарзӣ дар асоси назарияи монетарӣ амалӣ мегардад, ки тибқи муқаррароти он тағйирёбии ҳаҷми пул дар муомилот ба талаботи маҷмуи, сатҳи таваррум ва бузургии маҷмуи маҳсулоти дохила таъсир мерасонад. Воситаҳои асосии танзими пулию қарзӣ ба намудҳои мустақим (маъмурӣ) ва ғайримустақим (бозорӣ) ҷудо мешаванд. Айни замон аз тарафи Бонки миллии Тоҷикистон бо мақсади таъмини самаранокии идоракунии сиёсати пулию қарзӣ, танзими ҳадафҳои амалиёти худ ва идоракунии сатҳи пардохтпазирӣ дар низоми бонкӣ фишангҳои зерини сиёсати пулию қарзӣ истифода мегардад:

1. **Амалиёт дар бозори озод (Open Market Operations):** Бонки миллии Тоҷикистон бо харидан ва фурухтани қоғазҳои қиматноки давлатӣ ба бозоргирии низоми бонкии мамлакат таъсиргуздор мегардад. Хариди қоғазҳои қиматнок ҳаҷми пулро дар муомилот зиёд намуда, меъёрҳои фоизиро паст ва қарздиҳиро ҳавасманд месозад. Баръакс фуруши қоғазҳои қиматноки давлатӣ боиси пастгардии бозоргирии низоми бонкӣ мегардад.

2. **Муқарраркунии меёри бозтамвил (Refinancing Rate):** Ин меёри фоизие мебошад, ки бо

3. он Бонки миллии Тоҷикистон ба бонкҳои тичоратӣ қарз пешниҳод менамояд. Баланд бардоштани ин меёр сатҳи таваррумро бозмедорад ва талаботро ба маҳсулоти қарзии бонкҳои тичоратӣ кам мекунад. Паст муқаррар намудани меёри бозтамвил фаъолияти иқтисодиро ҳавасманд месозад.

4. **Захираҳои ҳатмӣ (Reserve Requirements):** Бонкҳои тичоратӣ вазифадоранд, ки як фоизи муайяни пасандозҳои қабулкардаашонро ҳамчун захираи ҳатмӣ дар Бонки миллии Тоҷикистон нигоҳ доранд. Зиёд намудани ин меёр боиси паст гардидани имконияти пешниҳоди қарзҳо барои бонкҳои тичоратӣ мегардад ва мувофиқан ҳаҷми пул дар муомилот кам мегардад.

Бонки миллии Тоҷикистон бо мақсади ҳавасмандгардонии рушди иқтисодиёти мамлакат аз сиёсати пулҳои арзон тибқи супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдат-Пешвои миллат, Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон, ки аз паёмҳояшон ба Маҷлиси Олӣ бармеоянд, истифода намуда истодааст. Аз он ҷумла, бо мақсади таъмини воситаҳои қарзӣ ва дастгирии субъектони соҳибкорӣ Бонки миллии Тоҷикистон меёри захираҳои ҳатмии бонкҳои тичоратиро сол ба сол паст намуда истодааст.

Чадвали 1. Динамикаи меъёри захираҳои ҳатмӣ дар Бонки миллии Тоҷикистон

Мухлати амал		% солона	Тағйирот нисбат ба соли 2025, банди Ҷоиз
аз	то		
8/3/2020	2/4/2021	10,75	3,0
10/25/2021	8/21/2022	13,25	5,5
11/1/2022	2/5/2023	13,00	5,25
5/1/2023	2/11/2024	10,00	2,25
8/5/2024	2/9/2025	9,00	1,25
8/4/2025	то ҳамин замон	7,75	0

Сарчашма: nbt. tj

Аз маълумоти чадвали 1 бармеояд, ки бо мақсади паст намудани меъёри Ҷоиз ва дастрас намудани захираҳои қарзӣ Бонки миллии Тоҷикистон меъёри бозтамвилро тамоюли пастшавӣ бахшидааст.

Истифодабарии воситаҳои монетарӣ аз вазъи иқтисодии мамлакат вобастагӣ дорад. Дар мамлакатҳои тараққиқарда ба монанди ИМА Системаи захираҳои федералӣ бо мақсади мубориза бар зиди бухронҳои молиявӣ меъёри дарозмуддатро паст намуда, рушди иқтисодиро таъмин намуд, аммо ин ба баландшавии сатҳи таваррум хатар эҷод намуд.

Дар Иттиҳоди Аврупо Бонки марказии аврупоӣ бо мақсади ҳавасмандгарбонии раванди қарздиҳӣ дар шароити паст будани сатҳи таваррум меъёри манфиро истифода намуд. Меъёри амонатии Бонки марказии аврупоӣ то -0,5% паст фароварда шуданд, ки ин ба бонкҳо имконияти ба ҷои нигоҳдории воситаҳои пулӣ пешниҳоди ҳар чӣ зиёдтари қарзҳо дод.

Дар мамлакатҳои ру ба тараққӣ, ба монанди Федератсияи Россия сиёсати монетарӣ бо таъсири омилҳои беруна мутобик гардонидани мешавад. Бонки марказии Россия тули соҳи 2014–2015 меъри бозтамвилро аз 5,5% то 17% бо мақсади нигоҳдории сатҳи таваррум ва таъсири пастшавии нархи нафт дар бозори ҷаҳонӣ баланд намуд. Ин қурби рубли Россияро устувор намуд, аммо суръати рушди иқтисодии мамлакат паст гардид. Дар давоми солҳои 2020–2022 меъри бозтамвил бо мақсади дастгирии молиявии иқтисодиёт баъди бемории фаромилии COVID-19 то ҳадди 7,5% поён фароварда шуд. Айни замон меъри бозтамвил дар Федератсияи Россия 17%- ро ташкил медиҳад. Чунин тағйирот бо мақсади нигоҳдории сатҳи таваррум дар шароити мавҷудияти таҳримҳо ворид карда шудаанд.

Мувофиқи маълумоти оморӣ Фонди байналхалқӣ асёр пешгирии сатҳи таваррум ноустувории нархҳо дар чунин давлатҳо ба монанди Бразилия, Чили нигоҳ медорад. Давлатҳое, танҳо ба сиёсати фискалӣ аҳамият медиҳанд, ба мушкilotи молиявӣ дучор гардида истодаанд.

Афзалияти истифодаи воситаҳои танзими пулиро қарзӣ аз он иборат аст, ки онҳо имконият медиҳанд, ки таъсири омилҳои берунаро сари вақт пешгирӣ намоем. Онҳо хавфи пайдошавии бухронҳои молиявиро паст намуда, ба устувории молиявӣ мусодат менамоянд. Дар баробари афзалиятҳои истифодаи воситаҳои танзими пулиро қарзӣ дар баъзе ҳолатҳо таъсири назаррас расонда наметавонанд. Дар мамлакатҳои ру ба тараққӣ, ба монанди Туркия ва Аргентина хавфҳои асёрӣ ва вобастагии калон аз доллари ИМА тули солҳои охир таъсири фишангҳои танзими пули қарзиро паст намуда истодаанд.

Хулоса, системаи воситаҳои танзими пулиро қарзӣ фишанги тавоноии идоракунии иқтисодиёт маҳсуб ёфта, тавозуни заруро дар байни рушди иқтисодӣ ва устувории молиявӣ таъмин менамояд. Самаранокии истифодаи онҳо аз дараҷаи касбии мутахассисони ин соҳа вобаста буда, қарорҳои саривақтӣ метавонанд иқтисодиётро аз ҳар гуна хатарҳои молиявӣ

нигоҳ доранд. Барои баланд бардоштани самаранокии истифодаи фишангҳои танзими пулиро қарзӣ мутобиқати сиёсати монетарӣ ва фискалӣ лозим мегардад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Ниёзов М.А. Муомилоти пулӣ ва низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе «Эр-граф», 2011-376с.
2. Моисеев С.Р. Денежно-кредитна политика: теория и практика. М. : Экономистъ, 2005.
3. Современная денежно-кредитная политика: проблемы и перспективы. _ М.: изд. “Дело” АНХ, 2008.-208с.
4. Основы международных валютно - финансовых и кредитных отношений: Учебник / Научн. ред. д.э.н., проф. В.В. Круглов., ИНФРА - М, 1998г.
5. Дробывшевский С. Денежно-кредитная политика в посткризисный период// Научные труды ИЭПП. № 28Р. М.: ИЭПП, 2001.

Гаюров Г.Х., Рахмонов Б. Р.

БАНКОВСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ: ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Гаюров Гайрат Хакимович., к.э.н., дотцент, заведующий кафедрой банковское дело Таджикский национальный университет. E-mail: gayrat-gayurov@mail.ru
Рахмонов Бузургмехр Рахматуллоевич - докторант PhD кафедры «Финансы и страхование» Таджикского национального университета

В статье исследуется роль банковского потенциала в продвижении и развитии экономики страны. Авторы изучили теоретические аспекты данной темы, чтобы определить роль и место банковского потенциала в экономическом развитии страны. Авторами удалось научно оценить влияние банковского потенциала на экономику страны. Более того, рассмотрен банковский потенциал с позиции фактора, обеспечивающий национальной экономики денежными ресурсами. Обосновано, что в современных условиях банки являются одним из важнейших институтов национальной экономики и играют значительную роль в расширении важных секторов экономики. Подробно проанализирована деятельность коммерческих банков в Республике Таджикистан и рассмотрен направления их дальнейшего развития. Отмечается, что коммерческие банки играют важную роль в развитии национальной экономики и от их финансовой устойчивости зависит дальнейшее развитие национальной экономики страны. Отмечено, что развитие деятельности хозяйствующих субъектов завяисить от эффективного использования банковского потенциала. Отмечено, что эффективность банковской деятельности - один из важнейших вопросов и благоприятная основа для развития национальной экономики, и Правительство много сделало в этом направлении. В статье подробно обсуждается и исследуется место банковского потенциала в условиях высокого риска и его целенаправленная использования. Таким образом, авторымы предложено ряд рекомендаций по повышению эффективности и устойчивости банков, а также повышению роли банковского потенциала в развитие национальной экономики.

Ключевые слова: банки, банковская система, банковская деятельность, инвестиции, сбережения, депозит, кредитные организации, коммерческие банки, устойчивость банковской системы, банковский потенциал, банковская структура.

Общеизвестно, что банковская система в современных условиях занимает очень важную место в экономических отношениях национальной экономики. Как особенный часть национальной хозяйствы страны банки играют весьма серьезную роль в его развитии. Особенно, когда возникло острота необходимости развитие важнейших отраслей реального сектора экономики. Сегодня инвестирования реального сектора экономики, как известно невозможно без участия кредитных организаций. Однако, инвестирование реального сектора экономика без банковского кредита невозможно. Поэтому, устойчивого развития реального сектора экономики можно обеспечить путем банковской инвестирования. Целенаправленное использования потенциала банков, существенным образом влияет на процесс развитии реального сектора экономики.

Согласно нормативно – правовым актам, особенно в законе Республики Таджикистан «О банковской деятельности», отмечено, что «под банком необходимо понимать кредитную организацию, которая может, выполнять не менее трёх видов операций:

1. привлечение депозитов и сбережений;
2. выдача кредитов;
3. открытие и ведение банковских счетов» [1].

Как отмечалось выше в современных условиях, развитие экономики без участия кредитных организаций и механизмов инвестирования и финансирования практически невозможно. Без участия кредитных организаций нельзя создать эффективную среду для деятельности организаций, предприятий и других экономических субъектов во всех отраслях экономики. В этой связи Козловский А. А. констатирует, что «банки, аккумулируя огромные ресурсы и перераспределяя их в соответствии с интересами товаропроизводителей и населения, оказывают существенное влияние на развитие экономики» [2с.36]. Действительно с помощью привлеченных ресурсов и собственного потенциала банки оказывают существенное влияние на развитие общества. Анализируя банковскую систему и его влияние на экономику, Королев О. Г. отмечает, «что банковская система в обществе занимает важное место, и все экономические субъекты, включая физических и юридических лиц, имеют связь с банками» [3 с.135]. По мнению Королевой О.Г., и Костериной Т. М. банковская система «как финансовый институт, за счет своих ресурсов обеспечивает и инвестирует национальную экономику» [4 с.52].

Данный вопрос, то есть роли банковского потенциала в развитии национальной экономики, со стороны отечественных ученых рассматривался частично и не охватывает имеющие проблемы полностью.

По этой направлении отечественный ученый Рахимов З.А. в своей диссертационной работе высоко оценивая роль кредитных организаций в национальной экономики, подчеркивает, «что степень совершенствование банковского сектора во многом определяет возможности экономического роста, развития реального сектора экономики, внеэкономические связи, деятельность фондовых бирж и повышение жизненного уровня населения в целом»[11,с.78]. По его мнению, неправильное управление банковской системой и не эффективное использование банковских ресурсов приведёт к разрушению национальной экономики. Другой отечественный ученый Сафаров Э.Р. в работе «Банковский и реальный секторы экономики Таджикистана» также констатирует важность роли кредитных организаций в развитии реального сектора экономики. Он подчеркивает, что роль кредитных организаций как одного из основных и неотъемлемых элементов национальной экономики, в развитие производства, предложение кредита, перераспределение капитала, осуществление расчетов и т.д. является особенной.

Действительно, кредитные организации с помощью своего ресурсного потенциала и предоставления других видов услуг способствуют повышению экономического роста. Такая точка зрения встречается в научных трудах таджикского экономиста Х. Умарова. Он подчеркивает, «что с помощью кредитования мы можем развивать различные сферы национальной экономики в целом». В своей работе Хикматов У.С. считая кредитные организации основным фактором развития экономики, отмечает, «что кредитные организации, предоставляя кредиты, могут существенно повлиять на ход развития экономики страны». Действительно банковские кредиты в условиях рынка являются главным источником финансирования предприятий, среднего, малого бизнеса, и всех экономических субъектов.

Вопрос о роли банковской системы и его влияния на развитие экономики рассмотрен и в диссертационной работе Ятимова Х.М. соглашаясь с мнением большинства учёных, о том, что кредитные организации являются важным элементом экономики, он пишет, что банк это особый институт, который имеет значительную роль в совершенствовании экономики каждой страны в том числе, в Республике Таджикистан. Важным аспектом деятельности банков и его влияния на экономику он также считает кредитование. Аналогичной точки зрения придерживается и отечественный ученый Бердиев Р.Б.

Анализ научных трудов таджикских и зарубежных экономистов показывает, что они считают основным фактором развития национальной экономики кредитование. На наш взгляд в нынешних условиях, когда экономика нуждается в кредитах, можно поддержать данную точку зрения. Кредитные организации Республики Таджикистан в основном предлагают своим клиентам кредитные услуги, что ограничивает возможности использования в целом своего потенциала. До начала перехода к рыночным отношениям, кредитные организации были под контролем государства. Такой подход исключал конкуренцию и как результат на рынке, имел место недостаток банковских продуктов, количественная ограниченность предлагаемых услуг и операций, вследствие этого, не был удовлетворен спрос населения, и практически отсутствовала двусторонняя заинтересованность контрагентов.

В «Национальной Стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года» отмечена роль финансовых учреждений в развитии и совершенствовании национальной экономики. В «Стратегии» подчеркнута мысль о том, что финансовый сектор, в том числе банковская система, республики в 2030 году будут конкурентоспособными и эффективными. С помощью банковского потенциала будут созданы благоприятная среда для стабильного развития национальной экономики, устойчивой к воздействию внешних факторов. В «Стратегии» выявлены и указаны основные проблемы финансового сектора, требующие решения. Действительно, в нынешних условиях финансовый сектор не выполняет своей главной роли как основы финансирования национальной экономики, как инструмента воздействия на процесс общественного воспроизводства, поддержания темпов экономического роста, развития ключевых отраслей народного хозяйства, структурной перестройки экономики и ускорения НТП.

Следует подчеркнуть, что реализация данной Стратегия является важной предпосылкой развития национальной экономики, т.к. охватывает все необходимые аспекты и увеличивает влияние банковского потенциала на стабильность национальной экономики в целом.

Известно, что кредитные организации как основная часть народного хозяйства страны, существенным образом влияют на развитие экономики. Финансовая устойчивость кредитных организаций и развитие национальной экономики тесно взаимосвязаны. Состояние любого из них зависит не только от собственного развития, но и развития социальных отношений в целом. Если кредитные организации эффективно развиваются, это влияет на развитие экономики и серьезным образом воздействует на инвестиционную

активность страны. В свою очередь состояние кредитных организаций зависит от эффективного функционирования экономики, особенно от уровней развития производственного сектора. Роль кредитных организаций, как источника денежных средств, в инвестировании всех секторов национальной экономики, трудно переоценить. Аккумулируя свободные денежные средства и собирая финансовые ресурсы, они увеличивают собственный потенциал и могут направить эти средства в реальный сектор экономики.

По мнению большинства учёных – в первую очередь, необходимо развивать реальный сектор экономики. В частности Воронцов Б.В. в работе «Банковское кредитование инвестиционных проектов в промышленности» отмечает, что основной предпосылкой совершенствования банковской системы являются развитая национальная экономика и реального сектора экономики в целом.

С учетом высказываний Б.В. Воронцова можно сформулировать, что для существенного и результативного взаимодействия банковского и реального секторов экономики важную роль играют и государственные органы. Без государственной поддержки обеспечить необходимую связь между развитием национальной экономики и банковской системой практически невозможно. Основные аспекты и взаимосвязь банковской системы с реальным сектором экономики можем сформулировать таким образом:

1. Банковская система регулирует платежную систему и развивает платежи внутри государство. В странах с развитой рыночной экономикой большинство коммерческих сделок производится путем перераспределения средств между различными видами ресурсов посредством безналичных или электронных расчетов.

2. Одно из основных задач банковской системы является перераспределение финансовых средств и на этой основе инвестировать национальную экономику. Эффективное перераспределение денежных средств между экономическими субъектами выражается как умения банковского сектора. Кредитные организации должны доставлять денежные средства именно тем субъектам, которые нуждаются в денежных средствах и могут их эффективно использовать.

3. Банковский сектор является основным звеном, который может регулировать денежные средства, имеющиеся в обороте.

В условиях Республики Таджикистан кредитные организации влияют на развитие экономики, в основном, с помощью своего кредитного потенциала. Кредитный потенциал банка — это основной капитал банка с помощью, которого, банк предоставляет своим клиентам кредиты. В Республике Таджикистан кредитные организации в основном занимаются кредитным делом. И поэтому на наш взгляд необходимо определить и выявить роль кредитного потенциала в развитии национальной экономики. Концептуальные вопросы кредитного потенциала и его роли в экономике со стороны отечественных учёных не исследована достаточным образом.

В экономической литературе рассматриваются два подхода к определению кредитного потенциала кредитных организаций. Соответственно первому подходу кредитный потенциал банка – «это, с одной стороны, совокупность денежных средств, которыми располагает кредитное учреждение, с другой, - те нематериальные активы, которыми оно владеет. Это могут быть: квалифицированный персонал; оптимальные для данных экономических условий формы и методы работы; опыт кредитования и инвестирования; информационные и другие банковские технологии и т.п.)». Однако данный подход не учитывает экономически обоснованных границ использования мобилизованных в банке источников денежных средств для предоставления кредита и совершения других активных операций. Данный вопрос имеет, прежде всего, теоретический аспект, а также важное прикладное значение с точки зрения работы коммерческого банка.

Второй подход выявляет кредитный потенциал отдельного банка и определяет, что кредитный потенциал отдельного банка это – «сумма, на которую отдельный коммерческий банк может без риска увеличить массу денег в обращении путем предоставления новых займов гражданам и фирмам».

С целью контроля целесообразного использования кредитного потенциала необходимо его определить и анализировать. Также, надо, раскрыть не используемые запасы и потери, которые отечественные и зарубежные учёные считают крайне важными. Представляется, что без раскрытия и устранения данных потерь трудно решить вопрос стабилизации рынка финансовых инструментов. Для республики Таджикистан сегодня сложными и важными аспектами являются управление кредитным потенциалом, планирование качества и стандартов кредитных продуктов, т.е. результатов реализации кредитного потенциала, определение его признаков.

Подчеркнем, что кредитный потенциал — это основной банковский ресурс с помощью, которого банк может, повысить уровень стабильности национальной экономики и активизировать инвестиционную деятельность в целом.

На наш взгляд, основным фактором, способствующим увеличению собственного капитала, является конкурентоспособность на рынке. Острая конкуренция в банковском деле ведет к вытеснению мелких кредитных учреждений. Основной формой ликвидации самостоятельных мелких банков становится приобретение одним банком акций другого банка и превращение его в свой филиал. С помощью расширения филиальной сети банки привлекают новую клиентуру и капиталы. Конкуренция в банковском деле выходит на международный уровень. Возрастает проникновение на наш финансовый рынок зарубежных кредитных организаций путем открытия их представительств и филиалов, создание банков с участием иностранного капитала.

Сегодня кредитования считается основным аспектом обеспечения национальной экономики финансовыми средствами. Результаты кредитования банковской системы Республики Таджикистан в период 2015-2020 переведены в таблице 1.

Таблица 1.

Предоставленные кредиты в разрезе отраслей (тыс. сомони)

№	Наименования	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2015г . к 2020 г., в %
1	Всего кредитов	448625 3	615530 4	788893 6	935004 5	823014 5	691304 1	54,09
2	Сельское хозяйство	777077	931717	945050	100308 3	103677 5	832380	7,1
3	Промышленность	828729	125416 8	150255 2	225459 0	242478 5	261345 0	215,1
4	Строительство	502120	688348	847489	124160 0	103705 5	639645	27,3
5	Транспорт	172248	223185	268674	396842	509309	233073	35,3
6	Общественное питание	14032	21285	21609	22359	22888	16114	14,8
7	Услуги	203106	246104	243635	206026	251464	220573	8,5
8	Внешняя торговля	886363	144907 1	145397 0	147829 9	156279 5	122132 8	37,7

9	Финансовое посредничество	74336	64835	110461	139067	130268	134055	80,3
10	Потребления	512135	694931	872650	853459	846028	795379	55,3
11	Прочие	516106	581659	162284 7	175472 0	408779	207044	-59,8

Источник: расчеты авторов на основе Банковского статистического бюллетеня, 2018, №12 (281), 2020, № 13 (305). 2021, № 12 (283).

По данным таблицы видно, что кредитный потенциал кредитных организаций за последний 5 лет увеличился. Объем предоставленных кредитов вырос на сумму 2 426 788 тыс. сомони или на 54,0 % в целом. Кредитные организации, используя собственный кредитный потенциал, эффективно предоставляли кредит всем отраслям экономики. Важными отраслями экономики нашей страны являются промышленный и сельскохозяйственный сектора. Именно в эти два сектора выделена большая часть кредитов, что и способствует развитию данных отраслей.

По таблице видно, что объем кредитов банковской системы в 2015 году составляет 4486253 тыс. сомони. Из данных таблицы видно, что в 2015 – 2020 гг. данный показатель уменьшился на сумму 2 437 004 тыс. сомони или 35,2% в целом. Резкое снижение кредитование банковской системы в национальную экономику можно констатировать как результат финансового кризиса в период 2014-2016гг. Финансово-кредитный кризис повлиял на качество активов банковской системы в целом. В результате происходящего кризиса ухудшил качество активов коммерческих банков. В этот период (2015-2020) со снижением кредитования вырос уровень проблемных кредитов. Просроченные кредиты в 2019 году составили 58,3% кредитного портфеля банковской системы. Кредитования банковской системы в современных условиях связан с многочисленными проблемами. Особенно при оценке заемщиков кредитным организациям необходимо использовать современные и существенные методы оценки. Кредитный портфель банковской системы Республики Таджикистан носить краткосрочный характер, до 1 года, что затрудняет развитие реального сектора экономики. Долгосрочное кредитование является основой для развития реального сектора экономики. Особенно в условиях совершенствование промышленного сектора и производственного предпринимательство, необходимо увеличивать доля долгосрочных кредитов в кредитный портфель кредитных организаций. В 2020 году общий объем долгосрочных кредитов в кредитный портфель банковской системы составляет 6–7%. Основная часть краткосрочных кредитов предоставляется торгово – финансовым структурам, т.е. отраслям с высокой скоростью оборота капитала. Процентные ставки очень высоки, что делает их крайне недоступными для большинства субъектов экономики. Уровень процентной ставки в банковской системе нашей республики за последние 10 лет уменьшилась на 4,1% и, сегодня, составляет 22,0%, но, несмотря на это данный показатель считается весьма высоким. Например, в зарубежные страны процентная ставка по долгосрочным кредитам является крайне ниже. В 2020 год по сравнению 2015 годом общий объем кредитного портфеля вырос на 54,0% и составил 6 913 млн. сомони. Важно подчеркивать, что объем пробных кредитов год за годом растет, что снижает качество кредитного портфеля коммерческих банков и других кредитных организаций. Общий объем безнадежных кредитов в 2018 году составил 1 655 млрд. сомони, тем самым занимая 17,1% кредитного портфеля кредитных организаций. Данный показатель свидетельствует, о том, что финансовое состояние кредитных организаций нашей республики в целом ухудшается.

Анализ показывает, что для решения вышеприведённой проблемы нужно научно – обоснованная стратегия. Каждая кредитная организация должен разрабатывать

методологию и формировать тактику для управления кредитной деятельностью. Особенно, приходится разрабатывать эффективная кредитная политика для того, чтобы управлять кредитных ресурсов и повысить уровень доходности банка.

Нужно отметить, что в 2020 году общие активы банковской системы Республики Таджикистан составляют 30,0% ВВП, а кредитный портфель – порядка 16,2 % ВВП. Анализ финансовых показателей банковской системы показывает, что уровень концентрации активов является очень высокий. Важно заметить, что на шесть коммерческого банка страны приходится 81% от общего числа банковских активов, а на долю большинство коммерческих банков приходится лишь только 10,5%. Опыт развитых государств, показывает, что данный показатель должен быть на уровне 16 – 22%. В качестве примера можно рассматривать опыт Китая. В Китае вышеприведенный показатель составляет 17,2 процента [9, с.55]. Как показывает опыт развивающихся стран, доля инвестиций в ВВП в среднем составляет 32,5%. Данный показатель в Республике Таджикистан составляет около 18,3%. Это в свою очередь, требует применения соответствующей макроэкономической политики [4, с.33].

Важно заметить, что с для эффективного роста и стабильного развития национальной экономики необходимо целесообразно управлять банковского ресурсного потенциала. Кроме того, нужно обратить внимание на создание комплекса макроэкономических условий, в то числе: -нормализация денежного обращения; -формирование механизмов кредитования производства; -снижение процентных ставок; -развертывание системы активных институтов развития, прежде всего банковских; -оптимизация налогообложения производственной и инвестиционной деятельности и т.д. Заметим, что устойчивая связь банковской системы с реального сектора экономики считается не только защитой кредитных организаций от ухудшения финансового состояния, но и служит стимулом к дальнейшему их росту. В современных условиях собственную финансовую стабильность повышают и укрепляют те банки, у которых доля вложений в производство относительно выше и соответственно меньше в спекулятивных операций. Поэтому на наш взгляд основным фактором обеспечения стабильности банковской системы является взаимосвязь с реальным сектором экономики.

Представляется, что эффективное использование банковского потенциала в деятельности кредитных организаций, как финансовых посредников экономики, обусловлено банковским перераспределением ресурсов от лиц, совершающих сбережения, к лицам, нуждающимся в кредите, обеспечении предприятий дополнительными ресурсами, а также осуществлением трансформации ресурсов по срокам, привлекая краткосрочные ресурсы и, выдавая кредиты на длительный срок. Тем самым подтверждается возможность и необходимость реализации долгосрочных проектов в реальном секторе посредством банковского капитала.

Литература

1. Закон Республики Таджикистан «О банковской деятельности» с 19 – мая 2009 года № 524. -С 1.
2. Бердиев Р.Б. Правильное и эффективное кредитование рыночных отношений – залог устойчивого развития национальной экономики. Вестник ТНУ. №2/3(135). С 124.
3. Васюренко О.В. Ресурсный потенциал коммерческого банка / О.В. Васюренко, И.М. Федосик // Банковский справка. – 2002. - №1. – С. 58-64.
4. Гаюров Г.Х. Совершенствование и развитие банковских услуг в условиях Республики Таджикистан/ Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2017. № 2/2. С. 32-35.
5. Гаюров, Г. Х. К вопросу о повышении качества банковского обслуживания в условиях переходной экономики / Г. Х. Гаюров // Вестник Таджикского национального университета.

- Серия социально-экономических и общественных наук. – 2015. – № 2/4(169). – С. 63-67. – EDN UNJPAH.
7. Козловский А. А. Эффективность банковской деятельности в системе обеспечения экономической безопасности России: дис. ... канд. экон. наук. – М., 2011.
 8. Колесников В.И. Банковское дело / В.И. Колесников. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика. 2007. – 460с.
 9. Королев О. Г. Анализ и управление эффективностью деятельности коммерческого банка: дис. ... д-ра экон. наук. – М., 2008.
 10. Костерина, Т. М. Банковское дело / Т. М. Костерина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2014. С.159.
 11. Максимова Л. М., Печникова А. В. Деньги, кредит, банки (под ред. Жукова Е.Ф.) Изд. 2-е, перераб., доп. Издатель: Юнити-Дана.2009.-600 с.
 12. Менеджмент в банке / под ред. О.В. Васюренко. – К.: Академия. 2001. С.301.
 13. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. С.87.
 14. Низомов, С. Ф. Интеграция банковского сектора Таджикистана к мировой финансовой системе в условиях членства в ВТО / С. Ф. Низомов, Б. М. Джумъев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2013. – № 2/7(123). – С. 27-31. – EDN VNWSKV.
 15. Рахимов З.А. Развитие банковской системы Таджикистана в условиях переходной экономики: дис. ...д-ра экон. наук. – М., 2003.С.258.
 16. Сафаров Э.Р. Банковский и реальный секторы экономики Таджикистана: дис. ...канд. экон. наук., специальности 08.00.10. – М., 2010. С.121.
 17. Сайфуров К.Ф. Совершенствование финансово-кредитного механизма воспроизводства основных фондов сельского хозяйства в условиях рынка (на материалах Республики Таджикистан) диссертация, кандидата экономических наук: 08.00.05/Бишкек, 2013.
 18. Хикматов У.С. Анализ развития основных показателей банковской системы Республики Таджикистан/ У.С. Хикматов// Вестник (Российско-Таджикский (Славянский) университет). 2019. № 3 (67). С. 41-52.
 19. Умаров Х., Зарифова З. Денежно-кредитные проблемы развития национальной экономики. – Душанбе: Ирфон, 2005. С.85.

Хайрзода Ф.А.

РУШДИ НИЗОМИ БОНКӢ ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИСОЗИИ ИҚТИСОДИЁТ

Хайрзода Фирдавс Ашуралӣ омӯзгори
кафедраи фаъолияти бонкӣ Донишгоҳи
давлатии Бохтар ба номи Носири
Хусрав. E-mail firdavsi-90.90@mail.ru

Аннотатсия: Муаллиф дар мақолаи худ афзалиятҳои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва усулҳои зиёд намудани технологияи иттилоотӣ дар низоми бонкӣ ва зиёдшавии воситаҳои ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ, рушди бозори қортҳои пардохтии бонкӣ ва вазъи низоми бонкии кишоварро мавриди таҳлил қарор додааст. Қайд намудаанд, ки ҳисоббаробарнамоии ғайринақдӣ ва истифодаи он дар ҷараёни инкишофи системаи бонкӣ мукамал гардидааст ва он нисбат ба ҳисоббаробарнамоии нақдӣ дорои як қатор афзалиятҳо мебошад. Яке аз ин афзалиятҳо ин кам шудани микдори пули нақд дар гардиши субъектҳои хоҷагӣ ва кам шудани хароҷотҳои муомилот мебошад.

Калидвожаҳо: Бонкдорӣ, ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ, қортҳои пардохтӣ, бонк, ташкилотҳои қарзӣ, технологияҳои иттилоотӣ, ташкилотҳои қарзии молиявӣ, низоми бонкӣ,

Имрӯз Тоҷикистон дар ҷодаи гузариш ба рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ ҷиҳати таъмин намудани шаффофияти муносибатҳои иқтисодиву молиявӣ қадамҳои устувор гузошта истодааст ва татбиқи саривақтии ташаббуси мазкур имкон медиҳад, ки дар панҷсолаи минбаъда ба раванди мазкур вусъат бахшида шуда, заминаҳои ҳуқуқӣ тақмил ёбад ва санадҳои дахлдор дар самти гузариш ба иқтисоди рақамӣ қабулу амалӣ карда шаванд.

Истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ дар соҳаи бонкдорӣ ба кам кардани хароҷот ва баланд гаштани сифати хизматрасонӣ ба мизочон мусоидат менамояд. Дар ин соҳа яке аз хароҷотҳои калон ин пардохтани музди меҳнати кормандони бонк ва хароҷот барои коркарди ҳуҷҷатҳои пардохтҳо мебошад. Ба технологияҳои навин гузаштани бонкҳо имконият фароҳам меоварад, ки ҳайати кормандонаш ва хароҷот барои иҷораи биноҳоро кам кунад. Барои кам кардани хароҷот ҳангоми коркарди ҳуҷҷатҳо бонкҳо ба таҳия ва истифодабарии технологияҳои нави зерини хизматрасонии мизочон шурӯъ карданд:

- истифодабарии ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар асоси қортҳои пластикӣ;
- истифодабарии асбобҳои худхизматрасонии мизочон (дар навбати аввал банкоматҳо барои додани пулҳои нақдӣ);
- системаҳои электронии ҳисобӣ қардан дар нуқтаҳои савдо, ки имконият медиҳанд гардиши пулҳои нақдиро ба маротиб кам кунанд.

Шакли ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ, бе ягон шарт аз шакли ҳисоббаробаркунии нақдӣ хубтар ва манфиатноктар мебошад, лекин барои ҷори намудани он дараҷаи муайяни тараққиёти техникӣ, маориф, фарҳанг ва ғайра зарур мебошад. Аз таърих истифодабарии ҳисоббаробаркунии нақдӣ дар Аврупо ҳанӯз дар асрҳои миёна паҳн шуда буд. Ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ дар он давра вучуд надошт. Имрӯз бошад ҳисоббаробаркунии нақдӣ ба мамлакатҳои қафмонда хос мебошад.

Бо мақсади рушди низоми пардохтҳои ғайринақдӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон вусъат додани истифодаи воситаҳои пардохтӣ электрони ҳангоми ҳисоббаробаркуниҳо аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор « Оид ба тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ» аз 30 ноябри соли 2018, тахти №565 тасдиқ гардидааст ва мутобиқи он вазорату идораҳо, корхонаю муассисаҳои давлатии амаликунандаи хизматрасониҳои пулакӣ ба аҳоли вазифадор шудаанд, ки дар баробари ҳисоббаробаркуниҳои нақдӣ, ба таври ҳатмӣ қабули ҳаққи ҳама намуди хизматрасониҳоро аз аҳоли ба таври ғайринақдӣ бо истифодаи воситаҳои электронии пардохтӣ таъмин намоянд.

Дар шароити муосир низоми бонкӣ як қисми таркибии рушди устувори молиявии кишвар ба ҳисоб рафта, механизми пардохтҳои ғайринақдӣ як фишанги муҳими рушди иқтисодӣ-иҷтимоии мамлакатро ташкил медиҳад. Аз ин рӯ, инкишофи низоми бонкӣ ва пардохтҳои ғайринақдӣ аз баланд бардоштани фарҳангу саводнокии молиявӣ ва истифодаи самаранокии иқтисодиёти рақамӣ вобастагии калон дорад.

Ва, маҳз ба ҳамин васила мо метавонем, соҳибистиқлоли воқеӣи кишварро таъмин намуда, ба рушди устувори иқтисодӣ-иҷтимоии кишвар қадамҳои устувор гузорем. Ҳангоми гузариш ба иқтисоди бозорӣ сохтори низоми бонкии кишвар низ куллан тағйир ёфта, муносибатҳои нави пулию қарзӣ, афзоиши даромадҳои бучети давлатӣ, тақмили низоми пардохтҳои ғайринақдӣ, нигоҳ доштани вазъи устувори қарзӣю молиявӣ ва ғайра равиши навро касб намудааст.

Бо дарки муҳимияти мавзӯ, дар шароити муосири рушду таҳкими тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ва дар ин ҷода вусъат бахшидан ба раванди рақамикунонии иқтисоди миллӣ ва рушди равандҳои инноватсионии кишвар, бо ибтиқори навбатии Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон зимни ироаи паёмашон (аз 28.12.2024 с.) солҳои 2025-2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» эълон гардид.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми имсолашон, ки “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” ироа намуданд, аз паёмҳои қаблашон бо чандин андешаҳо фарқ дошт.

Ин навбат Пешвои миллат ҳангоми ироаи паёмашон дар баробари дигар соҳаҳои кишвар ба яке аз соҳаҳои муҳиму афзалиятнок соҳаи иқтисодиёт низ тавачҷуҳи махсус зоҳир намуданд. Пешвои миллат дар паёмашон иброз доштанд, ки дар соли 2025-ум доир ба масъалаҳои пешгирӣ кардани таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди миллӣ, ташаккули «иқтисоди сабз», рақамикунонии хизматрасониҳои давлатӣ ва истифодаи васеи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ тадбирҳои мушаххас андешида шаванд.

Ба андешаи Пешвои муаззами миллат: “Дар ин раванд, то охири соли 2025 пардохтҳои ғайринақдӣ дар соҳаҳои буҷетӣ ва хизматрасониҳои давлатӣ пурра таъмин карда шаванд.

Дар бисёр кишварҳо нишондиҳандаи пардохтҳои ғайринақдӣ 80 – 90 фоизро ташкил медиҳад. Ин яке аз роҳҳои асосии таъмин намудани шаффофияти амалиёти хизматрасонӣ, баҳисобгирӣ ва пешгирии коррупсия мебошад.

Имрӯз Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати вусъат бахшидан ба ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ тадбирҳои амалиро роҳандозӣ намуда истодааст. Бояд гуфт, ки дар ин самт, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ» (аз 22 июни соли 2023, таҳти N586) ба тасвиб расидааст, ки дар асоси он, пардохти андозҳо, бочҳои давлатӣ барои додани иҷозат ва иҷозатномаҳо, пардохтҳои дигари ҳатмӣ ба буҷет, ҷаримаҳо, маблағи суғуртаи ҳатмии давлатӣ, хизматрасониҳои тиббӣ, хизматрасониҳои коммуналӣ, намудҳои дигари хизматрасониҳои давлатӣ, инчунин, қабули маблағҳо аз ҷониби вазорату идораҳо ва ташкилотҳои давлатӣ тариқи ғайринақдӣ амалӣ карда мешаванд.

Дар ин самт кумитаи андоз низ барои қабули пардохтҳои ғайринақдӣ маблағҳо тадбирҳои мушаххасро роҳандозӣ намудааст. Дар айни замон, ҷиҳати сарфа намудани вақт ва кам кардани хароҷот, пешгирӣ намудани таъсири омилҳои инсонӣ ва таъмини шаффофияти амалиётҳо, шаҳрвандон ва андозсупорандагон метавонанд тавассути хизматрасонии эквайрингӣ, ҳамёнҳои электронӣ ва POS-терминалҳо андозҳо ва бочҳоро ба таври ғайринақдӣ ба буҷет пардохт намоянд.

Таҳлили рушди низоми бонкӣ дар кишвар нишон медиҳад, ки зиёд гардидани пардохтҳои ғайринақдӣ ва истифодаи самараноки он зимни ҳисоббаробаркуниҳо омили муҳими рушди иқтисодиёти мамлакат ба ҳисоб меравад. Дар ин ҷараён бояд таҳлил ва таҳқиқоти соҳавии ҷиддӣ гузаронида шуда, дар стратегия ва барномаҳои мушаххаси давлатӣ барои гузариш ба низоми пардохтҳои ғайринақдӣ шароитҳои мусоид фароҳам оварда шуда, дар заминаи низоми амалкунандаи пардохтҳои ғайринақдӣ дар корхонаю ташкилотҳо ва миёни аҳоли, шаклу усулҳои нави пардохтии ғайринақдӣ, вобаста ба таҷрибаи ҷаҳонӣ татбиқ карда шавад.

Мавриди зикр аст, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳолати 30 июни соли 2025 дар маҷмӯъ 65 адад ташкилоти қарзии молиявӣ, аз ҷумла 15 адад бонки анъанавӣ, 1 адад бонки исломӣ, 1 адад ташкилоти қарзии ғайрибонкӣ, 23 адад ташкилоти амонатии қарзии хурд, 3 адад ташкилоти қарзии хурд ва 22 адад фонди қарзии хурд фаъолият менамоянд. Дар давраи аз 30 июни соли 2024 то 30 июни соли 2025 ба 1 адад бонк - ҶСП “Фридом Бонк Тоҷикистон” ва 4 адад ТАҚХ - ҶДММ ТАҚХ “СТАНДАРТ МОЛИЯ”, ҶСП ТАҚХ “Бизнес Капитал” ва ҶДММ ТАҚХ “Доро Пэй” ва ҶДММ ТАҚХ “Ганҷ Молия” иҷозатнома дода шуд. Иҷозатномаҳои ФҚХ “Барор”, ФҚХ “Солиҳин” ва ФҚХ “Сарпараст” бинобар барҳамдиҳии ихтиёрӣ аз эътибор соқит доништа шуданд. Бояд қайд кард, ки дар низоми бонкии кишвар намоёндагии 1 бонки хориҷӣ (ҶСММ “Бонки кишоварзии Чин”) фаъолияти худро пеш бурда истодааст. Илова бар ин, берун аз қаламрави Ҷумҳурии

Тоҷикистон намояндагҳои ҚСҚ “Ориёнбанк” дар Амроти Муттаҳидаи Араб (ш.Дубай), Шохигарии Муттаҳидаи Британияи Кабир ва Ирландияи Шимолӣ (ш.Лондон), Ҷумҳурии Корея (ш.Сеул), Ҷумҳурии халқии Хитой (ш.Пекин), Иёлоти Муттаҳидаи Амрико (ш.Вашингтон) ва намояндагии КВД БА ҚТ “Амонатбанк” дар Федератсияи Россия (ш.Москва) фаъолият менамоянд. Шумораи воҳидҳои сохтории ташкилотҳои қарзии молиявӣ дар санаи ҳисоботӣ 1 942 ададро ташкил намуда, нисбат ба ҳамин давраи соли 2024 ба 43 адад зиёд шуда фаъолият менамоянд, ки ин аз устувории низоми бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳодат медиҳад.

Рушди бозори қортҳои пардохтии бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз омилҳои муҳимтарин дар ҳалли масъалаи рушди низоми ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ чиҳати хоҳиш додани ҳаҷми пули нақд дар муомилот мебошад. Аз ин сабаб, Бонки миллии Тоҷикистон ба рушди низоми пардохтӣ таваҷҷуҳи хос дода, ташкили фаъолияти низоми самаранок боэътимоди пардохтӣ, клиринг, ҳисоббаробаркунӣ ва интиқоли маблағҳои пулиро дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ба уҳда дорад, фаъолияти онҳоро танзим ва назорат менамояд.

Тибқи маълумотҳои оморӣ то санаи 30 июни соли 2025 дар ҷумҳурӣ аз ҷониби 26 ташкилоти қарзии молиявии ватанӣ 9,1 млн адад қортҳои пардохтии бонкӣ ба муомилот бароварда шудааст, ки нисбат ба ҳамин санаи соли 2024 ба андозаи 20,5 фоиз зиёд мебошад.

Ҷадвали 1. Афзоиши шумораи қортҳои пардохтии бонкӣ дар солҳои 2020 то 2025

Сол	2020	2021	2022	2023	2024	2025 (Июн)
Шумораи қортҳои пардохтии бонкӣ млн. адад	2,8	3,5	5,1	6,7	8,4	9,1

Сарчашма Бюллетени омили бонкӣ интишори солҳои 2020, 2021, 2022, 2023, 2024

Ташкилотҳои қарзии молиявӣ барои бо пули нақд таъмин кардани дорандагони қортҳои пардохтии бонкӣ 3 126 адад банкомат ва 3 614 адад терминали электронӣ дар нуқтаҳои пешниҳоди пули нақд (НППН) насб намудаанд. Нишондиҳандаҳои мазкур нисбат ба ҳамин давраи соли 2024 мувофиқан 30,0 фоиз ва 4,1 фоиз зиёд мебошанд. Илова ба ин, барои анҷом додани пардохтҳои ғайринақдӣ то санаи ҳисоботӣ дар муассисаҳои савдо ва хизматрасонӣ 8 417 POS-терминал насб карда шуданд, ки нисбат ба ҳамин санаи соли 2024 теъдоди онҳо 11,3 фоиз зиёд мебошад. Инчунин, дар муассисаҳои савдо ва хизматрасонӣ 21 762 QR-рамзи ягона насб карда шудаанд, ки нисбат ба ҳамин санаи соли 2024 50,1 фоиз зиёд мебошад. Шумораи терминалҳои худкори худхизматрасон то санаи ҳисоботӣ ба 8 000 адад баробар гардид.

Хулоса, рақамикунонии соҳаҳои бонкдорӣ ба бахши макроиқтисодӣ таъсири мусбӣ расонида намуда, ба афзоиши маҷмуи маҳсулоти дохилӣ, шаффоф ва адолатнок будани амалиётҳои пулиро қарзӣ, паст намудани иқтисодиёти пинҳонӣ ва дар ниҳояти қор ба рушди низоми бонкӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ мусоидат намояд. Механизми танзими давлатии пардохтҳои ғайринақдӣ фишанги муҳими ташаккул ва рушди он дар шароити муосир ба ҳисоб меравад. Истифодаи дурусти он дар соҳаҳои иқтисоди миллий ва иҷроии пардохтҳои пулӣ имкон медиҳад, ки иқтидор ва имкониятҳои истифоданашидаи онҳо, махсусан дар бахши савдо ва хизматрасониҳои бонкӣ пурра муайян гардида, манбаъҳои даромад ва андозбандӣ аниқ шуда, дар ин заминаи он рушди иқтисодиёти рақамӣ пурра таъмин мегардад.

РУЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Бюллетени омери бонкӣ интишори соли 2021
2. Бюллетени омери бонкӣ интишори соли 2022
3. Бюллетени омери бонкӣ интишори соли 2023
4. Бюллетени омери бонкӣ интишори августи соли 2024
5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе -23- Декабри соли 2022
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе - 28.12.2024 с
7. Шариф Раҳимзода. Муомилоти пулӣ ва қарз: Китоби дарсӣ-Душанбе: Эр-граф 2018с
8. У.С. Ҳикматов Душанбе 2021 . Саводнокии молиявӣ васоити таълимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ”
9. Дастурамали № 193 “Дар бораи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ
10. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 Душанбе с. 2016
11. Сомонаи Бонки миллии Тоҷикистон: www.nbt.tj

Шомадова Н.

МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ҲАМГИРОИИ СУБЪЕКТҲОИ ҶАРАЁНИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР НИЗОМИ САНОАТ

Шомадова Нилуфар - н.и.и., муаллимаи калони кафедраи таҳлили иқтисодӣ ва омери Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов, 64/14. Телефон: +992917026503. E-mail: nilu.81@mail.ru

Дар шароити рушди бемайлоии рақобат густариши соҳаи саноат мубрамтарин масъала барои расидан ба ҳадафҳои рушди устувор арзёбӣ мегардад. Бар ин асно, муаллиф дар таҳқиқоти худ назарияҳо ва андешаҳои мухталифро дар самти тавсеаи ҳамгироии субъектҳои ҷараёни инноватсионӣ дар низоми саноатро мавриди омӯзиш ва баррасию таҳлил қарор додааст. Муаллиф, чиҳати ифшои назариявии ҳамгироии субъектҳои ҷараёни наазароти олимонро мавриди пешниҳод қарор дода аст. Бо назардошти омӯзишу баррасии муфассали масъалаи мазкур, ба андешаи муаллиф шаклҳои ҳамгирӣ, ки барои тавсеа ва муносибсозии ҳамкориҳо нигаронида шудаанд, бояд на танҳо дар байни корхонаҳои саноатӣ, балки ба таври ҳатмӣ дар байни дигар таҳиякунандагон ва зимни татбиқнамоии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ба роҳ монда шавад.

Калимаҳои калидӣ. ҷараёни инноватсионӣ, низоми саноат, ҳамгироии субъектҳо, арзиши аслий, хароҷоти моддӣ, ҳамгирӣ, рушди иқтисодӣ, ашёи хом, субъектҳои соҳаи саноат, хизматрасонӣ.

Роҳҳои ташкил намудани афзалиятҳои рақобати субъектҳои соҳаи саноат аз самтҳои маъмулие мебошад, ки коркарди маҳсулот ва таҳияи технологияҳои нави истеҳсолиро бо

кувваи худи корхонаҳо ва зерсохторҳои онҳо пешбинӣ менамояд. Дар шароити муосир модели актуалии рушди рақобат дар самаранокии ҳамкорихои иштирокчиёни гуногуни чараёни коркардҳо, ташкил ва тиҷоратикунонии навовариҳо асос меёбад, ки дарёфти шаклҳои нав ва самтҳои устувор гардониданро тақозо менамояд.

Дар робита ба ин, пеш аз ҳама, мафҳуми «ҳамгирӣ»-ро баррасӣ менамоем. Мафҳуми мазкур (калимаи латинии *integratio* - барқарорсозӣ, аз калимаи *integer* - пуррагӣ) чараёни муттаҳиднамоии ҷузъҳоро дар воҳиди ягона, ки ба пайдо шудани таркибҳои якҷояшавӣ ва самаранокии синергетикӣ оварда мерасонад, инъикос менамояд. Дар доираи соҳаи саноат ҳамгирӣ ин маҷмӯи муносибатҳои ташкилию иқтисодиро байни субъектҳои ҳамчун ҷузъҳои соҳа маънидод менамояд. Вобаста ба ин, тибқи ақидаи А.А. Попов «ҳамкорихои такроршавандаи устувор дар чараёни ташкили истеҳсолот, меҳнат ва идоракунии, мубодилаи натиҷаҳои истеҳсолот бо мақсади ҳамоҳанггардонии ҳавасмандии иқтисодӣ, ноилгардӣ ба самаранокии синергетикӣ ҳангоми фаъолияти муштарак» [5, с.15] мусоидат мекунад.

Ҳамзамон, олимони рус Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, Р.М. Качалов қайд менамоянд, ки дар шароити муосир ҳамгирӣ барои корхонаҳои инноватсионии соҳаи саноат аҳамияти муҳим дорад [2, с.289]. Бинобар ин, дар таҳқиқи мазкур ҳамгирӣ ҷузъҳо ё субъектҳои соҳаи саноат бо мақсади самаранок намудани чараёни инноватсионӣ таваҷҷуҳи бештар пайдо мекунад. Вобаста ба ин, бояд ба шаклҳои ҳамгирӣ, ки барои тавсеа ва муносибкунӣ ҳамкорихо на танҳо дар байни корхонаҳои саноатӣ, балки дар байни дигар таҳиякунандагон ва ҳангоми амалигардонии корҳои илмӣ аҳамият дода шавад. Фаъолгардонии чараёни тақсими меҳнат ва махсусгардонии он фарзияҳоро оид ба маҳдудияти самаранокии корхонаҳо танҳо аз ҳисоби афзоишёбии моликияти худи корхона пеш меорад, яъне на ҳамаи корхонаҳои ҳамкорикунанда муносибатҳои мушаххас доранд, бинобар ин, баландшавии мавқеи механизми ғайриамволии ҳамгирӣ субъектҳои соҳаи саноатро муайян намуд. Аз ин лиҳоз, шурӯъ аз соли 2000-ум, дар адабиёти иқтисодӣ [6, с. 97] барои самаранок шудани чараёни инноватсионӣ зарурати фаъолгардонии чараёнҳои «квазинтегратсия», ки дар худ нишонаҳои ҳам ҳамгирӣ ва ҳам парокандашавиро ифода менамоянд, қайд карда мешавад.

Мафҳуми квазинтегратсия зери таъсири чараёнҳои дар як вақт рушдкунандаи интернационализатсия ва экстернализатсия ба вучуд омад. Дар ин шароитҳо мустақилияти шакли субъектҳои ҳамкорикунандаи соҳаи саноат, назорати муштарак ва алоқамандии пурзӯр гардида, дар заминаи чунин омилҳо ба вучуд меояд:

а) дар асоси ҳамкорихои нисбатан самаранокӣ ҷузъҳо ё субъектҳои соҳаи саноат дар доираи мубодилаҳое, ки аз ибтидо бозорро танзим мекунанд ва онҳо барои муносибатҳои дарозмуддати қарордодӣ ё созишномавӣ, бо нигоҳ доштани мустақилияти ҷузъҳо ва амалинамоии рафтори онҳо сабаб мешаванд;

б) ҳамчун натиҷаи таъсири берунаи функсияҳои дохилӣ, вақте ки корхонаи алоҳида дар шароити баланд гардидани нақши омилҳои муҳити беруна ҷузъҳои танзимкунандаи бозориро ба тарзҳои гуногун роҳандозӣ менамояд (аутсорсинг ва ғайра) [1, с. 86].

Дар адабиёти иқтисодӣ чунин шаклҳои иқтисодии квазинтегратсияро чудо менамоянд: Иттиҳоди стратегӣ, аутсорсинг, франчайзинг, корпоратсияи виртуалӣ, занҷира (шабакаҳо), арзишҳо, шабакаҳои интиқол ва кластер. Дар қорҷӯбаи ин шаклҳо ҳамкорихои шабакавии активҳои алоҳида, ки дар доираи муносибатҳои қарордодӣ таҳвил мешаванд, ташаккул меёбанд, инчунин дар доираи чараёни ин ё он шакли инноватсионӣ таҳвили активҳои ғайримоддӣ сурат мегирад.

Муқаррароти дар боло зикргардидаро ба асос гирифта, қайд менамоем, ки дар низоми саноати шаҳри Душанбе заминаҳои объективӣ ташаккули квазинтегратсия, ки аз заминаи зарурати ташкили истеҳсолот, пеш аз ҳама, ташаккули хароҷот ва занҷираи технологияи истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ бармеоянд, мавриди таҳқиқ қарор диҳем. Яъне, дар ҳар як маҳсулоти ниҳии низоми саноат саҳми хароҷоти тамоми субъектҳои соҳаи

саноат инъикос мегардад. Пеш аз ҳама, дар ташаккули хароҷоти моддӣ, ки арзиши аслиро ташкил менамоянд, тамоми субъектҳои соҳаи саноат иштирокдоранд [4, 132]. Арзиши аслии маҳсулоти саноатӣ аз рӯи мазмуни иқтисодӣ ба хароҷоти моддӣ, пардохти музди меҳнат, андозҳои иҷтимоӣ, фарсудаҳои фондҳои асосӣ ва дигар хароҷот гурӯҳбандӣ мешаванд. Дар чараёни ташаккули ин гурӯҳи хароҷот низомии алоқамандӣҳо ва рафтори тамоми субъектҳои соҳаи саноат инъикос меёбанд (ниг. ба ҷадвали 1).

Ҷадвали 1

Сохтор ва корхонаҳои ташаккулдиҳандаи арзиши аслии истеҳсоли маҳсулоти саноатии субъектҳои соҳаи саноат

№	Гурӯҳи хароҷот	Мазмун	Иштирокчиён, субъектҳои соҳаи саноат
1.	Ашёи хом ва маводҳо	Ашёи хом ва маводҳои асосӣ, маводҳои кумақрасон барои мақсадҳои технологӣ, хароҷоти нақлиётӣ оид ба интиқоли ашёи хом ва маводҳо	Корхонаҳои истихроҷ ва коркарди маҳсулоти саноатӣ, нақлиётӣ, сохтмонӣ ва ғайра.
2.	Маснуоти харидоришаванда, маҳсулоти нимтайёр ва хизматрасониҳои истеҳсолии субъектҳо	Хароҷот барои хариди молҳо, маҳсулоти нимтайёр ва хизматрасониҳои хусусияти истеҳсолидошта, хароҷот барои тамоми намуди сӯзишворӣ ва энергия барои чараёни истеҳсоли маҳсулот	Корхонаҳои савдои берунаи шаҳр, корхонаҳои соҳаи хизматрасонӣ, соҳаи бонкӣ ва суғурта, корхонаҳои сӯзишворию энергетикӣ, сохтмон, саноати коркард ва ғайра
3.	Музди меҳнати кормандони асосӣ	Музди меҳнат барои вақти муайяни сарфшуда, иловапулӣ, мукофотпулӣ; арзиши маҳсулот.	Институтҳои иҷтимоӣ, корхонаҳои хизматрасонии иҷтимоӣ, фонди нафақа, фонди суғуртаи тиббӣ ва иҷтимоӣ.
4.	Хароҷот барои нигоҳдорӣ ва истифодаи таҷҳизот	Фарсудаҳои таҷҳизот, истифодабарии таҷҳизот, таъмири асосӣ ва ҷорӣ таҷҳизот, ҳамлу нақли дохили корхона.	Корхонаҳои соҳаи таъминоти моддӣ – техникӣ, корҳои таъмирӣ – сохтмонӣ, корхонаҳои хизматрасонӣ истеҳсолӣ.
5.	Хароҷоти умумикоргоҳӣ	Музди меҳнати кормандон ва дастгоҳи идоракунандаи коргоҳ, фарсудаҳои, нигоҳдорӣ, хароҷот барои озмоиш ва таҷрибаҳо.	Корхонаҳои таъминоти моддӣ – техникӣ, хизматрасониҳои истеҳсолӣ ва илмӣ.
6.	Хароҷоти умумистеҳсолӣ ва умумихоҷагӣ	Хароҷоти коргоҳӣ дар сатҳи корхона, хароҷоти идоракунии корхона, таъмири асосӣ ва ҷорӣ воситаҳои асосӣ, андозҳо, пардохтҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ.	Корхонаҳои таъминоти моддӣ – техникӣ, корхонаҳои истеҳсолӣ, хизматрасониҳои истеҳсолӣ, институтҳои мақомотҳои андоз.
7.	Зарар аз нуқсон	Хароҷоте, ки то вақти ошкор шудани нуқсон ба вучуд омадаанд- маводҳо, музди меҳнат ва ғайра.	Корхонаҳои стандарти давлатӣ, экология ва ғайра

8.	Дигар харочоти истеҳсолӣ	Хизматрасониҳои кафолатнок; хароҷот барои стандартикунонӣ ва ғайра.	Корхонаҳои соҳаи хизматрасонии истеҳсолӣ, корхонаҳои стандартизатсия, ҳифзи муҳити зист ва ғайра.
9.	Хароҷоти тичоратӣ	Хароҷот барои фурӯш; борҷома, бастабандӣ, таҳвили маҳсулот то ҷои таъйиншуда; хароҷот барои реклама ва ғайра.	Корхонаҳои соҳаи савдо, нақлиёт, алоқа, нигоҳдорӣ, реклама ва ғайра.

Аз ҷониби муаллиф омода шудааст.

Ҳамин тариқ, арзиши аслӣ (хароҷоти ашёи хом, маводҳо, сӯзишворӣ, энергия, захираҳои табиӣ, воситаҳои асосӣ ва дигар хароҷотҳо) дар натиҷаи иштирок ва ҳамкориҳои якҷояи бозоргонии тамоми субъектҳои низоми саноат ташкил меёбад. Дар ҷадвали 2 сохтори хароҷот барои истеҳсоли маҳсулоти саноатии низоми саноат оварда шудааст.

Ҷадвали 2.

Сохтори хароҷот барои истеҳсоли маҳсулоти саноатии соҳаи саноати шаҳри Душанбе

Ҷузъҳои иқтисодии хароҷот	2017	2022	Фарқияти беруншавӣ (+,-)
Ашёи хом ва маводҳои асосӣ	83,5	81,7	-1,8
Маводи кумақрасон	2,9	2,4	-0,5
Сӯзишворӣ	0,4	0,3	-0,1
Энергия	1,2	1,4	0,2
Фарсудашавӣ	0,9	1,6	0,7
Музди меҳнат ва пардохтҳои суғуртаи иҷтимоӣ	8,9	9,2	0,3
Дигар хароҷотҳои, ки аз рӯи ҷузъҳо тақсим нашудаанд	2,2	3,4	1,2

Ҳисоби муаллиф аз рӯи: ҳисоботи корхонаҳои саноатӣ, шӯъбаи саноати ш. Душанбе, соли 2023.

Тавре аз маълумоти ҷадвали 2 мушоҳида мешавад, бодарназардошти он ки истеҳсолоти саноатӣ, чун коида, зарфияти моддӣ дорад, аз ин ҷо хароҷоти ашёи хом ва маводи асосӣ дар сохтори хароҷоти умумӣ нисбатан вазни қиёсии баланд дорад. Инчунин, вазни қиёсии хароҷоти ашёи хом ва маводи асосӣ дар сатҳи хароҷоти умумии маҳсулоти саноатии соҳаи саноатии шаҳри Душанбе аз 83,5% то 81,7%, яъне 1,8 банди фоиз кам гардидааст. Саҳми назарраси хароҷот, аз ҷумла энергия (+0,2) фарсудашавӣ (+0,7) ва музди меҳнат (+0,3) ва дигар хароҷоте, ки аз рӯи ҷузъҳо тақсимот нашудаанд (+1,2), ба назар мерасанд. Ҳамзамон, саҳми фарсудашавӣ аз 0,9 то 1,6 зиёд мешавад, ки аз вусъатёбии яке аз нишондиҳандаҳои рушди инноватсионӣ - навшавии фондҳои асосӣ шаҳодат медиҳад.

Бояд қайд намуд, ки бо воридшавии чараёнҳои инноватсионӣ ва автоматикунонии равандҳои технологӣ бояд вазни қиёсии фарсудашавии таҷҳизот ва музди меҳнати мутахассисони касбӣ баланд шавад. Дар ин шароит хароҷоти моддӣ бояд мавқеи худро аз даст диҳад. Аммо дар соҳаи саноати шаҳр айни замон хароҷоти моддӣ гарчанде тамоюли пастравӣ дошта бошад ҳам, аммо чун пештара як қисми саҳро дар сохтори хароҷот доро мебошад. Барои таъмини рушди инноватсионӣ, афзалан шакли интенсивии рушди иқтисодӣ, болоравии он бо омилҳои нав, ки пеш аз ҳама, истифодаи дастовардҳои пешрафти илмию техникӣ таъмин мешавад, бояд шаклҳои иқтисодии квазиинтегратсия дар доираи соҳаи саноати шаҳри Душанбе инкишоф ёбанд.

Дар ин замина яке аз шаклҳои инноватсионии квазиинтегратсия – аутсорсинг муҳим аст. Аутсорсинг шакли ғайриасосии (зерқарордодӣ) ҳамкориҳо (шакли кооператсияи истехсолӣ) дар доираи соҳаи саноат ба шумор меравад. Дар соҳаи алоқа як корхона (пудратчӣ) дигар корхонаро (зерпудратчӣ) вазифадор менамояд, ки як қатор хизматрасониҳо ва истехсоли маҳсулотро дар мутобиқати бо талаботи пешниҳодшуда иҷро намояд. Соҳаи зерпудратии бавучудода асосан соҳаҳои истехсолот ва илмию истехсолиро фарогир мебошад.

Ҳамин тариқ, аутсоринг дар худ шакли алоқаи мутақобилаи иқтисодиро байни фармоишгар ва иҷрокунанда ифода менамояд, ки мутобиқи он фармоишгар ба шаклҳои асосии фаъолият, пудратчӣ бошад, ба равандҳои асосии функционалӣ дар асоси қарордоди дарозмуддат таваҷҷуҳ менамояд. Дар натиҷа, сифати маҳсулот баланд, хароҷот паст шуда, вақти иҷрои ин чараёнҳо кам мегардад ва бартариҳои рақобат ба даст оварда мешавад.

Адабиёт:

1. Дементьев, В.Е. Квазиинтеграция в фокусе институциональной теории/В.Е. Дементьев// Вестник университета. Серия Институциональная экономика. – 2001. – №1(2). – с. 84-95.
2. Клейнер, Г.Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, Р.М. Качалов; под общей редакцией д-ра тех. наук, проф. С.А. Панова и д-ра экон. наук, проф. Г.Б. Клейнера. М.: ОАО Изд-во «Экономика». – 1997. – с. 288-296.
3. Мирсаидов А.Б. Институциональные аспекты инновационного развития учреждений общественного сектора экономики//Экономика Таджикистан - 2017. - С. 43-52.
4. Мирсаидов А.Б., Шоматова Н.С. Рушди инноватсионии системаи саноатии шаҳри Душанбе. Монография. – Душанбе, 2019. – 170с.
5. Попов, А.А. Интеграция хозяйствующих субъектов в рыночной экономике: Автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.01 Воронеж. гос. ун-т Воронеж, 2005.
6. Шмелева, О.Г. Сетевые образования в экономике мезоуровневых систем/О.Г. Шмелева// Экономические науки. – 2010. – №10. - с. 95-102.

Пежмон Чаъфарӣ

ТАЪРИХИ КАМБИЗОАТӢ ВА ЧЕНАКИ ОН

(аз зухури танга то ҳол)

Пежмон Чаъфарӣ
Донешгоҳи Миллии Тоҷикистон

Ин мақола таърихи ҷаҳро аз пайдоиши танга дар Лидияи қадим то замони муосир мавриди баррасӣ қарор дода, нишон медиҳад, ки он аз як падидаи табиӣ ба сохтори иҷтимоӣ иқтисодӣ сунъӣ табдил ёфтааст. Шаклҳои тағйирёбандаи он — аз азоби илоҳӣ ва имтиҳони имон то норасоии захираҳои ҳаётӣ, ғорати истисморӣ, фишори геополитикӣ, ноқомии ҳукуматҳо ва воситаҳои назорати ҷомеаҳо — бозтоби рақси мураккаби қудрат бо эътиқодҳои идеологӣ аст. Намудҳои воқеии ҷаҳр, аз ҷумла мутлақ, нисбӣ, сохторӣ, муваққатӣ ва доимӣ, дар қанори тадбирҳои амалии иқтисодӣ, ҷун сармоягузорӣ дар зерсохторҳо, қумаҳои бевоситаи пулӣ, ислоҳоти андозӣ пешрафта, таълими роӣгон ва ҷораҳо зидди табъиз, тавсифи шудаанд, ки муваффақиятҳои ҷаҳонии собитшуда, мисли

барномаҳои Бразилия, низомҳои микрокредит дар Бангладеш ва сохторҳои баробарии Шветсияро барҷаста мекунад. Дар ин ҷо модели пештози ГЭЛПН — Пайванди Экспонентсиалию Логарифмии Фақри Умумичаҳонӣ — муаррифӣ гардида, ҷанбаҳои гуногуни фақрро дар як ҷаҳорҷӯбаи мураккаби ғайрихаттии экспонентсиалӣ ва логарифмӣ, ки таъсири мутақобилаи онҳоро инъикос мекунад, муттаҳид месозад. Ин сохтор бо формулаи,

$$P_{global} = \ln \left(1 + \sum_{k=1}^5 \exp(w_i \cdot P_k) \right)$$

сатҳи фақри умумичаҳониро ба ҳадди ақал мерасонад ва ҷандириро барои ҷомеаҳои мухталиф фароҳам меорад. Ин дастовард қобилияти моделро дар тақсими оқилонаи захираҳо ва шикастани давраҳои бунбасти фақр таъкид мекунад. Дар ниҳоят, омезиши дониши амиқи таърихӣ бо моделсозии дақиқи риёзӣ на танҳо баҳонаҳо барои пайдории фақрро рад мекунад, балки ҷаҳорҷӯбаи мустаҳкамеро барои решакан кардани он пешниҳод менамояд, ки зарурати тасмими устувори давлатӣ ва назорати доимиро барои ҷилавгирӣ аз бозгашт таъкид мекунад. Чунин равиш метавонад пояе барои сиёсатгузориҳои ҷаҳонӣ бошад, ки фақрро аз як сарнавишти ногузир ба як мушкили қобили идора табдил диҳад.

Калидвожаҳо: Фақр, Таърих, Модел, ГЭЛПН, Оптимизатсия, Ришакан кардан

Мукаддима

Камбизоатӣ, ҳамчун яке аз қадимтарин ҳодисаҳои ҷамъиятии одамзот, ҳамвора бо бунёдҳои иқтисодӣ, фарҳангӣ ва ҳокимияти ҷамъаҳо ҳамоханг будааст. Ин андеша фақат ҳолати ҷисмонӣ нест, балки дар ҷараёни солҳои тӯлонӣ, таъбирҳои гуногун ва ҳолатҳои мутааддидро қабул карда, бисёр вақт чун василае барои ҷимояи номутаносибиҳо ё идораи ҳуқуқонӣ қорбурд шудааст. Дар ин мақола, мо ба омӯзиши ҷамъаҷонибаи тағйироти камбизоатӣ аз лаҳзаи пайдоиши танга — ки онро оғози ҳақиқии тавлиди тасаввури ҳозираи камбизоатӣ бар пояи набудани маблағ ё ғайри ҳисобидан мумкин — мерасем ва баъдан ба ҳамгироии он аз нуқтаи назари илоҳӣ то анғезаҳои ҳизбӣ ва хоҷагӣ тавачҷӯх менамоем. Ин таҳқиқот бар асоси омӯзишҳои гузашта ва иқтисодӣ пайдор аст ва равшан месозад, ки чӣ тавр камбизоатӣ аз ҳодисаи табиатӣ ба унсуре ҷамъиятӣ мубаддал гардидааст.

Думал 7sПайдоиши танга ҳамчун нахустин шакли ҳаҷмшудаи пул, ҳудудан 600 сол пеш аз милод дар Лидя (ҳавзае дар Туркияи ҳозира) рух дод. Пеш аз он, ҷамъаҳои инсонӣ асосан бар пояи мубодилаи мол ба мол (бартер) амал мекарданд ва тасаввури камбизоатӣ бештар ба набудани ғизо, паноҳгоҳ ё манбаъҳои табиӣ иртибот дошт. Бо кашфи тангаҳои тиллоӣ ва нуқрагӣ аз ҷониби Крёз, шоҳи Лидя, пул ҳамчун воҳиди арзиши ҳаҷмшуда ворид гардид. Ин навоарӣ тичоратро осон намуд, аммо ҳамзамон, хати ҷудокунандаи навро эҷод кард: афроде, ки танга доштанд (бойҳо, тоҷирон ва ҳокимон) дар баробари касоне, ки танга надоштанд ё ғайри пулии мутааддил надоранд.

Ин дигаргунӣ камбизоатиро аз ҳолати табиӣ (ҳамчун хушксолӣ ё набудани шикор) ба тасаввури иқтисодӣ мубаддал сохт. Дар ҷамъаҳои аввалӣ чун Юнони қадим ва Рум, камбизоатӣ бар асоси набудани танга муайян мешуд; мисолан, дар Афин, шаҳрвандони бидуни молу мулк (тетҳо) аз ҳуқуқҳои ҳизбӣ маҳрум буданд ва ҳамчун "камбизоатон" ҳисобида мешуданд. Дар империяи Рум, низоми пулӣ сабаб гардид, ки ғуломон ва деҳқонон бидуни ғайри пулӣ дар ҳалқаи камбизоатӣ бимонанд. Ин давра камбизоатиро ҳамчун "набудани дастрасӣ ба пул" пайдор кард ва пойдеворе барои номутаносибиҳои табақотӣ гузошт. Таърихнигорони ҳамчун Арасту дар асарҳои худ камбизоатиро на фақат мушкили фардӣ, балки натиҷаи тақсими ноодилонаи бойиғарӣ медонистанд, аммо ин тақсимои бисёр вақт бо ҳуқуқонии ҳизбӣ ҳамоханг буд. Бо густариши пул дар асрҳои миёна, камбизоатии пулӣ амиқтар гардид. Калисо ва феодалҳо тангаҳоро идора мекарданд ва деҳқонон бидуни ғайри пулӣ ба қорҳои ҳатмӣ маҷбур буданд. Ин марҳила камбизоатиро

аз ҳодисаи маҳаллӣ ба низоми ҷаҳонӣ табдил дод, ки дар он набудани танга баробар ба аз даст додани озодӣ ва ҳуқуқҳо буд.

- Тағйироти ҳолатҳои камбизоатӣ: аз нуқтаи назари илоҳӣ то ангеҷаҳои иқтисодӣ ва ҳизбӣ

Камбизоатӣ дар ҷараёни солҳои тӯлонӣ, таъбирҳои мутааддид дошта ва бисёр вақт барои ҳимояи ҳолати ҳозира ё қорбурди ҳукмронӣ истифода шудааст. Дар идома, ба тартиби вақтӣ ва тасаввурӣ, ин дигаргунӣҳоро омӯзиш менамоем:

1. *Камбизоатӣ ҳамчун азоби илоҳӣ (Divine Punishment)*

Дар ҷамоаҳои қадимӣ ва динҳои аввалӣ, ҳамчун дар мазҳабҳои иброҳимӣ (яхудӣ, масеҳӣ ва исломи ибтидоӣ), камбизоатӣ бисёр вақт ҳамчун муҷозоте аз ҷониби Худо таъбир мешуд. Дар китоби муқаддас (Таврот ва Инҷил), ҳикояҳои ҳамчун муҷозоти қавми Исроил бо қаҳтӣ ва камбизоатӣ ба сабаби гуноҳҳо, онро азоби илоҳӣ ҳисоб мекарданд. Дар Юнони қадим, худоён ҳамчун Зевс, камбизоатиҳо бар қасоне, ки қонунҳои илоҳиро поймол мекарданд, бор мекарданд.

Ин дидгоҳ дар асрҳои миёнаи Аврупо ҳукмфармо буд; калисои католикӣ камбизоатиҳо натиҷаи гуноҳҳои фардӣ (ҳамчун танбалӣ ё ҳирс) медонист ва онро азобе барои поксозии рӯҳ ҳисоб мекард. Мисолан, дар замони вабои сиёҳ (асри 14), камбизоатон ҳамчун "гуноҳкорон"-и муҷозотшуда дида мешуданд. Ин таъбир масъулияти камбизоатиҳо аз ҳокимон бардошта ва онро ба тақдири илоҳӣ нисбат медод, ки ба ҳифзи тартиби феодалӣ мусоидат мекард.

2. *Камбизоатӣ ҳамчун имтиҳони илоҳӣ (Divine Test)*

Бо гузариш аз дидгоҳи муҷозот, дар баъзе динҳо камбизоатӣ ба озмуни имон мубаддал гардид. Дар ислом, ривоятҳои аз паёмбар (с) вучуд дорад, ки камбизоатиҳо имтиҳоне барои сабр ва тавваққал мебуданд, ҳамчун ҳадиси "ал-фақр фахрӣ" (камбизоатӣ ифтихори ман аст). Дар масеҳият, ҳикояи Айюб дар Инҷил камбизоатиҳо озмуне барои садоқат ба Худо нишон медиҳад.

Ин тағйирот дар замони Ренессанс ва ислоҳоти протестантӣ (асри 16) барҷаста шуд; Калвин ва Лютер камбизоатиҳо қисме аз иродаи Худо барои озмудани одам мебуданд, аммо ҳамзамон қори саҳтро роҳи раҳой аз он муаррифӣ мекарданд. Ин дидгоҳ камбизоатонро ба қабули ҳолати худ ҳавасманд месохт ва масъулияти ҷамъиятиро қоҳиш медод, аммо пойдеворе барои ахлоқи қори протестантӣ гардид, ки баъдан ба капитализм мусоидат кард.

3. *Камбизоатӣ ҳамчун набудани манбаъҳо (Scarcity of Resources)*

Бо инқилоби саноатӣ (асрҳои 18-19), дидгоҳи иқтисодӣ бар камбизоатӣ ҳукмфармо гардид. Томас Малтус дар китоби "Усулҳои аҳоли" (1798) камбизоатиҳо натиҷаи набудани манбаъҳои табиӣ (ғизо, замин) дар баробари афзоиши аҳоли медонист. Ин назария камбизоатиҳо ҳодисаи табиӣ ва ногузир ҷилва медод ва сиёсатҳои ҳамчун назорати аҳоли ё муҳоҷиратро ҳимоя мекард.

Дар асри 19, иқтисоддонон ҳамчун Дэвид Рикардо камбизоатиҳо ба набудани сармоя ва манбаъҳо нисбат медоданд, ки ба қонунҳои қори саҳтгирона дар Англия овард. Ин давра камбизоатиҳо аз ҳавзаҳои илоҳӣ ба ҳавзаҳои илмӣ бурд ва онро масъалаи қобили ҳалл бо фанноварӣ ва истеҳсол ҳисоб мекард, аммо бисёр вақт камбизоатонро муқассири танбалии худ мешумурд.

- Намудҳои ҳақиқии камбизоатӣ ва ҳалҳои иқтисодӣ барои раҳой аз он

Камбизоатӣ яке аз мураккабтарин масъалаҳои иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ аст, ки бар пояи меъёрҳои гуногун ҷудо карда мешавад. Дар иқтисоди ҳозира камбизоатӣ на фақат ҳамчун набудани манбаъҳои ҷисмонӣ муайян мегардад, балки намудҳои мутааддид дорад, ки ҳар қадом решаҳо ва паёмадҳои ҳоси ҳудро доранд. Бар асоси ҷудосозии ҳаҷмшудаи соҳмонҳои ҷун Бонки ҷаҳонӣ ва Созмони Милалҳои Муттаҳид намудҳои ҳақиқии камбизоатиҳо метавон ба бахшҳои зерин тақсим намуд: камбизоатии мутлақ, камбизоатии нисбӣ, камбизоатии соҳторӣ, камбизоатии муваққатӣ (ё ҳолатӣ) ва камбизоатии пойдор (ё насл ба насл). Дар идома ҳар намудро шарҳ медиҳам ва баъдан ҳалҳои иқтисодии амалӣ

барои раҳой аз онро бар пояи усулҳои иқтисоди рушд, сиёсатҳои умумӣ ва таҷрибаҳои муваффақи ҷаҳонӣ баён менамоям. Ин ҳалҳо бар асоси абзорҳои иқтисодӣ чун сармоягузорӣ, сиёсатҳои тақсими ғоида ва ислоҳоти сохторӣ пойдор ҳастанд.

1. Камбизоатии мутлақ (*Absolute Poverty*)

Шарҳ: Камбизоатии мутлақ ба ҳолате ишора дорад, ки афрод ё хонаводаҳо қодир ба таъмини эҳтиёҷҳои асосии зиндагӣ ҳамчун ғизо, оби пок, паноҳгоҳ, либос, нигоҳубини беҳдоштии пойдор ва омӯзиши ибтидоӣ нестанд. Ин намуд бар асоси хати камбизоатии мутлақ чен карда мешавад, ки Бонки ҷаҳонӣ онро ҳудудан 3 доллар дар як рӯз (бар пояи нархҳои пойдори соли 2021) барои кишварҳои рушдкунанда муайян намудааст. Ин камбизоатӣ бисёр вақт дар кишварҳои камғоида ҳамчун баъзе ҳавзаҳои Африқо ё Осиёи Ҷанубӣ мушоҳида мегардад ва бо ғавти баланд, ғизои нокифоя ва ҳолатҳои пешгиршаванда ҳамроҳ аст.

$$P_{abs} = -I + R^2$$

- Ҳалҳои иқтисодӣ барои раҳой
- Сармоягузорӣ дар бунёдҳои пойдор
- Густариши кишоварзии пойдор ва қарзҳои хурд
- Сиёсатҳои зиддиторумӣ ва ҳидояти нархи маводи ғизоӣ

2. Камбизоатии нисбӣ (*Relative Poverty*)

Шарҳ: Камбизоатии нисбӣ ҳангоме рух медиҳад, ки ғоидаи афрод камтар аз 50-60 дарсади ғоидаи миёнаи ҷамоа бошад, ҳатто агар эҳтиёҷҳои пойдор таъмин шавад. Ин намуд бар номуносибӣ таъкид дорад ва бисёр вақт дар кишварҳои рушдкарда ҳамчун Иёлоти Муттаҳида ё Аврупо мушоҳида мегардад, ки дар он афрод наметавонанд тарзи зиндагии миёнаи ҷамоаро дошта бошанд. Барои мисол, дар Иттиҳодияи Аврупо хати камбизоатии нисбӣ 60 дарсади ғоидаи миллӣ аст, ки ба ҷудоии ҷамъиятӣ ва набудани дастрасӣ ба имкониятҳои баробар оварда мерасонад.

$$P_{rel} = I / S$$

- Ҳалҳои иқтисодӣ барои раҳой
- Ислоҳоти молиётӣ пешрафта
- Ҳадди ақалли музд ва ҳимояи нерӯи кор
- Омӯзиш ва ҳунариҳои озод
- Сиёсатҳои тақсими дубораи ғоида

3. Камбизоатии сохторӣ (*Structural Poverty*)

Шарҳ: Ин намуд аз бунёдҳои иқтисодӣ, ҷамъиятӣ ва ҳизбии ҷамоа бармеояд, ҳамчун таъйизҳои наҷодӣ, чинсӣ ё табақотӣ, ки имкониятҳои баробарро маҳдуд месозанд. Барои мисол, дар кишварҳои Америкаи Лотинӣ бунёдҳои истисмории гузашта боиси ҷамъ шудани бойигарӣ дар дасти ҷанде мегардад. Ин камбизоатӣ пойдор аст ва бисёр вақт бо бекорӣ сохторӣ (набудани ҳамоҳангӣ байни ҳунаро ва бозори кор) ҳамроҳ меояд.

$$P_{str} = S^2 + E$$

- Ҳалҳои иқтисодӣ барои раҳой
- Ислоҳоти сохтории иқтисодӣ
- Сармоягузорӣ дар саноатҳои маҳаллӣ ва гуногунрангии иқтисодӣ
- Сиёсатҳои зиддитаъйизӣ ва қавйгардонӣ
- Рушди ҳавзаҳои мутаваззин

4. Камбизоатии муваққатӣ ё ҳолатӣ (*Situational/Transient Poverty*)

Шарҳ: Камбизоатии муваққатӣ аз ҳодисаҳои ногаҳонӣ ҳамчун бекорӣ, офатҳои табиӣ, ҳолатҳо ё бўҳронҳои иқтисодӣ (ҳамчун таназзули соли 2008 ё ҳамагирии ковид) бармеояд. Ин намуд кӯтоҳмуддат аст ва афрод одатан пас аз рафти бўҳрон ба ҳолати пешин бармегарданд, аммо агар дароз кашад, метавонад ба камбизоатии пойдор мубаддал шавад.

$$P_{sit} = TI + H^2$$

- Ҳалҳои иқтисодӣ барои раҳой

- Суғуртаи бекорӣ ва ҳимояҳои фаврӣ
 - Сандукҳои фаврӣ ва кумаки ҳатмӣ
 - Омӯзиши дубора ва ҳунаромӯзии нерӯи кор
 - Сиёсатҳои ҳавасмандкунандаи иқтисодӣ
5. *Камбизоатии пайдор ё насл ба насл (Chronic/Generational Poverty)*

Шарҳ: Ин намуд дарозмуддат ва меросӣ аст, ки дар он хонаводаҳо насл ба насл дар ҳалқаи камбизоатӣ банд мемонанд, бисёр вақт ба сабаби набудани дастрасӣ ба омӯзиш, беҳдошт ва имкониятҳои иқтисодӣ. Барои мисол, дар баъзе ҷамоаҳои деҳотии Африқо ё маҳаллаҳои шаҳрии Амрико кӯдакон дар муҳити камбизоатӣ калон мешаванд ва намунаҳои камбизоатири такрор менамоянд.

$$P_{chr} = E^2 + H + R$$

- Ҳалҳои иқтисодӣ барои раҳой
- Сармоягузори дарозмуддат дар омӯзиш ва беҳдошт
- Иқтисоди хурд ва соҳибқори маҳаллӣ
- Сиёсатҳои хонаводамарказӣ
- Ислоҳоти ҷамъиятӣ-иқтисодӣ

Намудҳои ҳақиқии камбизоатӣ равшангарӣ аз гуногунрангии решаҳои он ҳастанд, аз набудани манбаҳо то номутаносибҳои сохторӣ. Ҳалҳои иқтисодии муваффақ аксар вақт омезиши даҳлати ҳукумат, бозори озод ва ширкати ҷамоа мебошанд. Таҷрибаҳои ҷаҳонӣ ҳамчун қоҳиши камбизоатӣ дар Чин (аз роҳи ислоҳоти бозорӣ) ё Скандинавия (бо намунаи рифоҳи ҷамъиятӣ) собит месозад, ки бо сиёсатҳои ҳадафманд раҳой аз камбизоатӣ имконпазир аст. Бо вучуди ин, қомеъӣ ниёз ба ўҳдадори ҳизбӣ ва ҳидояти пайдор дорад, то аз баргашти камбизоатӣ пешгирӣ шавад.

Моделҳои риёзии камбизоатӣ

Ҳоло як модели риёзии умумичаҳонӣ барои ҷаҳр тарҳрезӣ карда мешавад, ки ҳамаи ин муодилаҳоро дар якҷоягӣ муттаҳид месозад. Ин модел бояд ҳатман ғайриҳаттӣ бошад ва аз тарҳҳои ҳаттӣ, дараҷаҳои дуввум ё полиномҳои оддӣ қомилан ҷудо шавад. Барои расидан ба ин ҳадаф, аз сохтори экспонентсиалӣ-логарифмӣ истифода мебарем, ки аз тарҳҳои мураккаби иқтисодӣ илҳом гирифтааст (чун тарҳҳои ба энтропия таҷаққунанда ё softmax дар ҷараёни беҳтарсозӣ), ва ин имкон медиҳад, ки намудҳои ҷаҳр ба тарзи ғайриҳаттӣ ва ҳамоҳангӣ бо ҳам пайванданд. Ин модел ҳамаи шаклҳои ҷаҳрро ҳамчун унсурҳои як системаи муттасил мебинад, ки болоравии ҳатто дар як навъ метавонад таъсирҳои афзояндаи экспонентсиалиро ба қулли тарҳи система расонад.

$$P_{abs} = -I + R^2$$

$$P_{rel} = I / S$$

$$P_{str} = S^2 + E$$

$$P_{sit} = TI + H^2$$

$$P_{chr} = E^2 + H + R$$

Моделҳои риёзии умумичаҳонӣ барои ҷаҳр (P_{global}) чунин тарҳрезӣ шудааст:

$$P_{global} = \exp \left(\frac{\log(P_{abs}) + \log(P_{rel}) + \log(P_{str}) + \log(P_{sit}) + \log(P_{chr})}{5} \right) \cdot \left(1 + \sum_i e^{k \cdot P_i - \theta} \right)$$

ки дар он k ва θ параметрҳои танзимкунанда барои ҳассосияти экспонентсиалӣ ҳастанд, ва сумма бар ҳамаи P_i [(P_{abs}) , (P_{rel}) , (P_{str}) , (P_{sit}) , (P_{chr})] мегузарад. Ин тарҳ таъсирҳои мутақобилро бо роҳи омезиши логарифмӣ ва экспонентсиалӣ таъмин мекунад ва ҳангоми болоравии ҳар як намуд, афзоиши ғайриҳаттӣ дар ҳаҷми умумӣ ба вучуд меоварад.

Номгузории модел

Моделҳои нав бо номи Пайванди Экспонентсиалию Логарифмии Фақри Умумичаҳонӣ (ПЭЛФУ) номгузорӣ карда мешавад. Ин ном нишондиҳандаи омезиши сохтори экспонентсиалӣ (барои таъсирҳои афзояндаи фақр) ва логарифмӣ (барои муътадилсозӣ ва коҳиш додани хати фақр) буда, калимаи "Пайванд" ба маънои васлшавии намудҳои гуногуни фақр дар як шабакаи умумичаҳонӣ ишора мекунад.

Дар мақолаҳои оянда кӯшиш хоҳад шуд, ки як намунаи воқеӣ мавриди ҳисоб қарор гирад.

Информация об авторе:	<i>г-н Пежман Джафари, Докторат Таджикского Национального Университета. Адрес: Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 17, 734025. Электронная почта: jafaripejman3@gmail.com, Телефон: (+992)001-01-66-55.</i>
Information About author:	<i>Mr. Pejman Jafari – Ph.D., mathematics modeling faculty, Tajikistan National University. Address: N17, Rudaki Ave., Dushanbe, 734025, Tajikistan. E-mail: jafaripejman3@gmail.com, Tel: (+992)001-01-66-55.</i>
Маълумот дар бораи муаллиф:	<i>Чаноби Пежмон Чаъфарӣ - Докторат Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон. Суроға: 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиебони Рӯдакӣ 17. Почтаи электронӣ: jafaripejman3@gmail.com, Телефон: (+992)001-01-66-55.</i>

Маҳмаризозода Б.М., Давлятов Э.М.

ОМИЛҲОИ ТАЪСИРРАСОНИ АНДОЗБАНДИИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Маҳмаризозода Бадриддин Маҳмаризо.— муаллими калони кафедраи андоз ва андозбандӣ Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. Суроға: 734055, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Дехотӣ ½. E-mail: badriddin.08@mail.ru Телефон: (+992) 934444148

Давлятов Эҳсон мираҳмадович.— муаллими калони кафедраи андоз ва андозбандӣ Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. Суроға: 734055, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Дехотӣ ½. E-mail: Ehson_1983@inbox.ru Телефон: (+992) 926040416

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур андоз ва низоми андозбандӣ яке аз унсурҳои ҳатмии дилхоҳ иқтисодиёти даврони гузашта ва муосир махсуб доништа шудааст. Он ҳамчун раванди ситонидани як қисми даромадҳои пулӣ, молиҳои аҳолии, субъектҳои хоҷагидор ва дигар шахсон, ки дар ҳудуди давлати алоҳида қор ва фаъолият мекунанд, ифода меёбад. Муаллиф ба яке аз масоили ҳалталаби низоми маорифи кишвар таваҷҷуҳ намуда, гузориши масъала, баррасӣ ва ҳалли онро зарур шуморидааст. Ба ақидаи муаллиф низоми

андозбандии МТОК ва соддагардонии он заминаест дар рушди соҳаи маорифи кишвар ба ҳисоб меравад.

Вожаҳои калидӣ: андоз, низоми маориф, технологияи муосир, самаранокӣ, буҷети давлатӣ, андозбандӣ, омилҳо, омилҳои мустақим ва ғайримустақим, моделҳои андозбандӣ.

Бояд зикр намуд, ки натиҷаи омӯзиши ҷанбаҳои илмӣ-назариявии андозбандии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар шароити имрӯзаи иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки ҳуди пайдоиши муносибатҳои андозӣ аз давраҳои қадим баробар бо таъсиси аввалин давлатҳо сараввал дар шакли натуралӣ ва баъдан бо ченаки пулӣ бавучуд омада, дар ташаккули тақомул ва рушди давлатдорӣ нақши муассир доранд.

Ба ҳамин мазмун дар мақола таҳқиқ ва ошкор гардидааст, ки аз аломати “пардохти ҳатмии қонунӣ” бармеояд, ки андозситонӣ ба маҷбурияти давлатӣ нигаронида шудааст. Аз нигоҳи муаллиф андоз мафҳуми таърихӣ молиявӣ ҳуқуқӣ мебошад ва чунин тавзеҳ дода шудааст.

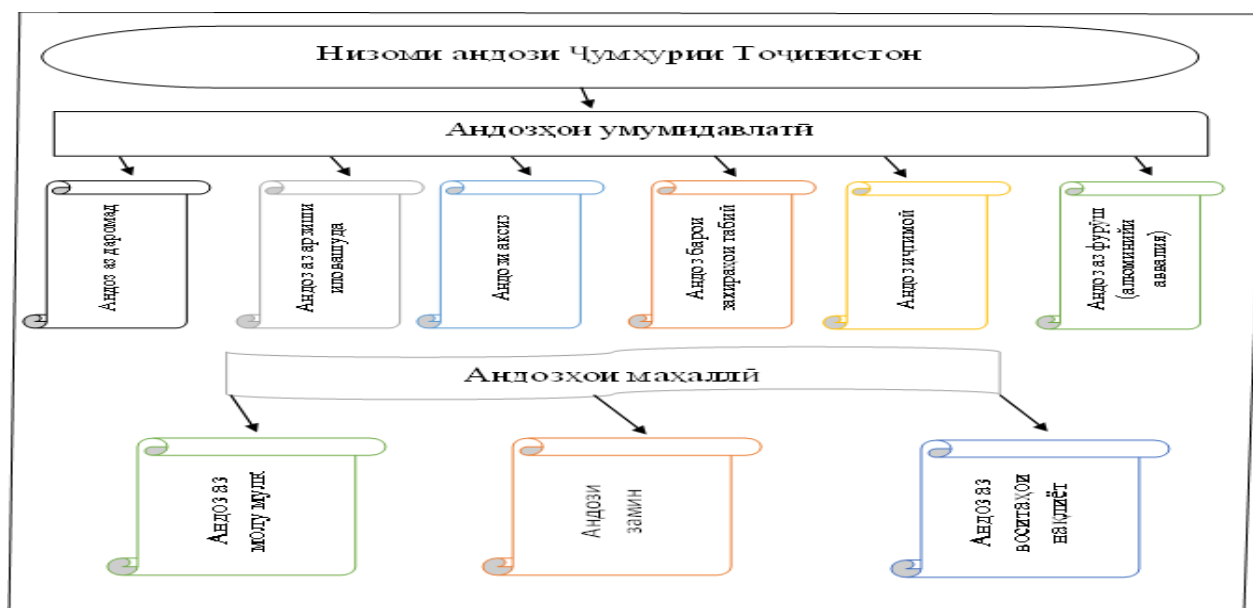
Андоз - ин саҳми ҳатмӣ, бебозгашт ва қонунан муқаррар намудаи давлат мебошад, ки аз ҷониби шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, андозупоранда эътирофшуда бо мақсади таъмини молиявии хароҷотҳои давлат пардохт мешавад. [1].

Дар мақолаи мазкур муайян ва мушаххас гардидааст, ки низоми андоз ҳамчун механизми асосии молиявӣ-қарзии танзими давлатии иқтисодиёт баромад мекунад ва он маҷмӯи андозҳои ба ҳам алоқаманд, усулҳои андозбандӣ, ҷамъоварӣ ва истифодаи андозҳо, инчунин мақомоти андозиро дарбар мегирад.

Низоми андозбандии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи моддаи-24 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон андозҳои умумидавлатӣ ва маҳаллӣ, ки шумораи андозҳо 7 намуд иборат аст, 6 умумидавлатӣ ва 1 маҳаллӣ. Дар навбати худ андозҳои маҳаллӣ ба се қисм ҷудо карда мешавад (расми 1.).

Дар шароити рушди низоми муносибатҳо ва таъсири технологияи муосир ба масоили андозбандии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бояд мавриди таваҷҷӯҳи таҳқиқотчиён гардад. Бинобар ин, мо тасмим гирифтем омилҳои асосие, ки ба низоми андозбандӣ таъсири мутақобила доранд, ҳадафи ҳеш қарор диҳем.

Аз нигоҳи мо, таъсири андозбандӣ ба фаъолияти муассисаҳо аз сатҳи ташкили банақшагирии андоз вобаста аст.

Расми 1. Сохтори низоми андозбандии Ҷумҳурии Тоҷикистон (таҳияи муаллиф)

Истифодаи оқилонаи қоидаҳои имтиёзноки андоз барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ имкон медиҳад, ки таъсири низоми андозӣ ба фаъолияти онҳо, аз ҷумла муътадилгардонии хавфҳои андозиро кам кунанд. Барои ин чунин муқарраротро ба таври қатъӣ роҳбарӣ кардан ва шарту меъёрҳо ва талаботҳоеро, ки давлат бо мақсади идоракунии самараноки андоз муқаррар менамояд, риоя кардан лозим аст.

Ҳамин аст, ки омилҳои хавфи андозӣ, ки дар расми 2 баррасӣ шудаанд, дар якҷоягӣ сатҳи таъсири андозбандиро ба фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ муайян мекунанд. Илова бар ин, онҳо бояд меъёрҳои хавфи андозиро ҳисоб кунанд, то оқибатҳои манфиро пешгирӣ намояд. Усулҳои асосии идоракунии хавфҳои андозӣ ин муайян ва таҳлили хавфҳои андоз, қабули қарорҳо оид ба кам кардани хавфҳо ва мониторинги доимии хавфҳои андоз мебошанд.

Ҳамин тавр, аз рӯи ҳамаи вазифаҳои мақомоти идораи давлатӣ ва таҳлили иҷроиши даромади буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраҳои дар боло зикр карда шуда, ҳулосаҳои муайян баровардан мумкин аст, ки он ба беҳтар намудани иҷроиши буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманд мебошанд:

- ✓ Ташкили низоми самарабахши кам кардани миқдори бақияи қарзи андозӣ ва пардохтҳо. Ин маънои онро дорад, ки давра ба давра фаъолияти соҳа дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шуда, самаранокии кори он афзун мегардад. Дар ниҳоят он ба мукамал шудани низоми андоз заминаи воқеӣ мегузорад.

- ✓ Вобаста ба зарурият тақмил додани асосҳои қонунии андозбандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- ✓ Пайваста тақмил ва таҷдиди назар кардани шакл ва усулҳои назорати иҷроиши буҷети давлатӣ;

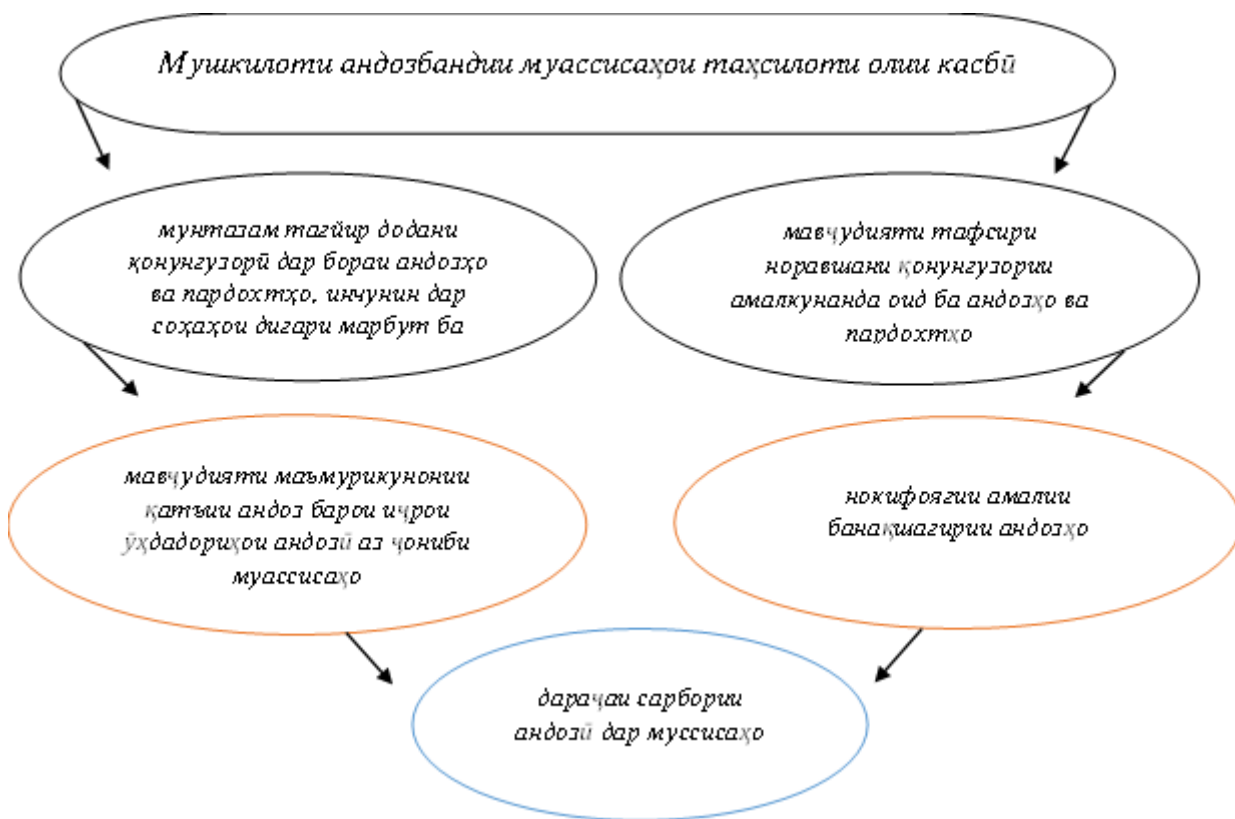
Расми 2 .Омилҳои асосии таъсиррасон ба сатҳи хавфи андозӣ дар МТОК (таҳияи муаллиф)

- ✓ Ба роҳ мондани назорати рӯзмарра оид ба иҷроиши буҷети давлатӣ;
- ✓ Тақмил додани фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла ташаккули соҳибкории хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ✓ Вусъатбахшии шакл ва усулҳои хусусигардонии моликияти давлатӣ.

Рушди муҳити соҳибкорӣ имконпазир аст, агар фарҳангу маънавиёти соҳибкорӣ ва маърифтаи ҳуқуқӣ дар байни аҳли ҷомеа роҳандозӣ гардида бошад. Дар натиҷа масъалаи баланд бардоштани фарҳанги андозсупории андозсупорандагон ҳаллу фасли хешро дармеёбад. Ин масъала, яке аз масоили муҳим ва баррасишаванда дар замони муосир буда, пайваста дар Паёмҳо, маърузаҳо ва вохӯриҳои Асосгузори сулҳу ваҳдат-Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо соҳибкоруни аҳли зиё дарҷ мегардад. Ҳалли ин масоили муҳим пеш аз ҳама аз мутахассисони соҳавӣ вобастагии калидӣ дорад. [2].

Ҳамин тавр, мушкилоте, ки муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар раванди андозбандӣ дучор мешаванд ва ба сатҳи хавфҳои андозии фаъолияти онҳо таъсир мерасонанд, инҳоянд(Расми 3.):

Расми 3. Мушкилоти асосии низоми андозбандии МТОК(таҳияи муаллиф)

Дар ҷаҳони имрӯзаи доимо тағйирёбанда, мураккаб ва идоранашаванда низоми комилан устувори андозбандиро наметавон эҳсос намуд. Бинобар ин, барои фаъолияти натиҷабар як алгоритми муайяни тадбирҳо оид ба ворид намудани тағйироти назаррас ба қонунгузории андоз ва дигар пардохтҳо ба мақсад мувофиқтар мебошад.

Аз нигоҳи таҳқиқоти мазкур, тадбирҳои пешакии ворид намудани тағйиру иловаҳоеро таҳия намудан зарур аст, ки уҳдадориҳои молиявии иловагии андозсупорандагонро коҳиш медиҳад ва ё умуман аз байн мебардорад.

Ва ин ягона роҳи ба даст овардани дарку фаҳмиши андозсупорандагон дар масъалаҳои зиёд кардани сарбории андозӣ аст, ки муассисаҳо бояд дурустии чораҳои андешидашударо дарк кунанд. Ҳамин тариқ, муаллиф омилҳои асосии зерини таъсири андозбандиро ба фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ қайд мекунад.

Аввалан, дар қонунгузорӣ оид ба андозҳо ва пардохтҳо муқаррароти тафриқавӣ мавҷуданд, ки ба муассисаҳо нисбат ба унсурҳои муайяни андозбандии фаъолияти онҳо имтиёзхоро ба худ гирифтаанд.

Дуюм, дараҷаи сарбории андозӣ дар муассисаҳо. Таҳлили сарбории андоз барои қабули қарорҳои дуруст дар робита ба мувофиқкунонии андозбандии ғайрифаъолияти онҳо, аз ҷумла бо истифода аз имтиёзҳои андоз, ки қонунгузорӣ дар бораи андозҳо ва пардохтҳо пешбинӣ кардааст, мусоидат мекунад.

Сеюм, қонунгузориҳои доимӣ оид ба андозу пардохтҳо, инчунин қонунгузорӣ дар дигар соҳаҳои ғайрифаъолият вобаста ба андозбандӣ, ки ба муассисаҳо имкон медиҳад, то банақшагирии андозро дурусттар ба роҳ монанд.

Тавассути тарҳкунии иҷтимоии андозӣ давлат ба таври ғайримустақим гирифтани таҳсилоти пулакиро аз ҷониби он шаҳрвандоне ҳавасманд мегардонад, ки тариқи шартномавӣ таҳсилро қабул намудаанд ва ё аз ҷойҳои муайяншудаи бучетӣ барои дохилшавӣ маҳрум гардидаанд.

Дар замони муосир системаи андозбандии ҷумҳуриявиро аз ҷиҳати ҷорӣ намудани технологияҳои автоматикунонидашуда дар соҳаи идоракунии андоз ва назорати намунавӣ беҳтарин ҳисобидан мумкин аст. Аз ин ҷост, ки низомии андоз маҷмӯи тарзу воситаҳои андоз, принципҳо, механизмҳост, ки меъёрҳои ҳуқуқро дар соҳаи назорат ва баҳодиҳии пардохти андозҳо ва пардохтҳо танзим мекунанд [3].

Низомии андозбандӣ ягона механизми рушди даромади бучети ҷумҳурӣ барои иҷрои ўҳдадорихои давлат ба ҳисоб меравад.

Ҳар як кишвар дар доираи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ва низому муқаррароти амалкунанда, шаклу намуд, тарҳу моделҳои андозбандиро интихоб менамояд. Маврид ба зикр аст, ки ҳоло дар таҷрибаи кишварҳои пешоҳанг чор модели асосии ташаккули низомии андозро мушоҳида кардан мумкин аст. Яке аз чунин моделҳо модели Англосаксон – ин модели андозбандӣ ба ҷамъовариҳои андозҳо ва пардохтҳо асосан аз шахсони воқеӣ нигаронида шудааст.

Моделҳои дигар бошад модели андозбандии континенталӣ – ба ҷамъовариҳои андозҳои ғайримустақим тақия мекунад, яъне ташаккули бучети чунин кишварҳо аз ҳисоби саҳмҳои суғуртавӣ, инчунин андозҳои ғайримустақими андоз аз арзиши иловашуда сурат мегирад. Дар бисёр кишварҳои Аврупо қисми зиёди бучет аз ҳисоби андоз аз арзиши иловашуда ташкил карда мешавад. Бояд гуфт, ки дар кишварҳои мисли Фаронса, Ҳолланд, Белгия бори андоз ба ҳисоби миёна 45,9%-ро ташкил кардааст.

Ҳамзамон модели Амрикоӣ Лотинӣ – ин модели андоз ба иқтисоди амалкунанда тақия мекунад, ки дар он интизориҳои таваррум зуд-зуд тағйир меёбанд. Бучети кишварҳои ҷаҳон, ки модели андозбандии Амрикоӣ Лотинӣ истифода мешавад, ҳам аз ҳисоби андозҳои ғайримустақим ва ҳам мустақим ташаккул меёбад.

Бояд гуфт, ки андозҳои ғайримустақим тақрибан 45-55 фоизи даромадҳои андозро ба бучет таъмин мекунанд. Ва дар ниҳоят модели андозбандии омехта – зуд-зуд гузаришро аз як низомии андозбандӣ ба дигар низом дар бар мегирад, яъне дар кишварҳое, ки ин низомии андозбандӣ истифода мешавад, системаи андоз зуд-зуд мавриди дастақорӣ қарор мегирад.

Дар воқеъ моделҳои номбаршударо вобаста ба хусусиятҳои миллии метавон истифода кард. Дар заминаи омӯзиши таҷрибаи кишварҳои рушднамудаи ҳориҷӣ ва бо дарназардошти хусусиятҳои ҳоси хоҷагидорӣ миллии, имтиёзҳои андозӣ, озодкуниҳо барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ зарурати ҳамаҷониба дорад. Ба андешаи мо ин омил имкон медиҳад, ки танзими адолатонаи муносибатҳои андозӣ муассисаҳои олии касбиро аз мушкилоти андозбандии иловагӣ озод намояд, аз навтақсимкунии хароҷоти маблағи таҳсилро банизом дарорад, сатҳи самаранокии дохилшавӣ ба гурӯҳҳои шартномавии муассисаҳои олии касбиро афзун гардонад ва муҳимтар аз ин, вазъи неқӯаҳволии шаҳрвандонро таъмин намояд.

Адабиёти истифодашуда:

1. Курбонов Б.М. Таҷрибаи хориҷии андозбандии низоми маориф [Матн] / Ғ.Д. Ашуров., Б.М. Курбонов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон.- Душанбе, 2021. -№ 4/1 (38). ISSN 2308-054X. - С. 125-127.
2. Леонова Ж.К., Иванова В.М. Особенности налогообложения образовательных услуг в РФ и зарубежный опыт. Международный научно-исследовательский журнал № 7(38). Екатеринбург 2015. 138с. – С. 61.
3. Юркова М. Р. Развитие налогообложения государственных учреждений в сфере высшего образования. Дисс. к.э.н. по спец: 08.00.10. Москва – 2014. 170 с. – С. 44

Одинаев Ҳ.С.

ТАМОҶОЛИ РУШДИ ХИЗМАТРАСОНИҶОИ КОРТҶОИ ПАРДОҶТИИ БОНКӢ ДАР БОНКҶОИ ТИҶОРАТИИ МАМЛАКАТ

Одинаев Ҳусайн Саидрахмонович, муаллими
калони кафедраи фаъолияти бонкии
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон.
husayn_odinaev_89@mail.ru

Дар мақолаи рушди хизматрасониҳои кортҳои пардохтии бонкӣ ва самаранокии истифодаи онҳо дар бонкҳои тиҷоратии мамлакат мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор дода шудааст. Чунон ки маълум аст, дар фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ қорӣ намудани кортҳои пардохтии бонкӣ самаранокии фаъолиятро баланд бардошта, арзиши аслии хизматрасониҳоро кам ва сифати маҳсулотро беҳтар мекунад. Намудҳои асосии кортҳои пардохтии бонкӣ тавсиф дода шудаанд. Тамоҷоли рушди кортҳои пардохтии бонкӣ дар ташкilotҳои қарзии молиявӣ мавриди таҳлили қарор дода шудаанд.

Вожаҳои калидӣ: бонк, кортҳои пардохтии бонкӣ, хизматрасониҳои пардохтӣ, корти дебетӣ, кредитӣ, пешпардохт, миллий, локалӣ, байналмилалӣ.

Яке аз хизматрасониҳои бонкӣ, ки дар низоми имрӯзаи муносибатҳои молию пулӣ маъмул аст, ин истифода аз ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ, алалхусус тақвият ва пешбурди кортҳои пардохтӣ ба шумор меравад. Кортҳои пардохтӣ қисми таркибии низоми молиявии мамлакатҳо ва ҷомеаи иқтисодии ҷаҳон ба шумор мераванд.

Худи ақидаи истифодабарии корт ҳамчун воситаи пардохтӣ дар китоби (J.E. Bellami «Looking backwards» соли 1880 пешниҳод карда шуда буд.

Аммо, аввалин корти кредитӣ фақат соли 1914 аз тарафи фирмаи машҳур Mobil Oil (ин фирмаро дар гузашта General Petroleum Corporation of California меномиданд), бароварда шудааст.

Кортҳои баровардаи ширкати мазкур ҳангоми пардохти амалиётҳои савдоӣ аз рӯи маҳсулотҳои нафӣ истифода мешуданд. Аввалин кортҳо картонӣ буданд.

Дар солҳои баъдиҷангӣ кортҳои пластикии кредитӣ пайдо шуданд, ки ҳангоми фуруши бензин ва мониторҳои автомобилӣ, чиптаҳои ҳавопаймой ва яхдонҳо, молҳои дигар истифода карда мешуданд.

1-уми октябри соли 1958 корти аввалини American Express барориш карда шуд. Аллакай баъди як сол ин ширкат 32 ҳазор корхонаҳо ва зиёда аз 475 ҳазор дорандагони кортҳо хизмат мерасонд.

Корти аввалини бонкӣ соли 1951 аз тарафи бонки Нью-Йорк Long Island интишор шуд ва минбаъд ин намуди хизматрасонӣ босуръат рушд ёфт. Аз соли 1966 сар карда, Bank of America ба фурӯхтани литсензия барои истифодабарии технологияи кортӣ ба бонкҳои дигар шурӯъ кард.

Дар ҳудуди кишварҳои шӯравии собиқ системаҳои байналмилалӣ ҳанӯз соли 1969 пайдо шуда буд. Аммо кортҳои онҳоро бонкҳои хориҷӣ таъмин мекарданд.

Соли 1969 бори нахуст кортҳои пластикии дорои майдони магнитӣ пайдо шуданд. Онро журналисти фаронсавӣ Роланд Морено пешниҳод намуд. Чунин кортҳои пластикиро кортҳои «интеллектуалӣ» ҳам меноманд.

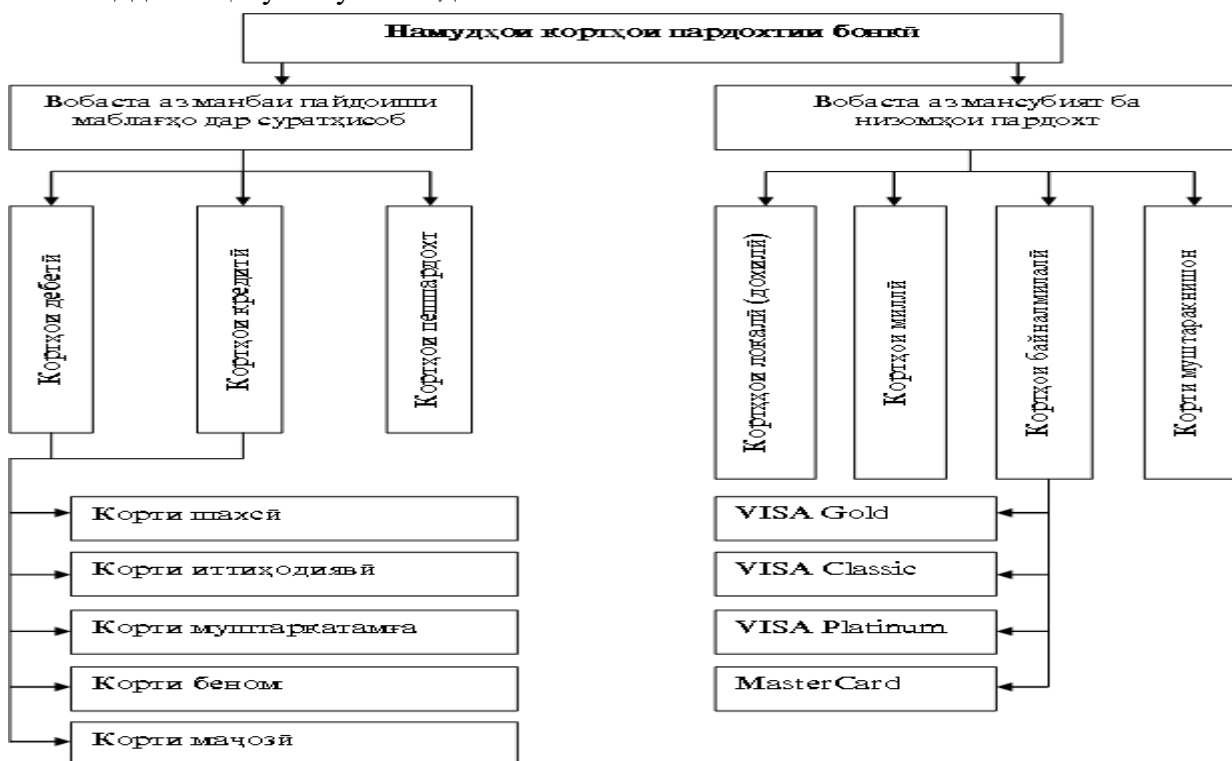
Аввалин бонки русие, ки кортҳои VISA-и худахро интишор дод, бонки Кредо-Бонк (1991) мебошад. Имрӯз бошад, қариб ҳамаи бонкҳо дорои кортҳои худ ҳастанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нахустин кортҳои пардохтии тоҷикӣ бо номи «Тоҷкард» бароварда шуда буд. Дар ин замина, соли 1999 собиқ бонки низомсозии мамлакат ҶСК «Агроинвестбанк» нахустин шуда истифода аз кортҳои пардохтиро пешкаши мизоҷони худ намуда, чиҳати ба амалбарории хизматрасониҳои бонкӣ саҳми назаррасӣ худро гузошта буд.

Корти пардохтии бонкӣ – воситаи пардохтиё мебошад, ки тавассути он дорандаи корт бо истифодаи рақами мушаххаскунандаи шахсии худ ва/ё дигар рамзхое, ки дорандаро муайян менамояд, барои гузаронидани амалиёти аз ҷониби ношир пешбинишуда, ба суратҳисоби бонкӣ дастрасии фосилавӣ ё дорад [2, 154].

Дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифодаи корти пардохтии бонкӣ чунин амалиёт метавонанд гузаронида шаванд:

- пардохти мол ва хизматрасонӣ, инчунин андозҳо, бочҳо ва дигар пардохтҳо;
- гирифтани пули нақд аз банкоматҳо ва нуқтаи пешниҳод ва/ё қабули маблағҳои пулии нақд;
- ворид намудани пули нақд ба суратҳисоби кортии худ тавассути банкомат ё нуқтаи пешниҳод ва/ё қабули пули нақд.

Расми 1. Намудҳои кортҳои пардохтии бонкӣ

Манбаъ: Расм дар асоси Дастурамали №190 “Дар бораи тартиби хизматрасонӣ тавассути кортҳои пардохтии бонкӣ” аз ҷониби муаллиф таҳия карда шудааст.

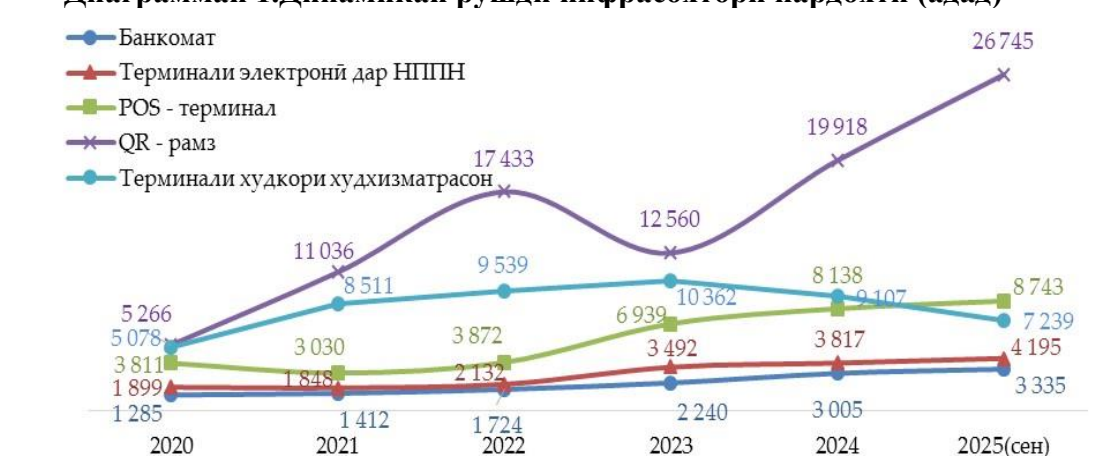
Тибқи маълумотҳои оморӣ то санаи 30 сентябри соли 2025 дар ҷумхурий аз ҷониби 26 ташкилоти қарзии молиявии ватанӣ 9,6 млн. адад кортҳои пардохтии бонкӣ ба мумилот бароварда шудааст, ки нисбати ҳамин санаи соли 2024 19,9% зиёд мебошад. [4].

Ҷадвали 1. Нишондиҳандаҳои асосии бозори кортҳои пардохтии бонкӣ (2022-2024)

Нишондиҳанда	Солҳо			
	2022	2023	2024	2024/2022
Шумораи бонкҳо-эмитентҳои кортҳои пардохтӣ (адад)	21	24	26	5
Миқдори умумии кортҳои пардохтӣ дар муомилот (адад)	5 060 793	6 711 241	8 436 750	3 375 957
Миқдори дорандаҳои кортҳои пардохтӣ (нафар)	4 662 545	6 524 142	8 093 948	3 431 403
Миқдори НППН (адад)	2 132	3 492	3 817	1 685
Шумораи терминалҳо дар нуқтаҳои савдо ва хизматрасонӣ (адад)	3 872	6 939	8 138	4 266
Миқдори банкоматҳо (адад)	1 724	2 240	3 005	1 281
Шумораи умумии амалиёт (ҳаз. адад)	8 550	12 764	14 832	6 282
Ҳаҷми умумии амалиёт (млн. сомонӣ)	6 126	8 534	10 070	3 944

Сарчашма: Аз ҷониби муаллиф дар асоси маводи зерин тартиб дода шуд: Бюллетени омили бонкӣ. – №12 (329) 2022. С.81. – [Маводи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: http://nbt.tj/upload/iblock/bde/2022_12.pdf Санаи дастрасӣ: 01.10.2025; Бюллетени омили бонкӣ. – №12 (341) 2023. С.81. – [Маводи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: http://nbt.tj/upload/iblock/bde/2023_12.pdf Санаи дастрасӣ: 01.10.2025; Бюллетени омили бонкӣ. – №12. (353) 2024. С.81. – [Маводи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: http://nbt.tj/upload/iblock/e57/december_2024-12.pdf Санаи дастрасӣ: 01.10.2025.

Диаграммаи 1. Динамикаи рушди инфрасохтори пардохтӣ (адад)

Манбаъ: Диаграмма дар асоси маълумотҳои омили сомонии расмӣ Бонки миллии Тоҷикистон таҳия карда шудааст.

Дар шароити ҳозира дар бозори кортҳои пардохтӣ инкишофи кортҳо ба як қатор мушкилотҳо рӯ ба рӯ аст, ки инҳоянд:

- сатҳи пасти даромадҳои аҳоли;
- набудани фарҳанги истифодабарӣ;
- монеаҳо дар сатҳи қонунгузори мамлакат;
- гадиши ниҳонии калони пули нақд [2, 199].

Бо мақсади дар оянда такмил додани бозори кортҳои пардохтӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд чораҳои зерин андешида шавад:

- барои боварии истифодабарандагони кортҳо ба қуллай будани пардохти молҳо ва хизматрасониҳо ба воситаи кортҳо ба даст овардан лоиҳаҳои музди корро рушду инкишоф додан зарур аст;

- ташкил намудани низомҳои пардохтии миллӣ муҳим аст;
- ташкил намудани Палатаи автоматишудаи клирингӣ;

- таъмини шароити мусоид барои Ҳимояи ҳуқуқҳои истеъмолкунандагони низоми молиявӣ;

- васеъ намудани доираи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ бо роҳи татбиқи технологияҳои муосири пардохтӣ ва ҷорӣ намудани шаклҳои нави хизматрасониҳо;

- рушди додани хизматрасониҳои фосилавии бонкҳои тижоратӣ (Интернет банкинг, СМС – банкинг, бонкдории мобилӣ) [3, 207].

Тибқи талаботи моддаи 14 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасониҳои пардохтӣ ва низоми пардохтӣ», ва моддаи 18 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият», Бонки миллии Тоҷикистон раванди додани иҷозатномаи фаъолияти оператори низоми пардохтиро амалӣ намуда истодааст.

Бо мақсади рушди минбаъда ва такмили низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон барои татбиқи навоариҳо дар низоми пардохтҳои чакана ва рушди технологияҳои пардохтҳои мобилӣ шароити мусоид муҳаё намуда, дар ин самт бо тарафҳои манфиатдор ва пешниҳодкунандагони хизматрасониҳои пардохтӣ ҳамкорӣ менамояд.

Адабиёт:

- 1.Дастурамали №190 “Дар бораи тартиби хизматрасонӣ тавассути кортҳои пардохтии бонкӣ Бо Қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон аз 20 майи с. 2011, № 100 тасдиқ шудааст.
- 2.Одинаев Ҳ.С. Хусусиятҳои асосии экосистемаи бонкӣ дар шароити муосир//Маҷаллаи “Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният” Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон №1 (13) 2025, Душанбе 2025 с. 195–206.
- 3.Одинаев Ҳ.С. Зарурати ҷорӣ кардани хизматрасониҳои муосири бонкӣ дар бозори бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон//Проблемаҳои актуалии тараққиёти иқтисодиёт ва маориф/Материалҳои конференсияи ҷоруми байналхалқии илмию амалӣ (2-3 июни 2016 сол). – Душанбе: ДДТТ, 2016.- С. 205-209.
- 4.https://www.nbt.tj/tj/payment_system/rushdi-bozori-kort-oi-pardokhtii-bonk.php

Султонов Ч.Д.

ШАКЛ ВА УСУЛҲОИ ИДОРАКУНИИ МОЛИЯИ ДАВЛАТӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Султонов Часурбек Давлатбоевич- магистранти курси 2-юми ихтисоси идораи давлатии Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.
Суроға: ш. Душанбе. Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тел.:
+992 771-00-14-41.

ШАКЛ ВА УСУЛҲОИ ИДОРАКУНИИ МОЛИЯИ ДАВЛАТӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Дар шароити муосир, вобаста ба ҷой доштани омилҳои гуногуни таъсиррасон ба иқтисодиёти кишвар, коркард ва истифодаи усулҳои муосири идоракунии молияи давлатӣ ба яке аз масъалаҳои мубрам табдил ёфтааст. Вобаста ба ин, муаллиф дар мақола як қатор масъалаҳоро, аз қабили: мафҳум ва моҳияти истилоҳоти идоракунӣ ва идоракунии молияи давлатӣ, зарурати истифодаи усулҳои муосир дар самти идоракунии молияи давлатӣ, тартиби гуруҳбандии унсурҳои таркибии низоми идоракунии молияи давлатӣ ва ғайраҳо, таҳқиқ намудааст. Муаллиф муайян намудааст, ки идоракунии молияи давлатӣ яке аз роҳҳои асосӣ дар самти дастрасӣ ва истифодаи самараноки воситаҳои бучетӣ мебошад. Ҳамчунин, дар рафти таҳқиқот, муаллиф доираи афзалиятҳое, ки дар усулҳои идоракунии молияи давлатӣ дида мешаванд, муайян карда, хусусиятҳои афзалиятноки фаъолияти онҳоро таҳлил намудааст.

Калидвожаҳо: молия, идоракунӣ, идоракунии молияи давлатӣ, банақшагирии молиявӣ, ояндабинии молиявӣ, барномасозии молиявӣ, танзимкунии молиявӣ, даромад ва хароҷоти давлатӣ.

Батанзимдарории молиявӣ ҳамчун унсури муҳими идоракунии молияи давлатӣ яке аз самтҳои муҳимтарини ислоҳоти низоми идоракунии давлатӣ дар соҳаи иқтисодиёт буда, дар марҳилаи муосири рушд, ки фарогири бӯҳронҳои гуногуни иқтисодиву иҷтимоӣ аст, аз ҷумлаи масоили мубрами ҳалталаб ба ҳисоб меравад. Таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон нишон медиҳад, ки баландбардории самаранокии низоми идоракунии молияи давлатӣ шартӣ асосии иҷрои ӯҳдадориҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва омили муҳими суботу амнияти иқтисодӣ маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, баррасии усулҳои асосии тақмили низоми идоракунии молияи давлатӣ дар марҳилаи муосири рушди иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорoi аҳамияти муҳими назариявӣ ва амалӣ мебошад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки идоракунӣ ифодагари раванди таъсиррасонии бошуурона бо мақсади рушд ва мукамалгардонии объект мебошад. Аз ҷумла, таъсиррасонии давлатӣ ба соҳибкорӣ тавассути сиёсати андозӣ, танзимкунии бозори молиявӣ, ташаккули фонди амортизатсионӣ, низоми дастгирии давлатии корхонаҳо ба воситаи субсидияҳо ба амал оварда мешавад, яъне давлат молияро идора накарда, балки ба воситаи молия ба иқтисодиёт ва соҳаҳои иҷтимоӣ таъсир мерасонад, ки ин асосан дар мавриди амалигардонии идоракунии молиявӣ ба роҳ монда мешавад.

Идоракунии молиявӣ-ин маҷмӯи ӯҳдадориҳои идоракунӣ доир ба иҷрои вазифаҳое, ки ба зиммаи тақсимкунандаи асосӣ, тақсимкунанда ва маблағгирандаи давлатие, ки бо мақсади таъмини риояи талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки ба истифодаи самараноку натиҷабахши маблағҳои мавҷуда вогузошта шудаанд [3, с.1].

Идоракуни ба воситаи қабули қонунгузори молиявӣ, тасдиқи буҷети давлатӣ ва ҳисоботи иҷроиши он, барҳам додани андозҳои алоҳида, тасдиқи андозаи ниҳии қарзи буҷети давлатӣ ба амал бароварда мешавад.

Ба усулҳои асосии идоракунии молияи давлатӣ инҳо дохил мешаванд [2, с.311]:

- банақшагирии молиявӣ;
- ояндабинии молиявӣ;
- барномасозии молиявӣ;
- танзимкунии молиявӣ.

Банақшагирии молиявӣ фаъолият дар самти ба танзим даровардани истифодабарии захираҳои молиявӣ буда, таносуби самаранокии байни захираҳои давлат ва даромадҳои субъектҳои хоҷагидорӣ ва андозаи даромадро пеш ва баъд аз пардохти андоз муқаррар менамояд. Адабиётҳои соҳавӣ гувоҳӣ он мебошанд, ки дар самти мазкур нақши муҳимро нақшаи молиявӣ доро мебошад. Намудҳои нақшаи молиявӣ дар соҳаи молияи давлатӣ инҳо мебошанд:

- нақшаи буҷетӣ;
- сметаи хароҷотҳо ва даромади ташкилотҳои буҷетӣ;
- тавозуни молиявии ҷамъбасти давлатӣ;
- мувозинати даромад ва хароҷоти пулии аҳоли.

Ояндабинии молиявӣ эҳтимолияти пешбини ҳолати молиявии давлат аст, ки барои асосноккунии нишондиҳандаҳои нақшаи молиявӣ истифода бурда мешавад.

Мақсади ояндабинии молиявӣ – ин муайянкунии ҳаҷми воқеии имконпазирӣ захираҳои молиявӣ, сарчашмаҳои ташаккули онҳо ва роҳҳои истифодабарии онҳо дар давраи пешгӯии ҳолати иқтисодист.

Усулҳои ояндабинии молиявӣ инҳо мебошанд:

- модели эконометрӣ, ки динамикаи нишондиҳандаҳои таъсиррасон нақшаи молиявиро вобаста ба омилҳои ба равандҳои иқтисодӣ нишон медиҳад;
- усули таҳлили коррелясионӣ – регрессивӣ;
- усули бевоситаи экспертӣ.

Ояндабинии молиявӣ дар миқёси давлат инҳоро дар бар мегирад:

- самтҳои нишон додашудаи афзалиятноки хароҷотҳои давлатӣ;
- афзоиши самараноки хароҷоти маблағҳои давлатӣ;
- барҳам додани маблағгузори молиявӣ тибқи интиҳоби варианти алтернативӣ.

Барномасозии молиявӣ – ин тайёркуни ва баамалбарории барномаи мақсаднок оид ба самтҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии характери миёнамӯҳлат ва дарозмӯҳлатдошта.

Танзимкунии молиявӣ - ин фаъолияти ташаккули давлатӣ барои истифодаи ҳамаи ҷабҳаҳои муносибатҳои молиявӣ бо мақсади тағйироти паҳлӯҳои тақриристеҳсолот мебошад.

Субъекти асосии танзимкунии молиявӣ ин сохтори давлатӣ мебошад.

Даромад ва хароҷоти иштироккунандагони тақриристеҳсоли ҷамъиятӣ объекти танзимкунии молиявӣ ба ҳисоб меравад.

Мақсади танзимкунии молиявӣ–барқарор намудани таносуби тақсимкунии пасандоз, ки дар сатҳи микроиқтисодиёт ва макроиқтисодиёт талаботҳои субъектҳои хоҷагидориро таъмин менамояд.

Ба танзимкунандагони молиявӣ инҳо дохил мешаванд [1, с.123]:

- андозҳо ва пардохти ғайриандозӣ ба буҷет;
- имтиёзҳои молиявӣ ва ҷазодихӣ;
- хароҷотҳои баҳрабардории ташкилотҳои буҷетӣ;
- субсидияҳои умумӣ ва мақсадноки фармоишҳои давлатӣ;
- даромад ва хароҷоти корхонаҳои давлатӣ;
- даромад ва хароҷоти фондҳои ғайрибуҷетӣ.

Шаклҳои танзимкунии молиявӣ инҳо мебошанд:

- мустақим (ба воситаи зиёдкунӣ ё ин ки камкунии меъёри андозҳои бевосита);
- ғайримустақим (ба воситаи андозҳои ғайримустақим);
- омехта.

Танзимкунии молиявиро қонуниятҳои молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамоянд. Танзимкунии молиявӣ вобаста ба сохтор, ҳаҷми даромад ва хароҷоти давлатӣ амалӣ гардонида мешавад. Хароҷотҳои давлатӣ тақсим мешаванд:

- тағирёбанда (трансформатсионӣ) – истеъмоли давлатӣ ва сармоягузори давлатӣ (ба музди меҳнати кормандони соҳаи буҷет, ҳаҷми қарзи давлатӣ, ҳаҷми хариди маҳсулот ва хизматрасонии давлатӣ ва ғайра таъсир мерасонад);

- қорӣ ва сармоявӣ, ки ба ҳаҷми сармоягузори давлатӣ таъсир мерасонад;

- самтҳои истеҳсоли ва дорои аҳамияти иҷтимоӣ;

- вогузори (трансферти) аҳоли ва шахсони ҳуқуқӣ (ройгон ё бебозгашт додани маблағҳо аз буҷети давлатӣ барои мақсадҳои иҷтимоии аҳоли, табақаҳои камбизоати он, соҳаи маориф, фарҳанг, илм, тандурустӣ ва ғ.).

Даромадҳои давлатӣ ба нархгузорӣ, хароҷотҳои истеҳсоли, андозаи пасандози шахсони ҳуқуқӣ, таъминоти меҳнат, истеъмоли шахсии аҳоли алоқамандии зич дорад.

Идоракунии молияи давлатӣ идоракунии самараноки ҷамъкунӣ, нигоҳдорӣ ва сарфкунии маблағҳои давлатӣ ба ҳисоб меравад.

Объектҳои идоракунии молияи давлатӣ низоми молия ё маҷмӯи муносибатҳои пулӣ мебошад.

Субъектҳои идоракунии молияи давлатӣ институтҳои молиявӣ, хадамотҳои молиявӣ, шӯъбаҳои молиявии корхонаҳо мебошанд.

Идоракунии молияи давлатӣ инҳоро дар бар мегирад:

- идоракунии даромадҳо;
- хароҷоти маблағҳо тибқи буҷети тасдиқшуда;
- мониторинг ва идоракунии қарзи давлатӣ ва активҳои молиявӣ;
- идоракунии амволи давлатӣ.

Идоракунии молиявӣ асосан дар сиёсати молиявӣ ифода меёбад.

Сиёсати молиявӣ маҷмӯи принципҳои методологӣ, шаклҳои амалии ташкилӣ ва усулҳои истифодабарии молия мебошад.

Мақсади асосии сиёсати молиявиро устувории молиявӣ ва истиклолияти молиявӣ ифода мекунад, ки он дар мувозинати макроиктисодӣ, зиёдшавии буҷет, пастшавии қарзи давлатӣ, устувории асъори миллий, маҷмӯи манфиатҳои давлат ва ҷамъият ифода меёбад.

Низоми идоракунии молияи давлатӣ дар ҷадвали зерин оварда шудааст. Дар натиҷаи амалҳои сиёсати молиявӣ азнавтақсимкунии ММД ба роҳ монда мешавад, ки рушди давлат ва субъектҳои хоҷагиро таъмин мекунад.

Расми 1. Низомии идоракунии молияи давлатӣ ва роҳҳои татбиқи он
Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси: [3, с. 1-5].

Таҳлилҳо нишон доданд, ки идоракунии низомии молиявиро мақомотҳои олии ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ ба роҳ мемонанд:

- Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (дастгоҳи Президент) фаъолияти низомии молиявиро танзим мекунад ва нақшаи буҷетро имзо менамояд.

- Парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон (Маҷлиси Милли Маҷлиси Олӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон Маҷлиси намояндагон Маҷлиси Олӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон) меъёри андозҳо, пардохтҳо, бочҳо, хирочҳо, пардохтҳои ғайриандозиро муқаррар мекунад, буҷети давлатиро тасдиқ менамояд.

- Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон буҷети давлатиро дида мебарояд ва ҳамчун маркази ягонаи идоракунии молия баромад мекунад.

- Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти марказии татбиқи сиёсати молиявӣ мебошад. Вазорат муттаҳидии сиёсати молиявӣ, пулию-қарзӣ ва асбори дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамояд, фаъолияти мақомотҳои ҳокимияти иҷроияро мутобик месозад.

- Ба зиммаи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил намудани иҷроиши буҷети давлатӣ, гузаронидани чорабиниҳое, ки хароҷоти маблағҳои буҷетиро барои истифодабарии мақсадноки он таъмин мегардонад, вогузор гардидааст.

- Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти муҳими татбиқи сиёсати пулиюқарзӣ ва молиявӣ ба ҳисоб меравад. Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷоя бо Ҳазинадории давлатӣ иҷроиши ҳазинавии буҷетро ба роҳ мемонанд ва фаъолияти институтҳои қарзиро назорат мекунад.

- Барои аз рӯи иҷроиши қонунгузори молиявӣ назорат намудан мақомоти махсуси назоратӣ– Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил карда шудааст, ки мақсади асосии он назорат кардан аз руи истифодабарии маблағҳои пулии давлатӣ мебошад. Палатаи ҳисоб аз Ҳукумат вобастагӣ надошта, танҳо ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тобеъ мебошад.

Адабиёт

1. Алимардонов У. Молия. - Душанбе, Ирфон, 2014. – 290 с.
2. Буриева М.Ч. / Бучет ва низоми бучети Ҷумҳурии Тоҷикистон Нашриёти «Эр-граф», Душанбе, 2014 – 400 с.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар баҳши давлатӣ» Душанбе, 21 июли соли 2010, №626 6 с.
4. Оймаҳмадов Г.Н. Молия - Душанбе: Нодир, 2005. – 304 с.
5. Оймаҳмадов Г.Н. Молияи ташкилоти бучетӣ - Душанбе: Нодир, 2011.
6. Раҳимов З.А., Ятимов Х.М., Ҷӯраев Ш.Ҷ. Молия, муомилоти пул ва қарз. - Душанбе, «Сино», 2006. – 285 с.

Ҳакимова М.А.

ИНТИҚОЛИ МАБЛАҒҲО ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАЪМИНИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ МИЛЛӢ

Ҳакимова Манижа Абдувосеевна
ассистенти кафедраи менечмент ва
маркетинги Донишгоҳи байналмилалӣ
сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

Интиқоли маблағҳо (яъне интиқоли пул аз як шахс ё муассиса ба шахси дигар, аз дохил ё хориҷи кишвар) яке аз омилҳои муҳими таъминкунондаи рушди иқтисодиёти милли ба ҳисоб меравад. Аз ҳамин лиҳоз, муаллиф дар ин радиф, баъди таҳлили як қатор нишондиҳандаҳои молиявии низоми бонкӣ тақлифҳои пешниҳодшуда ба ҳалли як зумра мушкilotҳои омилҳои мусбату манфии таъсири муҳочиратро мусоидат менамояд.

Калидвожаҳо: хизматрасонии бонкӣ, низоми бонкӣ, қортҳои пардохтӣ, хавфҳои бонӣ, қарзҳои мушкilsитон, амнияти иқтисодӣ, доройҳои бонкҳо, хароҷот ва ҳаракати сармоя, ташкилоти қарзӣ.

Дар аксарияти давлатҳои рӯбатараққӣ маблағҳои пулҳои интиқолшудаи муҳочирони меҳнатӣ яке аз манбаҳои муҳими даромади аҳоли ва сарчашмаи муҳими рушди иқтисоди милли ба ҳисоб рафта, воситаи таҳрикдиҳандаи ММД-и кишвар доништа мешавад. Иқтисоддонон доир ба алоқамандии интиқоли маблағ ва рушди иқтисодӣ фикру ақидаҳои гуногун доранд. Масалан, олими соҳаи иқтисод Ратха Д. чунин мешуморад, ки «Интиқоли маблағҳо - манбаи муҳим ва устувори маблағгузории хориҷӣ ба иқтисоди милли аст. Интиқоли маблағҳо барои рушди иқтисод метавонад мусоидат кунад»[1].

Иқтисоддонони дигар Чулиан ва Райз-Арранс чунин мешуморанд, ки «Интиқоли маблағҳо ба рушди иқтисоди давлатҳои дар ҳоли рушд таъсир надоранд»[2]. Гурӯҳи дигари олимони соҳаи иқтисодиёт иброз медоранд, ки «Интиқоли маблағҳо яке аз манбаҳои муҳими маблағгузории хориҷӣ ба иқтисоди милли буда, барои мубориза бо камбизоатӣ кӯмак ва дар баланд бардоштани сифати зиндагии мардум, ки маблағҳои интиқолшударо қабул мекунанд, мусоидат менамоянд»[3].

Аз гуфтаҳо боло чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки бештари муаллифони тадқиқот таъсири интиқоли пулиро ба рушди иқтисодии давлатҳо ҷонибдорӣ менамоянд.

Интиқоли маблағҳо барои рушди иқтисод метавонад ва бояд мусоидат кунад. Ба ақидаи мо байни интиқоли пулӣ ва рушди иқтисоди миллӣ алоқамандии зич вучуд дорад, зеро интиқоли пулӣ барои аҳолии як қатор давлатҳо, аз ҷумла Тоҷикистон, сарчашмаи асосии даромади аҳоли ба ҳисоб мераванд.

Миқдори маблағҳои интиқолшуда ба кишварҳои рӯбатараққӣ дар соли 2014 \$ 404 млрд. гуфта шудааст, ки дар қиёс бо соли 2013 3,5% зиёд аст. Соли 2015 ин нишондод аллакай ба \$ 436 млрд. баробар шуд. Тибқи пешгӯиҳо интиқоли маблағ дар кишварҳои дар ҳоли рушд ба ҳисоби миёна дар давоми панҷ соли оянда 10,4% афзоиш меёбад. Мувофиқи арзёбиҳои Бонки ҷаҳонӣ соли 2017 интиқоли маблағҳо ба \$ 721 миллиард баробар шудааст[4].

Тавре аз таҳлили маълумотҳои Бонки ҷаҳонӣ бармеояд, дар соли 2014 таносуби интиқоли пулии муҳоҷирони меҳнатии Тоҷикистон дар ММД дар миёни давлатҳои таҳлилшаванда хеле зиёд мебошад. Ин нишондод дар соли 2015 низ тағйир наёфтааст. Соли 2013 интиқоли пулии муҳоҷирони меҳнатии Тоҷикистон 4,2 млрд. долл. ИМА-ро ташкил дода буд. Аммо баъдан солҳои 2014-2016 ин нишондиҳанда яку якбора паст рафта то ба 1,7 млрд. долл. ИМА кам шуд.

Дар соли 2021 дар байни давлатҳои ИДМ (расми 1) ва як қатор давлатҳои дигар ҳиссаи интиқоли пулии муҳоҷирон нисбати ММД дар Тоҷикистон 32%, Қирғизстон 30%, Белоруссия 28%, Молдовия 20% ва Россия 19,5%-ро ташкил намудааст. Ҳиссаи интиқоли пулии муҳоҷирони меҳнатии Украина, Озёрбойҷон ва Армения аз 14 то 13%-и ММД-ро ташкил намудааст. Таносуби интиқоли пулии муҳоҷирони Қазоқистон нисбати ММД ҳамагӣ 5%-ро ташкил менамояд. Дар миёни давлатҳои ИДМ аз ҳама зиёдтар интиқоли пулии муҳоҷирони меҳнатӣ ба Ўзбекистон рост меояд. Аммо ҳиссаи он дар ММД хеле паст мебошад.

Тибқи маълумоти Бонки Ҷаҳонӣ, дар соли 2021 ҳаҷми умумии интиқоли пул 736 миллиард долларро ташкил дод; аз панҷ як ҳиссаи он (22%) ба мамлакатҳои дар давраи иқтисоди гузариш қарордошта ва тақрибан 11% он ба мамлакатҳои ИДМ, аз ҷумла Тоҷикистон рост меояд. Россия ва Қазоқистон мамлакатҳои асосие мебошанд, ки муҳоҷирони меҳнатии тоҷик барои кор ба он ҷойҳо мераванд; 88% миқдори умумии муҳоҷирон дар Россия мебошанд. Ҳаҷми умумии пулҳои ба Тоҷикистон фиристодашуда 32 маротиба афзуд, дар соли 2021 бошад, пулҳои интиқолшуда 36,6% ММД-ро ташкил доданд (UNCATD, 2021).

Бояд қайд намуд, ки ҳаҷми интиқоли пули байналмилалӣ дар давоми се даҳсолаи охир назар ба ду интиқолоти дигари молиявӣ “Сармоягузори мустақими хориҷӣ (СМХ) ва Ҳаҷми умумии ҳолиси кӯмак, ки барои рушд равона гардидааст (ODA), ду маротиба зиёдтар буд. Дар Тоҷикистон ҳаҷми интиқоли пул чун ҳиссаи ММД дар солҳои охир назар ба СМХ ва ODA 21,2 маротиба зиёд гардидааст.

Тоҷикистон ва Қирғизистон «калонтарин» гирандагони интиқоли пул ба ҳисоби ММД мебошанд; интиқоли пул дар Қирғизистон 21,2 маротиба ва дар Тоҷикистон 9,1 маротиба афзуд, дар ҳоле ки ODA ва СМХ дар ҳарду мамлакат дар ҳамин давра мувофиқан 3,5 ва 3,9 маротиба кам шуданд.

Яке аз масъалаҳои нозуки дигар дар мамлакатҳои Осиёи Марказӣ вазъи пули миллӣ мебошад. Беқурбшавии пули Федератсияи Россия ба аъёри бисёр ҷумҳуриҳои собиқ шӯравӣ, аз он ҷумла Тоҷикистон, мувофиқан ба андозаи 5,5% таъсир расонид.

Дар асоси таҳлили алоқамандии интиқоли пулӣ ва рушди иқтисодии мамлакат чунин хулоса намудан мумкин аст:

- воситаҳои пулии муҳоҷирон метавонанд дар шароити девалвасияи аъёри кишварҳои ретсипиент (қабулкунанда) манбаи баъътидоловарандаи қурби мубодилавии аъёр бошанд. Дар чунин сурат даромадҳои муҳоҷирон аз ҳисоби фарқиятҳои афзоиши қурб зиёд мешавад. Ҳамин тариқ, ҳатто агар самарайи таъсир ба рушди иқтисодӣ аҳамияти кам дошта бошад ҳам, мусоидат ба муҳоҷирон ҷиҳати интиқоли маблағҳо аз ҷониби

мақомоти танзимкунанда метавонад барои рушди иқтисоди давлатҳои дар ҳоли рушд қарордошта аҳамияти бузург дошта бошад;

- интиқоли маблағҳо рушди ғаврии иқтисоди миллиро қарордиҳанд ва манбаҳои рушди иқтисодии эндогенӣ кишварҳои дорой сатҳи пасти даромад нестанд. Вале онҳоро ҳангоми таҳияи барномаҳои ҳукумати танзими макроиқтисодӣ ва рушди иқтисодӣ ҳамчун манбаҳои имконпазири устуворгардонии самарабахшӣ ва зиёдкунии талаботу пешниҳод дар соҳаи хизматрасонӣ бояд ба назар гирифт;

- дар дурнамои кӯтоҳмуддат трансфертҳо дар шакли интиқоли маблағҳои муҳоҷирон қисман маҳдудиятҳои бучетии хонаводаҳои дастраскунандаи ин трансфертҳоро баробар мекунад;

- ҳамзамон муҳоҷирати доманадор метавонад ба ғайриқонунии иқтисодии кишваре, ки муҳоҷирон аз он ҷо мебароянд, ба ҷамъшавии сармояи инсонӣ ва ба ин восита ба соҳаҳои муайяни бозори дохилии меҳнат аз ҷумла, маълумоти олий, тандурустӣ, илм, хизматрасонӣ ва ғайра таъсири манфӣ дошта бошад. Махсусан дар кишварҳое, ки дар миёни муҳоҷирон шумораи зиёди мутахассисон қарор доранд ва ба ҷои онҳо қасри дигарро пайдо кардан душвор аст, ин мушкилӣ бештар ба назар мерасад;

- агар ҳукумат ислоҳоти самарабахши иҷтимоӣ-иқтисодиро таҳия ва роҳандозӣ карда наметавонад, дар гумон аст, ки интиқоли маблағҳо ба рушди устувори иқтисоди милли мусоидат карда тавонанд. Интиқоли маблағҳо дар табиати худ наметавонанд ҷаззобияти сармоягузори худудро баланд кунанд ва муҳарриқи рушди иқтисодӣ бошанд. Танҳо сиёсати томи иҷтимоӣ-иқтисодӣ, ки ба баланд кардани неқӯаҳволии мардум, афзоиши самаранокии бозорҳои амалкунанда ва беҳтар кардани таъминоти иҷтимоӣ равона шудааст, метавонад шароити сармоягузори муҳоҷират ва интиқоли маблағҳоро дар рушди иқтисодӣ фароҳам оварад;

- вазифаи стратегияи ҳукуматҳои маҳаллӣ дар он аст, ки бояд омилҳои мусбату манфии таъсири муҳоҷиратро тавре ба ҳам оранд, ки таъсири тавассути сиёсати муҳоҷират ба дастамада ба рушди иқтисод ва тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар дурнамои дарозмуддат натиҷаҳои мусбат дошта бошад.

АДАБИЁТ

1. Г.Витковская, Мировой опыт миграционной политики: ретроспектива и новейшие тенденции, Москва-Алматы, 2014.
2. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения: прогнозы, факторы, политика / Л.Л. Рыбаковский. " М.: Наука, 2019. " С. 26.
3. Barajas A., Chami R., Fullenkamp C/, GapsenM. and MontielP.Do Workers' Remittances Promote Economic Growth? IMF Working Paper.2019. International Monetary Fund.
- 4.Migration and Remittances. Factbook 2021. - URL: <http://www.worldbank.org/>
- 5.Миграционная служба Министерства труда, миграции и занятости населения Таджикистана (<http://www.news.tj/ru/news/fms-v-rossii-bolshevsego-migrantov-iz-uzbekistana-i-tadzhikistana>).

**НИЗОМИ БОНКӢ ҲАМЧУН МЕХАНИЗМ БАРОИ БЕҲТАР НАМУДАНИ
ХИЗМАТРАСОНИИ МАИШӢ ДАР ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ: ТАҲЛИЛ ВА ПЕШНИҲОДҲО**

Машокиров Ҷамшед Неъматуллоевич
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент
Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон
Email: jamshed_tguk@mail.ru
Султонов Зоиршо Султонович номзади
илмҳои иқтисодӣ, дотсент Донишгоҳи
давлатии тичорати Тоҷикистон
Email: zoir1978@gmail.com
Қурбонов Абдукарим Раҳимович номзади
илмҳои иқтисодӣ, дотсент Донишгоҳи
давлатии тичорати Тоҷикистон
Email: qkarim@mail.ru

Дар мақола масъалаи нақши низоми бонки ҳамчун механизме барои беҳтар намудани хизматрасонии маишӣ дар иқтисодиёти сабз таҳлил мешавад. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки рушди инфрасохторҳои бонкӣ ва истифодаи хизматрасониҳои молиявии наватарин метавонанд ба самаранокии иқтисодиёти сабз ва дастрасии аҳоли ба захираҳои молиявӣ мусоидат кунанд. Дар таҳлил имкониятҳои беҳбудии низоми бонки дар самтҳои инноватсионӣ ва рақамӣ пешниҳод гардида, тавсияҳои амалӣ барои тақмили сиёсати молиявӣ ва дастгирии соҳибкорӣ дар иқтисодиёти сабз пешниҳод мешаванд.

Калидвожаҳо: низоми бонки, хизматрасонии маишӣ, иқтисодиёти сабз, молияи инноватсионӣ, рушди рақамӣ, дастгирии соҳибкорӣ

Низоми бонкӣ - маҷмӯи ташкилотҳои кредитии дар равобити мутақобила қарордоштаи ватанӣ бо сарпарастии Бонки миллии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Бонкҳо дар иқтисодиёт нақши бениҳоят калон доранд, чунки тамоми амалиётҳо дар низоми иқтисодиёти бозорӣ тавассути бонк анҷом дода мешавад. Низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми асосии ҷудонашавандаи бахши молиявӣ буда, барои амалӣ намудани сиёсати пулию қарзӣ ва иқтисодии кишвар нақши муҳим мебозад. Вобаста ба ин, яке вазифаҳои асосии низоми бонкӣ, ин пешбурди миёнаравии молиявӣ тавассути ҷалби захираҳои пулии озод аз аҳоливу дигар шахсони ҳуқуқӣ ва равона намудани онҳо ба воситаи қарзидҳӣ ба субъектҳои иқтисодӣ ба ҳисоб меравад.

Низоми бонки дар рушди иқтисодиёти сабз нақши калидӣ мебозад ва метавонад ҳамчун механизми муассир барои беҳтар намудани хизматрасонии маишӣ истифода шавад. Тибқи маълумоти Бонки миллии Тоҷикистон, шумораи филиалҳои бонкӣ дар кишвар то соли 2022 ба 226 расида, ҳамзамон ҳаҷми амалиётҳои қарзӣ зиёда аз 45 миллиард сомонӣ ҳисоб шудааст. Дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявӣ барои аҳоли ва соҳибкорон аҳамияти вижа дорад: тақрибан 62% аҳолии калонсол ба хизматрасонии бонкӣ дастрасӣ доранд. Таҳлили фаъолияти бонкҳо нишон медиҳад, ки истифодаи хизматрасониҳои рақамӣ, аз ҷумла интернет-банкинг ва пардохтҳои мобилӣ, то соли 2022 тақрибан 38% афзоиш ёфтааст. Мақсади ин мақола арзёбӣ ва пешниҳоди роҳҳои беҳбудии низоми бонки Тоҷикистон барои дастгирии рушди иқтисодиёти сабз ва беҳтар намудани хизматрасонии маишӣ мебошад.

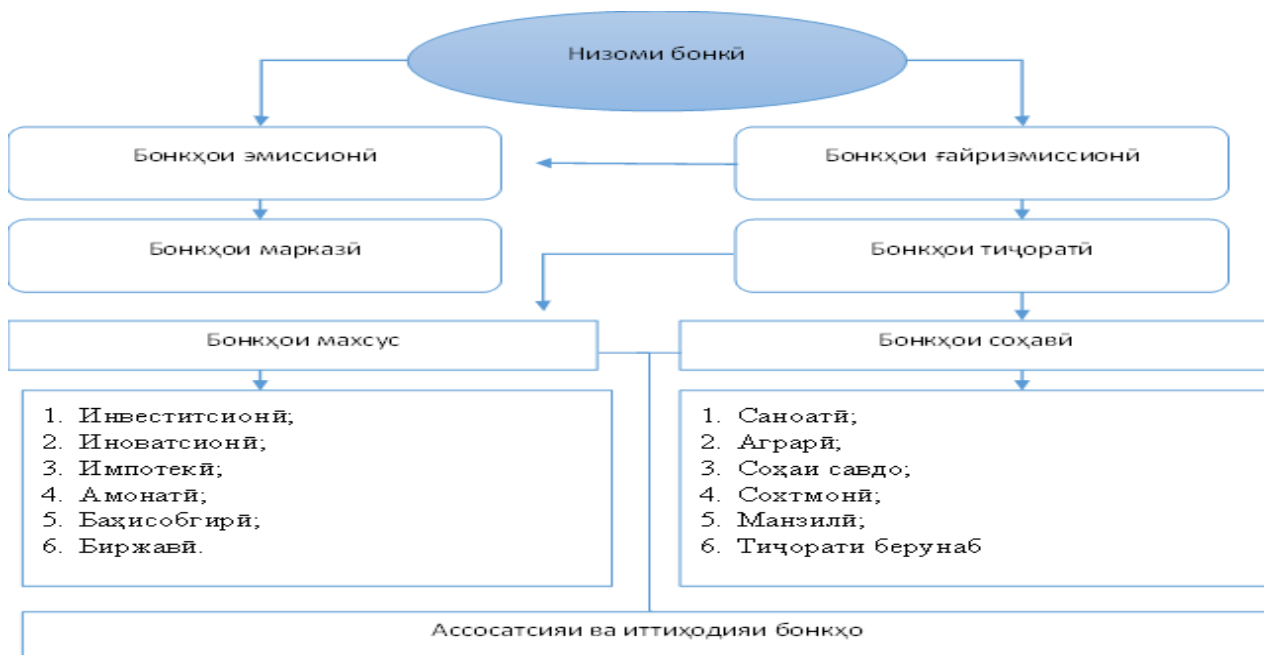
Низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дусатҳа буда, аз сатҳи болоӣ - Бонки миллии Тоҷикистон ва сатҳи поёӣ - ташкилотҳои қарзии молиявӣ, аз ҷумла, бонкҳо, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ, инчунин ташкилотҳои маблағгузории хурде, ки дар асоси иҷозатномаи Бонки миллии Тоҷикистон дар кишвар фаъолият мекунанд, иборат мебошанд.

Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон” яке аз мақсадҳои Бонки миллии Тоҷикистон таъмини устувории низоми бонкии давлат мебошад. Аз ин рӯ, Бонки миллии Тоҷикистон дорои ҳуқуқи истисноии танзим ва назорати ташкилотҳои қарзии молиявӣ буда, дар доираи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон”, “Дар бораи фаъолияти бонкӣ”, “Дар бораи фаъолияти бонкии исломӣ”, “Дар бораи ташкилотҳои

маблағгузори хурд” ва дигар қонунҳои соҳавӣ бо мақсади нигоҳдории суботи низоми бонкӣ ва низоми пардохт, ҳимояи манфиатҳои пасандоздорон ва қарзدهзон, танзим ва назорати ташкилотҳои қарзии молиявиро ба роҳ мондааст.

Низоми бонкӣ ҳамчун унсuri асосии низоми қарзӣ баромад мекунад.он ҳамчун сарчамӣ бонкҳо ва муассисаҳои бонкию қарзӣ сурат мегирад. Дар ҷадвали мазкур сатҳи низоми бонкиро тасвир намудем. Одатан, бонкҳо чун низоми як ё худ дузинагӣ ташкил мешаванд.

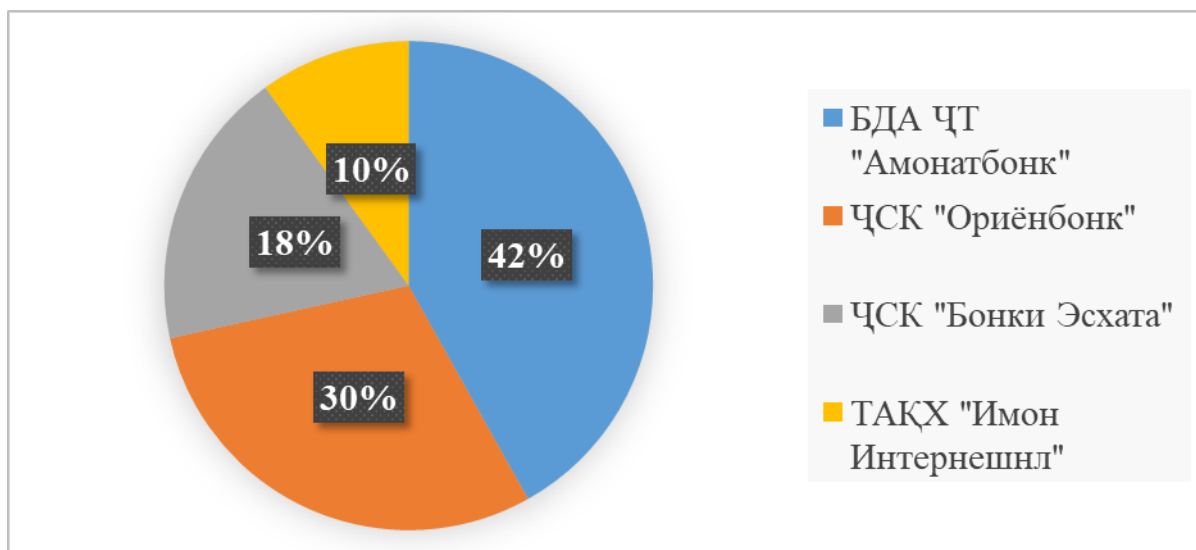
Ташкилотҳои қарзии молиявӣ яке аз қисмҳои пайваستкунандаи байни саноат ва савдо, кишоварзӣ ва аҳоли мебошад. Инчунин, ташкилотҳои қарзии молиявӣ ҳисоббаробаркунии пулӣ, қарздиҳии хоҷагӣҳо, миёнаравӣ дар азнавтасимкунии сармоя, баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва ҳосилнокии меҳнатро таъмин намуда, хизматрасониҳо ва маҳсулотҳои бонкиро тавассути шабакаҳои васеи худ, аз ҷумла филиалу марказҳои хизматрасонии бонкӣ дар минтақаҳои гуногуни мамлакат ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ пешниҳод менамоянд, ки ба фарогирии молиявии кишвар мусоидат мекунад. Ба сифати ҳалқаи аввал бонкҳои эмиссионӣ (бонкҳои марказӣ) ва ҳалқаи дувум ғайриэмиссионӣ (бонкҳои тиҷоратӣ ё худ бонкҳои мустақилу махсусгардонидашуда) тавсия карда мешаванд.

Сохтори низоми бонкии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳолат соли 2022

Бонки интишор, эмитент (эмиссионӣ)- мақома, ки барои интишори пул масъул мебошад, маъмулан бонкӣ марказии (милиӣ) мамлакат дониста мешавад.

Бонкҳои тиҷоратӣ – муассисаи қарзии калони ғайридавлатӣ, ки амалиёти умумии бонкӣ (ҳисобу китоб, амалиёти пардохт, ҷалби амонатҳо, додани қарз, замонат, интишори қоғазҳои қиматнок, амалиёт дар бозои қоғазҳои қиматнок ва ғ.) барои корхонаҳо, ташкилоту муассисаҳо ва аҳоли анҷом медиҳад.

Рӯйхати ташкилотҳои қарзии низомиёс дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2022 дар маҷмӯъ 62 адад ташкилоти қарзии молиявӣ, аз ҷумла 13 адад банки анъанавӣ, 1 адад банки исломӣ, 19 адад ташкилоти амонатии қарзии хурд, 3 адад ташкилоти қарзии хурд ва 26 адад фонди қарзии хурд фаъолият менамоянд. Шумораи воҳидҳои сохтори ташкилотҳои қарзии молиявӣ 1846 ададро ташкил менамояд.

Бояд иқрор шуд, ки дар фаъолияти банкҳои ватанӣ солҳои 2016-2020 мушкилотҳои зиёде пеш омад ва муфлис шудани якчанд банкҳо ба миён омаданд. Бо қарори Банк миллии Тоҷикистон аз 30. 11. 2018 таҳти №163, Қоидаҳои муайян намудани ташкилотҳои қарзии низомиёс таҳия шуда, ҷиҳати босамар амалӣ намудани сиёсати макропруденсиалӣ ва танзиму назорати фаъолияти банкӣ тартиби муайян кардан ва ба рӯйхати ташкилотҳои қарзии низомиёс шомил намудани ташкилотҳои қарзиро муқаррар намудааст.

Ташкилоти қарзии низомиёс – ташкилоти қарзие, ки аз фаъолияти босуботи он муътадили кулли низоми молиявӣ, бахусус устувории низоми банкӣ мамлакат вобастагӣ дорад. Мутабиқи методологияи Кумитаи Базелк оид ба назорати банк ҳар қадаре, ки ташкилоти қарзӣ калон бошад, муфлис эълон кардани он ба устувории низоми молиявӣ ва иқтисодиёти кишвар ҳамон қадар хавфи зиёд дорад.

Ҳангоми омӯзиши асосҳои назариявии сиёсати пулию қарзӣ ва низоми банкӣ авлотар донистем, ки як зермавзӯ оид ба саводнокии молиявӣ: таҷрибаи ҷаҳонӣ ва хусусиятҳои он илова

намоем. Мақсад асосӣ таъмини бехатарии молиявӣ-иқтисодӣ ва иҷтимоию сиёсии аҳоли ба ҳисоб меравад. Сатҳи саводнокии молиявии аҳоли, солҳои охир ба яке аз нишондиҳандаҳои муҳими таъминкунандаи рушди иқтисодиёти миллий табдил ёфта истодааст.

Саводнокии молиявӣ –ин маҷмӯи маълумотҳои асосӣ дар соҳаи молия, сиёсати пулию қарзӣ ва низоми бонкиро фаро гирифта, дуруст интихоб намудан, оқилона баҳодихӣ намудан, хавҳо ва амалиётҳои шубҳанокро муайян карда тавонистаро маънидод менамояд.

Мақсади асосии саводнокии молиявӣ дар шароити ҳозира – таъмини бехатарии молиявӣ-иқтисодӣ ва иҷтимоӣ-сиёсии аҳоли ба ҳисоб меравад, аз ҷумла тавассути:

Бехтар намудани сатҳи дониш ва малақаҳои аҳоли, ки барои самаранок истифодабарии захираҳои молиявӣ равона карда шудаанд.	Баланд бардоштани сатҳи дониши аҳоли онд ба маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои ташкилотҳои молиявӣ-қарзӣ.	Баланд бардоштани фарҳанги пасандозкунии аҳоли.
Муносибати ҷиддии аҳоли ҳангоми кор бо ташкилотҳои молиявӣ-қарзӣ.	Ҳавасманд кардан ва такмил додани имкониятҳои соҳибкории аҳоли.	Пайдо намудани дониш ва малақаҳо, ки ба аҳоли имконияти муайян намудани амалиётҳои қаллобӣ ва пирамидаҳои молиявиро медиҳанд.
Баланд бардоштани масъулияти шахсӣ барои қабули қарорҳои молиявӣ.	Баланд бардоштани сатҳи саводнокии молиявӣ имконият медиҳад, ки аҳоли барои расидан ба мақсадҳои ғарази сиёсии шахсони алоҳида, ҳамчун восита истифода бурда нашавад.	Баланд бардоштани неқӯаҳволии аҳоли.

Тибқи тадқиқоти пажӯҳишгарон, ки ба саводнокии молиявӣ бахшида шудааст, маълум гардид, ки дар ҷаҳон танҳо аз се нафар як нафар саводи молиявӣ дорад. Яъне тақрибан 3,5 миллиард нафар дар ҷаҳон (аксарияти онҳо дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ зиндагӣ мекунанд) дар бораи мафҳумҳои асосии молиявӣ маълумот надоранд. Аз ин хотир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ қорҳои назаррас ба сомон расонида шудааст. Дар ин самт як ҳуҷҷати муҳим яъне, Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026¹ ба тасвиб расидааст, ки дар натиҷаи татбиқи вазифаҳои асосии саводнокии молиявӣ, нишондиҳандаи умумии саводнокии молиявӣ ҳадди ақал ба андозаи 10 фоиз зиёд мегардад. Барномаҳои саводнокии молиявӣ ҳадди ақал 500000 нафар аҳоли, аз ҷумла 150000 нафар хонандаро фаро мегиранд.

Таҳлили низоми бонки дар иқтисодиёти сабз нишон медиҳад, ки он ҳамчун механизми асосӣ барои бехтар намудани хизматрасонии маишӣ ва дастгирии рушди иқтисодӣ хизмат мекунад. Маълумотҳои омӯрӣ нишон медиҳанд, ки дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявӣ ва афзоиши хизматрасониҳои рақамӣ ба устувории иқтисод ва тавсеаи соҳибкорӣ мусоидат мекунад. Бо мақсади бехтар намудани самаранокии низоми бонки Тоҷикистон тавсия дода мешавад, ки равишҳои амалиётҳои бонкӣ такмил дода шаванд, инфрасохтори рақамӣ густариш ёбад ва сиёсати молиявии инноватсионӣ амалӣ гардад. Ислоҳоти пешниҳодшуда метавонад сатҳи хизматрасонии маиширо баланд бардошта, иқтисодиёти сабзро устувор ва самаранок гардонад.

¹ Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июли соли 2022, №314. // Сомонаи расмӣ Бонки миллий. // https://nbt.tj/files/program/national_strategy_tj.pdf

Адабиёт:

1. Ашуров Ғ.Д. Суғурта. Дастури таълимӣ. Душанбе: «Шарқи озод», 2006. – 83 с. Ашуров Ғ.Д., Азизмуродов Ш.Х. Баҳисобири амалиёт дар бонкҳои тичоратӣ. Душанбе: Комбинати полиграфӣ, 2009. – 305 с.
2. Бюллетенҳои омили бонкӣ., 2015–2022. Душанбе: Бонки миллии Тоҷикистон. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025. Душанбе, 2021.
3. Иброҳимов И.Р., Хонҷонов А. Амалиётҳои бонкӣ. Душанбе: Ирфон, 2011. – 296 с. Хонҷонов А., Шарипов Б. Асосҳои фаъолияти бонкдорӣ. Душанбе: "ЭР-граф", 2013. – 224 с.
4. Макроиктисод: Восоити таълимӣ. / Машокиров Ҷ.Н. – Душанбе.: Ирфон, 2023. – 335 с.
5. Нуров Ш.С., Бегматов А.А., ва дигарон. Идораи хавфҳои молиявӣ. Душанбе: Ирфон, 2019. – 319 с.
6. Стратегияи миллии фарогирӣ молиявӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июли соли 2022, №314. // Сомонаи расмии Бонки миллии. // https://nbt.tj/files/program/national_strategy_tj.pdf
7. Шариф Раҳимзода. Муомилоти пулӣ ва қарз. Душанбе: ЭР-граф, 2018. – 516 с. Ақобиров Ҳ.Н., Абдуллоев А.Б., Сулаймонова З.Ш. Молия. Душанбе: Ирфон, 2016. – 277 с.
8. Шарифзода М.М., Муҳадбердиев Ҳ., Машокиров Ҷ.Н. Микроиктисод. Душанбе: «ЭР-граф», 2018. – 348 с.

Мирсалимов А. А.

ЭПОХА ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ: ПРЕОБРАЗОВАНИЕ СПОСОБОВ ОПЛАТЫ ТРУДА СОТРУДНИКОВ КОМПАНИЯМИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ УСЛУГ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Мирсалимов Амиршо Абборҷонович
магистрант 2 – го курса по
специальности Банковское дело
экономического факультета ГОУ
«ХГУ имени академика Б.Гафурова»,
istambonu@mail.ru

В данной статье исследуется трансформация системы оплаты труда от использования наличных средств к электронным переводам, изучаются достоинства и ограничения цифровых платежей. Представлен алгоритм внедрения системы выплаты заработной платы на банковские карты, основные шаги реализации и специфика взаимодействия между компаниями, банками и сотрудниками. Акцентируется внимание на значимости обеспечения доступности банковских сервисов, увеличения уровня финансовой осведомленности населения и соблюдения нормативно-правовых актов. Электронная форма оплаты труда содействует увеличению прозрачности финансовых операций, уменьшению операционных издержек и возможных рисков, но предполагает всестороннюю стратегию для успешной адаптации в экономической системе.

Ключевые слова: безналичная выплата, заработная плата, банковские карты, зарплатный проект, финансовая грамотность, электронные платежи, законодательство, цифровые технологии

В эпоху повсеместного распространения цифровых технологий, охватывающих все аспекты нашей деятельности, способы выплаты вознаграждения за труд становятся особенно значимыми. Привычная практика выдачи зарплаты наличными постепенно отходит на второй план, уступая безналичным расчетам, которые, несмотря на их внешнюю простоту и современность, характеризуются как очевидными преимуществами, так и определенными серьезными минусами, нуждающимися в тщательном рассмотрении.[1]

Использование электронных систем расчетов с сотрудниками предоставляет организациям ряд преимуществ: уменьшение комиссий при перечислении зарплаты, отсутствие расходов на хранение и перевозку наличных, удобство проведения не только зарплатных, но и различных социальных выплат, а также оперативное получение средств работниками. В Таджикистане в последнее время наблюдается повышенный интерес населения к безналичным расчетам. Однако, говорить о повсеместном использовании безналичной оплаты еще рано. Государству следует продолжать стимулировать рост безналичных платежей, поскольку это обеспечивает банкам и контролирующим органам возможность отслеживать движение финансовых средств в экономике. В первую очередь, стоит определить, что такое зарплатный проект, и рассмотреть суть этой услуги.

Проект по выплате заработной платы – это банковский продукт, ориентированный на корпоративных клиентов. Его основная функция – перевод средств, начисляемых в качестве оплаты труда, на пластиковые карты, оформленные на имя сотрудников. Зачастую, кроме этого, банки предлагают как организациям, так и их работникам ряд сопутствующих услуг и привилегий в рамках партнерского соглашения. [3].

Таблица 1- Безналичные выплаты заработной платы в Таджикистане

Преимущества	Недостатки
Удобство и доступность: Работники имеют круглосуточный доступ к средствам через банковские карты и электронные кошельки.	Зависимость от банковской инфраструктуры: В отдалённых районах может быть ограниченный доступ к банкоматам и интернет-банкингу.
Повышенная безопасность: Защита от потери или кражи средств, возможность блокировки карты в случае утери.	Комиссии и сборы: Некоторые банки взимают комиссии за обслуживание карт или проведение операций.
Прозрачность и контроль: Все операции фиксируются в банковских выписках, упрощая контроль за доходами и расходами.	Возможность мошенничества: Риск фишинга и кражи данных, требующий от пользователей осторожности.
Экономия времени и ресурсов: Упрощение процесса учёта и выдачи средств для работодателя.	Цифровой разрыв: Пожилые люди и жители отдалённых районов могут испытывать трудности с использованием цифровых технологий.
Возможность получения дополнительных услуг: Бонусы, скидки и кэшбэк от банков и партнёров.	Необходимость финансовой грамотности: Требуется знание основ финансов для эффективного использования безналичных средств.
Сокращение теневой экономики: Повышение прозрачности финансовых	Риски блокировки счетов: Возможность блокировки счёта при наличии

Преимущества	Недостатки
операций способствует увеличению налоговых поступлений.	задолженностей или подозрений в мошенничестве.

Источник: таблица составлена автором

Электронные переводы зарплаты, несомненно, представляют собой современный и комфортный метод проведения взаиморасчетов, предоставляющий широкий спектр достоинств, как сотрудникам, так и компаниям. Тем не менее, следует принимать во внимание и возможные минусы, включая уязвимость перед банковской системой, сборы за обслуживание и угрозу неправомерных действий. [2].

Чтобы безналичная система оплаты труда заработала эффективно, важно предоставить банковские услуги всем слоям населения, улучшить уровень знаний работников в сфере финансов, создать эффективные инструменты защиты от мошеннических действий, а также учесть альтернативные варианты выплаты для граждан, не имеющих возможности использовать безналичные платежи. Лишь при соблюдении этих условий безналичная выплата заработной платы станет по-настоящему выгодным и удобным решением для всех участников трудовых отношений.

Для банков зарплатные проекты – это возможность увеличить прибыль и клиентскую базу с небольшими инвестициями.

Внедрение безналичных расчетов при выплате зарплаты – характерная черта нынешней экономической обстановки. Данный подход не просто упрощает бухгалтерский учет и систему контроля, но и создает целый спектр выгод для компаний и их сотрудников.[4] Безналичная оплата труда предполагает перевод зарплатных сумм работника напрямую на его банковский аккаунт. Осмысление принципов данного процесса является ключевым для результативного функционирования компании.

Основополагающие этапы процесса:

Создание расчетной ведомости: изначально формируется расчетная ведомость. Данный документ содержит информацию о зарплате каждого работника, включая начисленные суммы, налоговые отчисления и другие необходимые удержания (например, алименты), а также итоговую сумму к выдаче. Важно уделить внимание тщательной проверке и утверждению расчетной ведомости ответственными сотрудниками организации. Главным условием здесь является строгое соответствие законодательным нормам в области начисления и удержания денежных средств.

Для осуществления выплаты зарплаты компания заключает соглашение с банковским учреждением. Данное соглашение регламентирует порядок перевода средств, комиссионные сборы банка (при их наличии), время обработки платежей и прочие существенные условия. При выборе банковской организации необходимо принимать во внимание стоимость обслуживания, финансовую устойчивость банка, удобство пользования банковскими сервисами и территориальную доступность отделений для работников. В банковском договоре указываются также требования к структуре передаваемой информации для осуществления зарплатных выплат.

Для осуществления выплат заработной платы предприятие создает перечень для ее перевода. Этот перечень основывается на утвержденной платежной ведомости. В данном перечне содержатся банковские данные каждого работника (идентификатор счета, банковский идентификационный код, полное имя) и сумма к выплате. Перечень формируется в цифровой форме и отправляется в банковское учреждение по безопасным каналам передачи данных. Критически важно, чтобы формат перечня точно соответствовал банковским спецификациям для успешной обработки платежей.

Для осуществления выплаты зарплаты, компания переводит общую сумму, предназначенную для всех работников, на банковский счет. Данный перевод проводится с использованием платежного поручения, созданного либо в онлайн-банке, либо в

специализированном программном обеспечении, которое применяет организация. Важно, чтобы в платежном поручении было четко указано назначение перевода: "Выплата заработной платы за [месяц, год]".

Когда организация переводит деньги, банк распределяет их по личным счетам работников. Этот процесс основывается на информации из предоставленной ведомости. Обычно средства становятся доступны сотрудникам в течение 24-48 часов. После поступления денег на счет, работники могут распоряжаться ими через банковскую карту, снимать наличные в банкоматах или формировать платежные поручения для других операций.

Важные нюансы и особенности:

В соответствии с нормами трудового права, изменение способа выплаты заработной платы на перечисление на банковский счет допустимо лишь при наличии согласия работника. Данное согласие должно быть зафиксировано в форме письменного документа. Следует принимать во внимание, что работник вправе отказаться от получения заработной платы безналичным путем, если у него имеются для этого обоснованные основания.

Компания не вправе диктовать работнику, в каком именно банке обслуживаться. Сотрудник волен самостоятельно определять, через какой банк получать выплаты. Если работник предпочитает иной банк, компания должна перечислять его зарплату на счет, открытый в выбранном им банковском учреждении.

Оплата банковских комиссий, связанных с перечислением заработной платы, не регламентируется на законодательном уровне. Порядок распределения данных расходов обычно определяется соглашением между компанией и банковским учреждением. В большинстве случаев, бремя комиссионных издержек ложится на плечи работодателя.

При выплате зарплаты вероятно возникновение проблем технического характера, как в системе компании, так и в банковской структуре. В подобных ситуациях требуется быстрое взаимодействие с банком для диагностики и разрешения возникших неполадок.

В ситуации безналичного перевода зарплаты компания должна передавать налоговым инспекциям требуемую документацию, включая данные о прибыли сотрудников.

Перевод зарплаты на карту – это не только веяние времени, но и действенный способ достижения прозрачности и улучшения финансовых операций как для работодателей, так и для работающих у них людей. Грамотный переход к безналичному расчету, принимающий во внимание все юридические тонкости и нужды работников, дает возможность значительно сократить управленческие затраты, свести к минимуму опасности, сопряженные с наличными деньгами, и увеличить общую продуктивность управления финансами.

Переход на безналичные расчеты в зарплатной сфере предполагает серьезный и обдуманный подход, требующий учета множества аспектов: начиная от выбора надежного банка для сотрудничества и заканчивая защитой данных и повышением финансовой осведомленности персонала. Важно учитывать, что каждый сотрудник имеет право самостоятельно выбирать банк и, при наличии веских оснований, получать заработную плату наличными. Только при соблюдении данных требований, переход на безналичную оплату труда станет не просто формальным актом, а действенным инструментом повышения удобства и безопасности финансовых транзакций, вносящим вклад в развитие современной и продуктивной экономики.

Внедрение безналичных расчетов будет успешным, если работодатели, сотрудники и банки объединят усилия для формирования удобного и надежного пространства для финансовых транзакций.

Список литературы

- 1.Александрова В. Д. Особенности выплаты заработной платы с использованием пластиковых карт // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2017. №12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-vyplaty-zarabotnoy-platy-s-ispolzovaniem-plastikovyh-kart> (дата обращения: 28.09.2025).
- 2.Абдулхайров Ф.М. Раванди татбиқи рақамикунонӣ дар фаъолияти бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон // ТГФЭУ. 2024. №1 (40). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ravandi-tatbi-i-ra-amikunon-dar-faoliyati-bonk-oi-ti-oratii-um-urii-to-ikiston> (дата обращения: 20.08.2025).
- 3.Семина Л. А., Катунина В. А. Зарплатный проект как канал продвижения банковских продуктов // Экономика и бизнес: теория и практика. 2016. №12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarplatnyy-proekt-kak-kanal-prodvizheniya-bankovskih-produktov> (дата обращения: 27.08.2025).
4. Хушвахтзода Қ. Х., Худоиева Ф. О. Такмили низоми хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир: ҷанбаи назариявӣ // ТГФЭУ. 2024. №3 (42). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/takmili-nizomi-hizmatrasoni-oi-bonk-dar-sharoiti-muosir-anbai-nazariyav> (дата обращения: 15.08.2025).

Наджмиддинова Ф. А.

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ ТАДЖИКИСТАНА НА РАЗВИТИЕ ОНЛАЙН-ДЕПОЗИТНЫХ УСЛУГ»

Наджмиддинова Фарангис Анваровна
магистрантка 2 - го курса по
специальности «Банковское дело»,
ГОУ «Худжандский государственный
университет имени академика
Б.Гафурова», istambonu@mail.ru

В статье рассматривается важная роль банковской сферы Республики Таджикистан в развитии национальной экономики через цифровую трансформацию. Анализируется процесс перехода от традиционного к цифровому банкингу, его преимущества и вызовы. Особое внимание уделено необходимости цифровизации банковских услуг, расширению финансовой поддержки, а также проблемам и перспективам внедрения онлайн-депозитов. Автор подчёркивает, что цифровая трансформация способствует повышению эффективности, снижению издержек и улучшению качества обслуживания клиентов, что в конечном итоге укрепляет конкурентоспособность экономики страны.

Ключевые слова: цифровая трансформация, банковский сектор, цифровой банкинг, традиционный банкинг, онлайн-депозиты, финансовые технологии, Республика Таджикистан, национальная экономика, финансовая поддержка, мобильные приложения.

Финансовые институты, в частности банки, выполняют ключевую функцию финансовых посредников, способствуя прогрессу экономики Таджикистана и реализации стратегических задач государства. К ним относятся форсированная индустриализация, обеспечение продовольственной безопасности и создание новых рабочих мест, особенно

для молодежи и женщин. В связи с этим, крайне важно оперативно содействовать внедрению цифровых технологий в банковской системе, что позволит расширить охват и разнообразие предлагаемой финансовой помощи за счет более активного использования внутренних резервов для устойчивого и динамичного роста национальной экономики и ее секторов.

Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон в своём Послании «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» отметил, что «Национальному банку и кредитным организациям необходимо принять меры по поиску дополнительных источников финансирования и на этой основе увеличить количество долгосрочных кредитов по доступным и низким процентным ставкам, а также по полной цифровизации банковских услуг во всех регионах страны и широкому использованию финансовых технологий».[1]

Практика передовых государств показывает, что цифровизация банковской деятельности базируется на оптимизации бизнес-процессов и создании цифровых банковских продуктов, отвечающих запросам клиентов. Важным элементом также является внедрение инновационных подходов к структуре и управлению банковскими операциями, что в значительной степени повышает эффективность деятельности цифровых банков и микрофинансовых учреждений. Принципиальное значение имеет значительное сокращение операционных издержек, как для банковских структур, так и для потребителей их услуг, что создает основу для формирования и укрепления конкурентоспособности как отдельных субъектов экономики, так и экономики страны в целом.

Преобразование банковской сферы в цифровую форму представляет собой комплексный переход к ведению деятельности на базе цифровых платформ, включающий: 1) создание инновационных цифровых банковских услуг, 2) интеграцию передовых цифровых решений и финтех-экосистем, 3) анализ больших данных о клиентах с использованием машинного обучения для предсказания их финансовых действий и потребностей в цифровых банковских продуктах, 4) улучшение ключевых и поддерживающих банковских операций, 5) повышение эффективности работы персонала, 6) расширение клиентской базы за счет привлечения новых пользователей в банковскую среду.[2]

В финансовой сфере, где технологический скачок непрерывно задает новые рамки, противостоят друг другу два мощных направления: классический и онлайн-банкинг. Эти системы отражают два отличающихся способа финансовых операций, каждый из которых обладает собственным набором сильных и слабых сторон. Классический банкинг, опирающийся на многовековую историю, символизирует надежность и непосредственное общение с клиентом, в то время как онлайн-банкинг, возникший в эру интернета, акцентирует внимание на комфорте, скорости и новаторских разработках.

Классическая банковская система обычно подразумевает наличие стационарных филиалов, где посетители могут напрямую взаимодействовать с сотрудниками банка, оформлять счета, получать консультационную помощь и осуществлять финансовые операции. Такая схема создает чувство надежности и уверенности, особенно для тех, кто отдает предпочтение личному общению и не склонен доверять цифровым сервисам. Тем не менее, данная методика может обходиться банкам дороже, что сказывается на увеличении комиссионных сборов для пользователей. Помимо этого, традиционный банкинг зачастую ограничивается территориальным расположением филиалов и временем их работы, что может создавать трудности для людей с плотным графиком.

В отличие от традиционного банкинга, цифровые банковские услуги целиком и полностью функционируют в онлайн-режиме. Клиенты получают доступ к своим финансам круглосуточно, из любой точки мира, используя компьютер или мобильный телефон. Такой подход существенно облегчает финансовый менеджмент, давая возможность

контролировать траты, осуществлять переводы, оплачивать счета и оформлять кредиты через интернет. Зачастую, цифровой банкинг предлагает более выгодные условия в виде сниженных комиссий и повышенных процентных ставок, так как банки экономят на содержании офисов. Однако, для людей, не уверенных в своих навыках работы с цифровыми устройствами или опасющихся за безопасность онлайн-платежей, этот вариант может показаться менее привлекательным, чем классический банкинг.

Важным отличием этих двух банковских моделей является быстрота обработки операций. В классическом банкинге отдельные процедуры, например, оформление займа или создание аккаунта, способны занять несколько суток или даже недель. В цифровом банкинге, благодаря автоматизации, сроки выполнения большинства операций значительно сокращаются. При этом, оказываемое традиционным банкингом персональное общение с клиентом бывает крайне ценным при разрешении сложных финансовых вопросов, когда необходима индивидуальная поддержка.

На основе сделанного анализа нами представлено сравнение традиционного и цифрового банкинга.

Традиционный банк	Цифровой банк
Вся информация и история работы с клиентом сосредоточены в конкретном отделении банка, где он обслуживается.	Ядром понимания клиента и его впечатлений является непосредственно сам потребитель
Именно банковский филиал служит отправной точкой для его взаимодействия с организацией	Способ начала взаимодействия с банком выбирается клиентом, визит в отделение для этого не требуется
Важна географическая доступность отделения, клиенту должно быть удобно посещать его лично	Местоположение клиента неважно, удаленность от банковского офиса не играет роли
Онлайн-сервисы дополняют обслуживание, предоставляемое в физическом отделении, закрепленном за клиентом	Вне зависимости от отделения, цифровые услуги являются ключевым элементом клиентского сервиса
Предлагаемые продукты и услуги унифицированы	Разработка продуктов и услуг ориентирована на нужды клиента
Объем знаний и качество обслуживания клиента могут отличаться в зависимости от используемого канала коммуникации	Объединение каналов, опыт и данные о клиенте сосредотачиваются в единой системе, независимо от способа обслуживания

Источник: таблица составлена автором

Анализ данных показывает радикальные перемены в сфере банковских услуг. Классическая банковская система, с упором на офисы и универсальные решения, постепенно заменяется цифровой моделью, ориентированной на нужды и комфорт пользователя. Данная эволюция — это не поверхностный ребрендинг, а фундаментальная перестройка всей структуры бизнеса.

Сравнительный функциональный анализ позволяет выявить их основные характеристики и преимущества традиционных и цифровых банков. Так, традиционную бизнес-модель отличает:

- «деятельностное разнообразие;
- расширенная линейка финансовых продуктов;
- типовая альтернатива обслуживания (юридическое или физическое лицо, универсальный тип);
- депозитное финансирование».[3]

Банк в цифровом формате – это не просто перенесенное отделение в телефон, а революционно свежий взгляд на банковское обслуживание, где главный – клиент. Именно он решает, каким образом и в какое время ему удобно пользоваться услугами банка, получая адаптированный сервис, созданный конкретно под его личные нужды. Больше не требуется адаптироваться к режиму работы офиса или довольствоваться стандартным пакетом предложений.

Сохранение низкого уровня банковских расходов по-прежнему является ключевым моментом в свете новых цифровых инструментов для работы с клиентами: удаленная обработка транзакций, связанных с открытием и ведением банковских вкладов:

1) отправка заявки на открытие депозита (текущего, сберегательного и срочного и их разновидностей),

2) дистанционная идентификация клиентов (заключение аферты через мобильные приложения, вноса денежных средств на открытый депозитный счет через мобильные приложения и платежные терминалы),

3) комплексное обслуживание клиентов-депозиторов (начисление процентов и их зачисление на платежную карту, оплата средств со счетов платежной и виртуальной карты для оплаты всех видов услуг (государственных, коммунальных, образовательных и медицинских),

4) возможность использования различных режимов (B2B (business-to-business), B2C (business-to-consumer) и B2G (business-to-government)) [4] для снижения стоимости банковских продуктов, расширения их доступности для всех категорий фактических и потенциальных клиентов, роста конкурентоспособности национальной экономики за счет «цифровых дивидендов».

В банковской системе Таджикистана на сегодняшний день депозиты, оформленные и обслуживаемые удаленно (посредством онлайн-банкинга и мобильных приложений), еще не получили широкого распространения и признания, оставаясь скорее исключением, чем правилом. Доля в 5% (или менее) от общего объема депозитного портфеля указывает на их сравнительно не большую востребованность. Однако, текущий невысокий уровень использования этого банковского продукта говорит скорее о его ранней стадии развития. Неосвоенные возможности необходимо направить на укрепление финансово-кредитных учреждений и вовлечение различных групп населения (включая молодежь, особенно предпринимателей, незанятых женщин, людей с особыми потребностями и т.д.) по всей стране.

Данная стратегия даст возможность привлечь к продуктивному использованию наличные средства, обращающиеся за пределами банковской системы республики (превышающие 29 млрд. сомони), а также создаст новые каналы получения пассивного дохода для вкладчиков, в том числе для молодого поколения и женщин. В качестве примера, в российских коммерческих банках доля онлайн-вкладов в крупнейших цифровых банках увеличилась до 50%, а по результатам 2022 года процент депозитов, оформленных через мобильное приложение, поднялся с 16 до 28%. [5]

Данные о возможности открытия «онлайн-депозитов» посредством использования мобильных приложений приведены в таблице

Таблица 2 - Перечень коммерческих банков и микрофинансовых организаций, внедривших банковский продукт «онлайн-депозиты» в Республике Таджикистан на 2025 г.

Наименование	Наличие возможности по дистанционному открытию онлайн-депозитов
ОАО «Ориёнбанк»	Нет
ГУП СБ РТ «Амонатбанк»	Нет
ОАО «Банк Эсхата»	Имеется
ОАО «Тавхидбанк»	нет
ЗАО «Первый Микрофинансовый Банк»	нет
ЗАО «Банк развития Таджикистана»	нет
Филиал Банка «Тиджорат» ИРИ в городе Душанбе	нет
ЗАО «Активбанк»	нет
ЗАО Банк «Арванд»	Имеется
ЗАО «Спитамен Банк»	Нет
ЗАО «Международный банк Таджикистана»	Нет
ОАО «Коммерцбанк Таджикистана»	Нет
ОАО «Алиф Банк»	Имеется
ГУП ПЭБТ «Саноатсодиротбанк»	Нет
ЗАО «Душанбе Сити Банк»	Имеется
МДО «ИМОН ИНТЕРНЕШНЛ»	Имеется
ЗАО МДО «Хумо»	Имеется
ООО МДО «ФИНКА»	Имеется
ООО МДО «МАТИН»	Нет
ООО МДО «Азизи-Молия»	Нет

Источник: составлено автором на основе анализа сайтов КУ и МФО

Изучение представленных данных выявляет различия в уровне развития онлайн-банкинга в различных организациях банковской системы Таджикистана. Хотя цифровизация финансовых услуг набирает обороты, удаленное открытие депозитных счетов онлайн еще не получило широкого распространения. Многие банки и микрофинансовые институты по-прежнему не предоставляют своим клиентам данную удобную опцию. Позитивным моментом является то, что отдельные финансовые учреждения, в частности, ОАО «Банк Эсхата», ЗАО Банк «Арванд», ОАО «Алиф Банк», ЗАО «Душанбе Сити Банк», а также некоторые микродепозитные организации, такие как «Имон Интернешнл», «Хумо» и «Финка», активно внедряют и совершенствуют онлайн-платформы. Это говорит об их ориентации на нужды современного потребителя и желании сделать финансовые услуги более доступными.

Невозможность дистанционного оформления вкладов в некоторых ключевых банках Таджикистана, включая ОАО «Ориёнбанк» и ГУП СБ РТ «Амонатбанк», свидетельствует о резервах для углубления цифровой трансформации банковского сектора страны. Расширение спектра онлайн-услуг даст этим банкам шанс увеличить число клиентов, оптимизировать рабочие процессы и укрепить конкурентоспособность. Адаптация цифровых решений к специфике местного рынка будет стимулировать прогресс и обновление финансовой системы республики. В заключение, выбор между традиционным банком и цифровым банкингом зависит от индивидуальных предпочтений и потребностей клиента. Традиционный банкинг может быть лучшим вариантом для тех, кто ценит личный контакт, безопасность и стабильность, в то время как цифровой банкинг идеально подходит для тех, кто ищет удобство, скорость и более низкие комиссии. Вполне вероятно, что в

будущем мы увидим дальнейшее слияние этих двух моделей, когда традиционные банки будут интегрировать цифровые технологии в свои услуги, а цифровые банки будут стремиться к большей персонализации и надежности, чтобы удовлетворить потребности широкого круга клиентов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.president.tj/event/missives/36374>. (дата обращения: 25.08.2025).
2. OECD Digital Economy Outlook 2017. Paris: OECD Publishing, 2018. – 324 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.oecd.org/sti/oecd-digital-economy-outlook-2017-9789264276284-en.htm>. (дата обращения: 29.09.2025).
3. Digital Disruption in Banking and its Impact on Competition: OECD, 2020 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/daf/competition/digital-disruption-in-financial-markets.html>.
4. Словарь маркетолога. Что такое B2B, B2C и B2G. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://skillbox.Ru/media /marketing/slovar-marketologa-cto-takoe-b2b-b2c-i-b2g/>. (дата обращения: 01.09.2025).
5. [Банки увидели увеличение суммы и прирост доли онлайн-вкладов в 2022 году. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.vedomosti.ru/finance/articles /2023/01/27/960632-banki-uvide-li-velichenie-onlain-vkladov>. (дата обращения: 30.09.2025).

Саидова М.Х., Азизов У.

ТАШАККУЛИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ВА ПАРДОХТӢОИ ҒАЙРИНАҚДӢ ДАР ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН: ОМИЛИ МУҲИМИ САРФАИ ВАҚТ ВА РУШДИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Саидова Мадина Ҳасановна -
ассистенти кафедраи молия ва
қарзи Донишгоҳ давлатии Қӯлоб ба
номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ
Азизов Умедҷон - докторанти PhD
аз рӯи ихтисоси ихтисоси 6D050900
– Молия (6D050901 – Молия,
муомилоти пул ва қарз) дар
Донишгоҳ давлатии Қӯлоб ба номи
Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Мақолаи мазкур оид ба рушди фазои маҷозӣ дар асри XXI пешрафти технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ барои ташаккули ҳукумати электронӣ ва пардохтҳои ғайринақдӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: омили муҳими сарфаи вақт ва рушди иқтисоди рақамӣ бахшида шудааст. Таҳияи мақола бо мақсади рушд додани ҳукумати электронӣ ва пардохтҳои ғайринақдӣ ҷиҳати таъмини дурнамои рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии

Тоҷикистон мебошад. Мақсади асоси ташкили чорабиниҳои ташкиливу техникии оид ба додугирифт байни шаҳрвандон дар фаъолиятҳои ҳуҷҷатҳои электронӣ ва пардохтҳои ғайринақдӣ мебошад.

Калидвожаҳо: ҳукумати электронӣ, савдои электронӣ, системаи электроники пардохтҳо, гардиши воситаҳои имзои электронӣ-рақамӣ, алоқаи мобилӣ, системаи моҳворагӣ, смарт-кортҳо барои қабул ва ирсол, ҳуҷҷатҳои интерактивӣ.

Дар асри XXI рушди фазои маҷозии пешрафти технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ имконияти ҳуҷҷатгузори электронӣ, савдои электронӣ, системаи электроники пардохтҳо, гардиши воситаҳои имзои электронӣ-рақамӣ, алоқаи мобилӣ, системаи моҳворагӣ, смарт-кортҳо барои қабул ва ирсол, ҳуҷҷатҳои интерактивӣ ва ғайра рӯи кор омадаанд, ки такмил ва рушд додани онҳо омили муҳими сарфаи вақт ва рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мегардад.

Рушди босуръати технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар асри XXI зиндагии мардумро ба кулӣ тағйир дода, муносибатҳои ҷамъиятии сифатан навро ба вучуд овард. Ҳамарӯза дахҳо техникаҳои нав кашф мегарданд, ки равишҳои кори инсон оҳиста-оҳиста аз шакли қоғазӣ ба шакли электрони мегузаранд. Кашф гардидани компютер ва роҳандозии шабакаи Интернет аз нодиртарин кашфиёти асри XX ба шумор мераванд. Аммо ин раванд дар асри XXI яъне электронигардонӣ суръати баланд гирифта, фаъолияти зиндагии мардумро ба маротиб осон намуд [1, с. 3-12].

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қатори дигар давлатҳои рӯ ба тарақӣ оид ба ташаккули ҳукумати электронӣ ва пардохтҳои ғайринақдӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирандешӣ карда, бо роҳандозии барномаҳо ва стратегияҳои давлатӣ сол то сол ба натиҷаҳои дилхоҳ ноил гардида истодааст. Аз ҷумла Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотӣ», «Ҳуҷҷати электронӣ», «Иттилоот», «Ҳифзи иттилоот», «Имзои электроники рақамӣ», «Савдои электронӣ», «Пардохтҳои ғайринақдӣ», ва ғайра қабул гардидаанд [2, с. 4-7].

Мақсади асосии ташаккули ҳукумати электронӣ ва пардохтҳои ғайринақдӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон:

1. ташаккули хадамоти шабакавии ҳукумат;
2. вусъат додани равандҳои электронӣ бе истифодаи қоғаз;
3. ба роҳбарӣ роҳандозии кадрҳои донишманд;
4. азбайн бурдани ришва ва таъмини шаффофият;
5. сохтани моделҳои ҳукумати электронӣ;
6. таъмини шаҳрвандон бо ҳа미ёнҳои электронӣ.

Санадҳои меъёрии ҳукукии зикргардида барои татбиқ намудани имкониятҳои технологияҳои иттилоотӣ, шабакаҳо ва системаҳои автоматики иттилоотӣ, ҳуҷҷатҳои электронӣ, мубодилаи иттилооти электронӣ ва татбиқи имзои электроники рақамӣ, савдои электронӣ, пардохтҳои ғайринақдӣ ва ғайра равона карда шудаанд.

Бояд қайд намуд, ки баъд аз қабул намудани қонунҳо ва стратегияҳои номбурда истифодабарии ҳуҷҷати электронӣ, имзои электронӣ-рақамӣ, савдои электронӣ, пардохтҳои ғайринақдӣ ҳоло ҳам рушди зарурии ҳудро наёфтааст ва дар марҳилаи ҳозира дар ҷумҳурии мо ин воситаҳо ба таври пурра истифода бурда намешаванд. Ҳукумати электронӣ, ҳуҷҷати электронӣ, имзои электронӣ-рақамӣ, савдои электронӣ, пардохтҳои ғайринақдӣ мафҳумҳое ҳастанд, ки дар охири асри XX пайдо шуда, то имрӯз барои бисёриҳо одӣ, вале то дараҷаи зарурӣ номафҳум боқӣ мондааст.

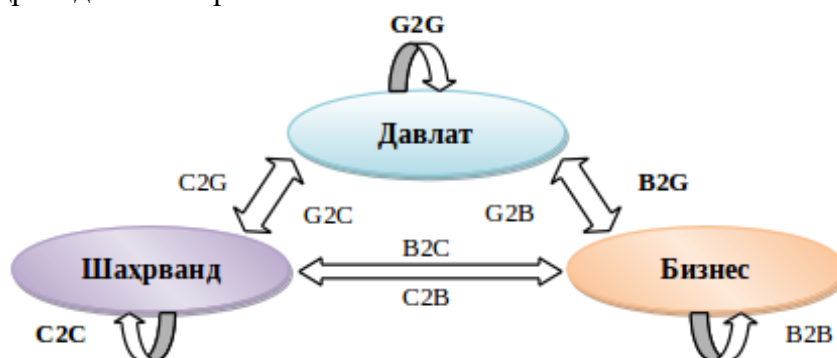
Мафҳуми «ҳукумати электронӣ» маҷмӯи чорабиниҳои ташкиливу техникии додугирифти давлат ва шаҳрвандон дар фаъолиятҳои хизматрасонии давлатӣ, тичорат ва шоҳаҳои алоҳидаи ҳокимият фаҳмида мешавад. Таъсиси ҳукумати электронӣ маънои онро надорад, ки ҳукумати дуҷум пайдо хоҳад шуд, балки ин ҳамон ҳукумати қаблӣ аст, аммо тарзи кораш дигар хоҳад шуд. Мақсади асосӣ аз таъсиси «ҳукумати электронӣ» ва

истифодаи имзои электронии рақамӣ дар он аст, ки фаъолияти мақомоти давлатӣ манфиатнок ва барои шаҳрвандон дастрас гардад [4, с. 5-13].

Бо мақсади таъсиси ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор чорабиниҳо гузаронида шуда, санадҳои меъёрии ҳукукии танзимкунанда қабул ва мавриди татбиқ қарор дода шудааст. Хусусан, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2011, таҳти № 643 «Дар бораи Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [2].

Дар ташаккули ҳукумати электронӣ ва пардохтҳои ғайринақдӣ бештар саҳм доранд:

- ✓ соҳибкорон;
- ✓ кормандони давлатӣ;
- ✓ вазоратҳо, шуъбаҳо, ва бонкҳо;
- ✓ пешвоёни ҷомеаҳо;
- ✓ сиёсатмадорон;
- ✓ сармоягузори хориҷӣ;
- ✓ шаҳрвандон ва ғайра.

Расми 1. Ҳамкории мутақобилаи унсурҳои идоракунии давлатӣ

Дар ҳақиқат истифодаи васеи почтаи электронӣ (ирсоли паёмҳои электронӣ), факсҳо, ва Интернет барои алоқа шабакаҳои иҷтимоӣ (табодули паёмҳо-чатҳо) то андозае барои иҷрои мақсади гузошташуда вақти моро дар иҷрои кор (расонидан ва қабули иттилоот) ва ё пардохтҳои ғайринақдӣ сода мегардонад.

Фаъолият дар ҳукумати электронӣ бидуни имзои электронии рақамӣ аз имкон берун аст. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи имзои электронии рақамӣ» аз 28 - уми июни соли 2007, таҳти №708 қабул гардида, то ҳол мавриди истифода қарор дорад. «Имзои электронии рақамӣ» - воситаи таъминкунандаи тағйирнопазирии иттилоот дар ҳуҷҷати электронӣ ва тасдиқкунандаи ҳаққоният ва мансубияти ҳуҷҷати электронӣ мебошад. Умуман, дар ҳуҷҷат гузоштани имзо чӣ зарурат дорад? Барои тасдиқи он, ки матни ҳуҷҷат хонда шуда, мазмуни он дуруст аст. [3].

Таърифи имзои электронии рақамӣ дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи имзои электронии рақамӣ» омадааст:

Имзои электронии рақамӣ - реквизити ҳуҷҷати электронӣ, ки барои аз сохтакорӣ ҳифз намудани ҳуҷҷати электронӣ пешбинӣ шуда, дар натиҷаи дигаргунсозии криптографии иттилоот бо истифодаи калиди пӯшидаи имзои электронии рақамӣ ба даст омадааст. Мувофиқи қонуни мазкур имзои ҳуҷҷати электронии рақамӣ ба имзои дастӣ дар ҳуҷҷатҳои қоғазӣ гузошташуда баробар эътироф карда мешавад.

Бояд қайд намоем, ки ҳангоми истифодабарии мубодилаи электронии ҳуҷҷатҳо истифодаи имзои дастӣ ғайриимкон мегардад. Аз ин лиҳоз, дар мубодилаи электронии ҳуҷҷатҳо барои муайянкунии мансубияти ҳуҷҷат бар ивази имзои дастӣ зарурияти истифодабарии имзои электронии рақамӣ ба миён меояд.

Агар ба таърих нигарем, мафҳуми «имзои электронии рақамӣ» - ро соли 1976 аввалин шуда олимони америкои Уитфилд Диффи ва Мартин Хеллман ба ҷаҳониён

муаррафӣ намудаанд. Соли 1977 бошад, аз ҷониби Роналд Ривест, Ади Шамир ва Леонард Адлеман алгоритми криптографияш коркард шудааст. Истифодабарии имзои электронии рақамӣ имкон медиҳад, ки мубодилаи ҳуҷҷатҳои электронӣ ба таври ҳифзшуда сурат гирифта, шахси имзогузошта наметавонад аз он саркашӣ кунад. Имзои электронии рақамӣ дар ҳама соҳаҳои фаъолияти ҷомеа истифода бурда мешавад, аз ҷумла:

- барои тичорати электронӣ;
- барои муҳосибот ва андоз;
- барои истифодабарии шахсӣ (мукотиботи махфӣ);
- барои вазорату идораҳои гуногун.

Бо мақсади пардохтҳои ғайринакдӣ ҷиҳати дурнамои рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ (аз 23.12.2022) чунин иброз намуданд, ки бо мақсади мусоидат ба рушди бахши молиявӣ зарур аст, ки аз 1-уми июли соли 2023 пардохти ҳамаи андозҳо ва бочҳои давлатӣ барои додани иҷозат ва иҷозатномаҳо, ҷаримаҳо, маблағи суғуртаи ҳатмии давлатӣ, хизматрасониҳои коммуналӣ ва дигар намудҳои хизматрасонии давлатӣ пурра ба таври ғайринакдӣ ба роҳ монда шавад.

Дар тадбиқи ин ҳадафи навбатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бонкҳои кишвар ба шаҳрвандон ҷиҳати таъмини ҳамиёни электрони мусоидат намуда марҳила ба марҳила иҷроиши он таъмин гардида истодааст.

АДАБИЁТ

1. Барномаи амалӣ намудани ТИК дар муассисаҳои таҳсилоти умумии ҚТ барои солҳои 2018-2022, бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 29.09.2017, №443 тасдиқ шудааст.
2. Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар ҚТ аз 30 декабри соли 2011, №643 тасдиқ шудааст.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи криптография» таҳти №832, аз 3 июли соли 2012.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» таҳти №334, аз 12 ноябри соли 2002.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳукуки дастрасии ба иттилоот» таҳти №411, аз 18 июни соли 2008.

Сафаров Ф. С.

ҚАРЗ ВА ШАКЛҲОИ ТАТБИҚИ ОН ДАР ФАЪОЛИЯТИ ҶСК “ОРИЁНБОНК”

Сафаров Фарид Собирович магистранти
курси 1-уми ихтисоси Кори бонкии
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи
Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ
Farid.safarov.2@mail.ru

Муҳаққиқ дар мақолаи мазкур шаклҳои додани қарзро аз ҷониби яке аз ташкилотҳои қарзии низомсози кишвар, аниқтараш ҶСК “Ориёнбонк” мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст. Аз матни мақола маълум мегардад, ки бо овардани маълумотҳои амиқи илмӣ омӯрӣ, муҳаққиқ вазъи сандуқи қарзии низомӣ бонкӣ ва ҳиссаи ҶСК “Ориёнбонк”-ро дар

ҳаҷми умумии он таҳлил намудааст. Ҳамзамон бо назардошти оне, ки шаклҳои зиёди қарздиҳӣ мавҷуд мебошанд, муҳаққиқ он шаклҳои қарзие, ки аллакай дар фаъолияти молиявии ҚСҚ “Ориёнбанк” татбиқ мешаванд, нишон дода, дар қисмати анҷоми мақола бошад, тавсияҳои хешро чиҳати рушди сиёсати қарздиҳии дохила мушаххас намудааст.

Калидвожаҳо: иқтисоди бозорӣ, устувории бонкӣ, захираҳои қарзӣ, низоми қарздиҳӣ, хавфҳои қарзӣ, сатҳи пардохтпазирӣ, афзоиши сармоя, рушди иқтисодиёт, иқтисодии содиротӣ.

Дар шароити иқтисодиёти бозорӣ захираҳои қарзии бонкҳои тичоратӣ яке аз воситаҳои муҳимми таъмини иқтисодиёт бо воситаҳои молиявӣ маҳсуб ёфта, барои рушди иқтисодӣ аҳамияти аввалиндарачаро доро мебошанд. Онҳо ба сифати унсури фаъоли фаъолияти бонкӣ баромад мекунад ва бонки тичоратӣ, аз як тараф, воситаҳои озоди пулии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро ҷалб намуда, бо ин васила базаи захиравии худро таъсис медиҳад ва аз тарафи дигар, онҳоро дар навбати худ бо шартҳои баргардонӣ, муҳлатнокӣ ва пардохтпазирӣ тақсим менамояд. Дар баробари ин, бонки тичоратӣ метавонад амалиётҳои худро дар доираи захираҳои фарогири он амалӣ созад. Хусусияти ин амалиётҳо куллан аз таркиби сифатноки базаи захиравии бонк вобастагӣ дорад.

Вобаста ба нақши қарз Нуралиева Д.К. ибраз медорад, ки дар раванди фаъолияти бонкҳои тичоратӣ яке аз самтҳои муҳим ин банақшагирии амалиёти қарзӣ мебошад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки амалиёти қарзӣ ҳамчун амалиёти фаъол даромаднокии бонкҳои тичоратиро метавонад таъмин созад ва пардохтпазирии онро боло бардорад [5, с. 157]. Дигар коршинос Миршарипов Э.Қ. бар он назар аст, ки дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ қарз яке аз воситаҳои муҳимми рушдисамтҳои гуногуни иқтисодӣ маҳсуб ёфта, ба воситаи он доираи фаъолияти иқтисодӣ васеъ гардида, имкониятҳои истифоданагардида мавриди истифода қарор мегиранд ва ба тамоми соҳаҳо инноватсия ворид карда мешавад. Норасоии захираҳои пулӣ дар аксар маврид тавассути қарзҳои бонкӣ бароварда шуда, онҳо барои дигаргун кардани таркиби иқтисодиёт ва сатҳи иҷтимоиёт истифода бурда мешаванд [4, с. 68].

Қарздиҳӣ ба чараёни истехсолот ва гирдгардиши мол ҷанбаи нисбатан муҳим ва фарқкунандаи фаъолияти бонкӣ буда, ин амалиёт нисбат ба дигар ташкилотҳои молиявӣ ва ғайримолиявӣ афзалият дорад. Дар назди бонкҳои тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои баъди бӯхронӣ масъалаҳои афзоишдиҳии сармоя, рақобат дар самти ҷалби воситаҳо барои қарздиҳӣ, интиҳоби дурусти стратегияи қарзии худ ва муайянсозии сиёсати қарзии муносиб афзалияти бештар пайдо намуданд. Бонкҳо дар самти идоранамоии захираҳои қарзӣ, ки даромаднокии имконпазирӣ ҳадди аксарро таъмин менамояд, ҳамзамон бояд хавфҳои қарзиро коҳиш диҳанд, ки ин мустақиман бо гузаронидани амалиётҳои қарзӣ алоқаманд мебошад.

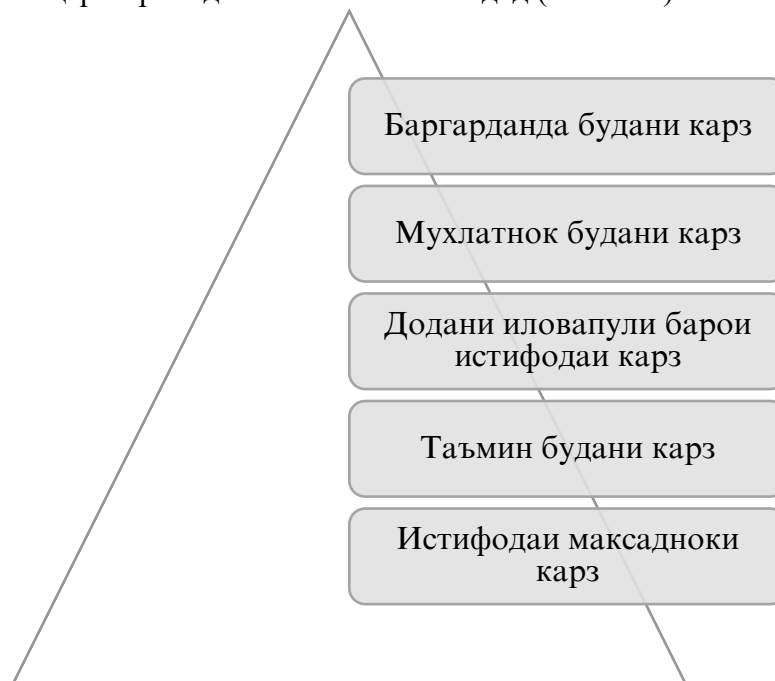
Шарифзода Н.Ш. чунин қайд мекунад, ки нақши сиёсати пулиро қарзӣ дар раванди таъмини мувозинати макроиқтисодӣ, рушди низоми бонкӣ ва тақвият бахшидани захираҳои бонкҳои тичоратӣ хело зиёд буда, баҳри расидан ба ин ҳадафҳо, талошҳои зиёд лозим аст. Мушкил дар он аст, ки баҳри расидан ба ин ҳадафҳо дар як вақт хело душвор буда, фаъолияти мунтазами тамоми сохторҳои талаб менамояд [7, с. 211]. Имомализода Б.Б. дар қисми илмӣ худ дар масъалаи таъмини қарз ба аҳоли тарафдори он ақида мебошад, ки дар давраи иқтисоди муосир ташкил кардани қарзҳои хурд барои доираи соҳибқарони хурду миёна аҳамияти хосаеро дорад [1, с. 120].

Вазъияти иқтисодӣ ва сиёсӣ дар мамлакат заминаҳои рушди амалиётҳои бонкӣ ва амалнамоии бомуваффақӣ низоми бонкиро таъсис дода, муътадилнокии асосҳои иқтисодии фаъолияти бонкҳоро таъмин намуда, эътимодияти сармоягузори ватанӣ ва хориҷиро ба бонкҳо мустақам мегардонад. Бояд қайд намоем, ки барои бонкҳои тичоратии ватанӣ вобастагии назарраси зичии рушди онҳо аз вазъияти иқтисодии ҷумҳурӣ хос мебошад. Коҳишёбии истехсолот, касри буҷети давлатӣ, вазъи мушкили молияи

давлатӣ, рушди пардохтнопазириҳои тарафайн, муфлисгардии корхона, паҳншавии васеи мубодила, кӯчиши сармоя ба хориҷи кишвар ва инчунин вазни қиёсии назарраси иқтисодӣ сиёҳ, ки ба ҷузъ аз низоми бонкӣ ҳисобҳо амалӣ месозанд, бешак, ба ҷалби захираҳои бонкӣ монеа эҷод месозанд. Чунин вазъият дар иқтисодиёти Тоҷикистон дар давраи бӯҳрони иқтисодӣ, пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ амал менамуд. Нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодие, ки вазъияти иқтисодиро дар Тоҷикистон тавсиф менамоянд, мушоҳида мегардад, ки то соли 2000 иқтисодиёти Тоҷикистон дар бӯҳрони амиқи иқтисодӣ қарор дошт, ки дар коҳишҳои ММД, коҳишҳои сармояи асосӣ, коҳишҳои даромадҳои пулии аҳоли ва афзоишҳои бекорӣ ифода меёфт.

Файзуллоев М.К. чунин менависад, ки чараҳои истифодабарии захираҳои қарзии бонкҳои тиҷоратии ватанӣ дар мамлакат яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлату Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон махсуб меёбад. Дар айни замон ин сиёсат ҳам ба таври мустақил ва ҳам тавассути дастгирии молиявии низоми бучетии кишвар низ роҳандозӣ шуда истодааст [6, с. 119]. Махшулов М.Ҷ. дар он ақидае мебошад, ки дар ҳама шароит чараҳои устувории молиявии соҳахоро аз рӯи иқтидори захираҳо ва сифати онҳо баҳо додан мумкин аст [3, с. 137].

Қобили зикр аст, ки истифодабарии захираҳои қарзии бонкҳои тиҷоратии ватанӣ ҳамчун омили муассир ба афзоиши баҳши воқеии иқтисодиёт, таҳкими иқтидори содиротии кишвар, паст кардани сатҳи бекорӣ ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардум мусоидат мекунад. Масъалаи қарздиҳӣ дар шароити муосир ниҳоят ҷиддӣ ва осебпазир буда, дар асоси чандин принсипи зерини ба худ хос, қарзи бонкӣ ба қарзгириандагон пешкаш мегардад (Расми 1.):

Расми 1. Принсипҳои додани қарз аз ҷониби бонкҳои тиҷоратӣ
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар раванди сиёсати қарздиҳии ҳар яке аз бонкҳои тиҷоратӣ истифодаи принсипҳои болозикр барои таҳлили ҳолати қарзадокунии қарзгир воситаи ягона дар масъалаи кам кардани ҳаҷми қарзҳои ғайрифаъол ва афзоиш додани бозгашти босуръати қарзҳои фаъол дар сифати сандуқи қарзии онҳо ба шумор рафта, дар устуворкунии сармояи худӣ бонк нақши аввалиндарачаро мебозад, ки ин усул аллакай таҷрибабахш доништа мешавад (Ҷадвали 1.).

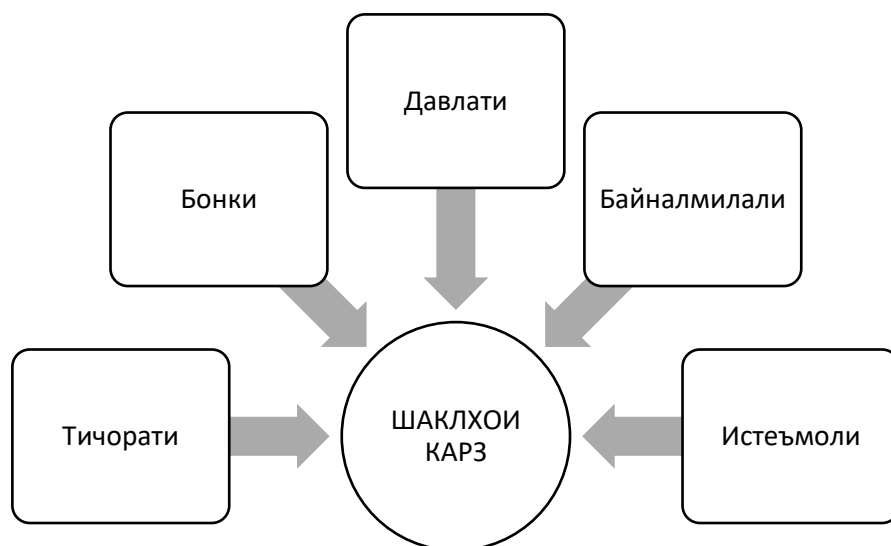
**Чадвали 1. Сифати сандуқи қарзии банкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон,
(млн. сомонӣ)**

Гурӯҳбандии қарзҳо	2020	2021	2022	2022/2020, тағйирот +/-
Ҳамагӣ (маҷмӯӣ), аз ҷумла	10 882,5	11 970,4	13 577,6	+ 2 695,1
Фаъол	8 336,7	10 363,6	11 946,7	+3 610
Ғайрифаъол	2 545,8	1 606,8	1 630,9	- 914,9
Вазни қиёсии қарзҳои ғайрифаъол (фоиз)	23,4	13,4	12,0	- 11,4

Сарчашма: вазъи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба санаҳои 31 декабри соли 2020, 2021, 2022.

Аз чадвали 1. метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки сифати сандуқи қарзии низоми бонкӣ, бахусус ҳаҷми пешниҳоди қарз ва ҳиссаи қарзҳои фаъол дар таркиби он афзоиш ёфта, ҳаҷми қарзҳои ғайрифаъол ва вазни қиёсии он ботадрич кам шуда истодааст, ки дар ин масъала таъсири истифодаи принципҳои қарздиҳӣ беназир маҳсуб меёбад.

Таърихи рушди муносибатҳои қарзӣ шаҳодат медиҳад, ки вобаста ба сатҳи пешрафти ҷамъият ва муносибатҳои молиқу пулӣ аз ҷамъияти ибтидоӣ то ба имрӯз дар иқтисодиёт шаклҳои гуногуни зерини қарз истифода мешаванд (Расми 2.).

Расми 2. Шаклҳои гуногуни қарз

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Чунин шаклҳои гуногуни ибтидоии қарз заминаи ягона барои пайдошавии дигар шаклҳои муосири қарздиҳӣ дар низоми бонкҳои тижоратии имрӯза маҳсуб меёбад. Маҳз ҚСҚ “Ориёнбонк” низ тақя ба ин усул намуда, дар амалияи фаъолияти худ, шаклҳои муосиртари қарзҳои зеринро баҳри таъмини тамоми мизочон пешкаш намудааст (Чадвали 2.):

Ҷадвали 2. Шаклҳои қарзҳои дар ҶСК “Ориёнбонк”

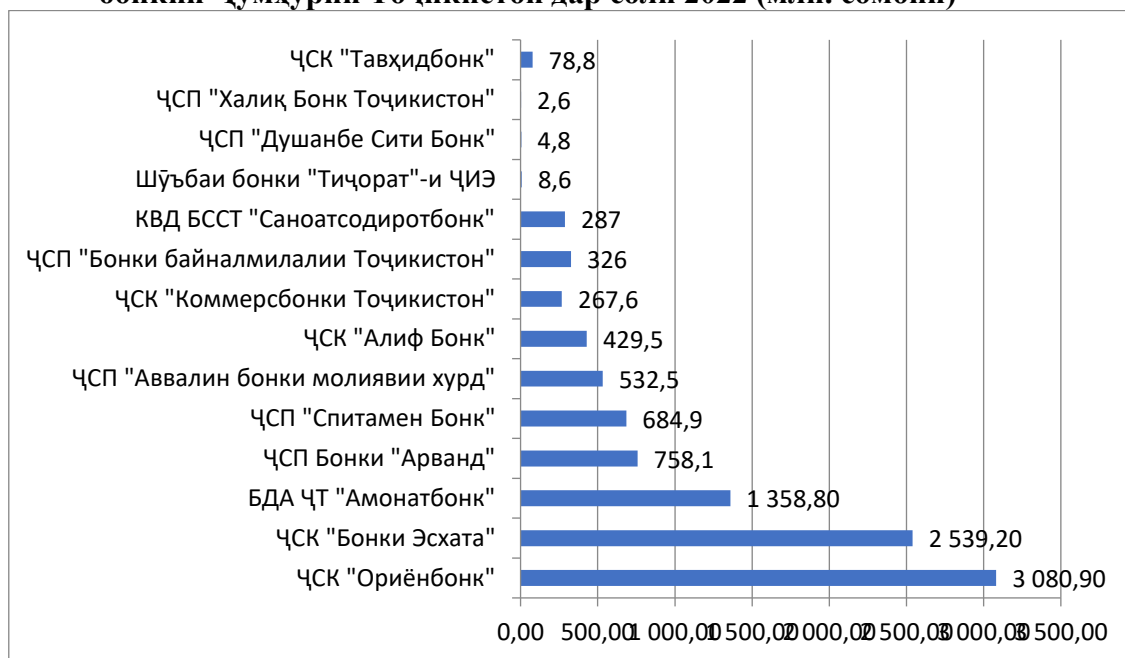
Шаклҳои қарз	Маблағи қарз	Асъори қарз	Ҷои қарз	Мӯҳлати қарз	Усули пардохти қарз
Мол бо қарз	то 30 000	сомонӣ	20	аз 1 моҳ то 24 моҳ	аннуитет
Муҳоҷири меҳнатӣ	аз 1 000 то 15 000	сомонӣ	дар ҳолати ғайринақдӣ: аз 26 то 24, дар ҳолати нақдӣ: аз 27 то 25	аз 1 моҳ то 24 моҳ	аннуитет
Интиқол	аз 1000 то 30000	сомонӣ	аз 27 то 25	аз 3 то 36 моҳ	аннуитет
Заррин	аз 1 000 то 300 000	сомонӣ	24	аз 1 моҳ то 24 моҳ	аннуитет /муҳлати имтиёзӣ
Амонат	аз 1 000 то 500 000	сомонӣ	ба ҷои пасандоз то 10 илова карда мешавад	аз 1 то 24 моҳ	аннуитет /муҳлати имтиёзнок
Дониш	аз 500 то 100 000 (сомонӣ), аз 30 000 то 600 000 (рубли русӣ) аз 500 то 10 000 (доллар ИМА)	сомонӣ, доллар ИМА, рубли русӣ	бо сомонӣ 22 солна, бо доллар ИМА 18, бо рубли русӣ 24	аз 1 то 36 моҳ	аннуитет
Автоқарз	аз 20 000,00 то 500 000,00	сомонӣ	20	аз 3 то 60 моҳ	аннуитет
Орион	аз 1000 то 500 000	сомонӣ	18 барои қарзгирони имтиёзнок, 22 барои қарзгирони дигар	аз 3 то 60 моҳ	аннуитет
Кишоварз	аз 1000,00 то 500 000,00	сомонӣ	20	аз 1 то 24 моҳ	аннуитет
Манзил	то 100,000.00	доллар ИМА	12	то 120 моҳ	аннуитет
Бозтамвил	аз 1,000.00 то 10,000,000.00	сомонӣ	аз 16 то 20	аз 3 моҳ то 60 моҳ	аннуитет

Сарчашма: таҳияи муаллиф бо истифода аз сомонаи oriyonbank.tj.

Дар воқеъ, шаклҳои гуногуни хизматрасониҳои қарзӣ дар шароити рушди муносибатҳои иқтисоди бозорӣ имкон медиҳад, ки дар асоси таъмини онҳо ба аҳоли воридоти маблағ аз меъёри ҷои қарзӣ ба бонки тиҷоратӣ беш гашта, дар афзоиши иқтидори сандуқи қарзӣ назаррас хоҳад гардид. Агар дар соли 2022 аз ҷониби тамоми бонкҳои тиҷоратии фаъолияткунандаи кишвар дар ҳаҷми 13,5 млрд. сомонӣ қарз пешниҳод

гардида бошад, ҳиссаи муайяни он ба ҶСК “Ориёнбанк” рост меояд, ки дар нишондиҳандаҳои зер метавонем онро мушоҳида карда бошем:

Диаграммаи 1. Ҳиссаи ҶСК “Ориёнбанк” дар сандуки қарзии маҷмӯи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2022 (млн. сомонӣ)

Сарчашма: Маҷаллаи Бонки Миллии Тоҷикистон «Бонкдорӣ Тараққиёт Ҷаҳонишавӣ», Душанбе, «Орбита», январ-март 2023. 1 (100). - 84 с.

Тибқи диаграммаи мазкур чунин маълум мегардад, ки тамоми бонкҳои тижоратӣ ба ҷаъолияти қарзӣ машғул буда, дар ташкили сандуки қарзии солони низоми бонкӣ саҳм мегузоранд. Масъалаи қарз ва таъмини он ба ҷонибҳои гиранда, зарурӣ дар шароити бозор маҳсуб ёфта, дар расидан ба рушди нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, ки дар барномаҳои давлатӣ дарҷ ёфтаанд, саривақтӣ доништа мешаванд. ҶСК “Ориёнбанк” ҳиссаи муайяно дар сандуки қарзӣ соҳиб буда, саҳми он аз маҷмӯи умумӣ зиёда аз 3 млрд. сомонӣ ё 22,2 ғисадашро ташкил медиҳад, ки дар бозори қарзии мамлакат ҷойгоҳи хоссаеро касб намудааст.

Бинобар ин, қарз ва масоили васеъгардонии он дар тамоми минтақаҳои кишвар ҳоло ҳам яке аз муамоҳҳои имрӯзаи низоми бонкӣ боқӣ монда, дар фарогирии аҳоли ва рушди бахшҳои иҷтимоӣ иқтисодии мамлакат андешидани ҷораҳои мушаххаси татбиқшавандаро, ҷиҳати таъмини субъёктҳои хоҷагидор ба маблағҳои арзони дохилӣ тақозо менамояд. Чунки пешниҳоди қарз дар ғайр намудани соҳаи истеҳсолӣ, таъмини ҷойҳои корӣ, баланд бардоштани қисмати даромад, паст намудани сатҳи камбизоатӣ ва афзоиш додани тақристеҳсол бо мақсади пайдонашавии ҳолати бухронӣ ва таъмини амнияти иқтисодии кишвар аз тақонҳои беруна боис хоҳад гашт.

АДАБИЁТ

1. Имомализода Б.Б. Ташаккулёбии маблағгузориҳои хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дисс. номзоди илмҳои иқтисодӣ: 08.00.10 / Б.Б. Имомализода. – Душанбе, 2020. – 169с.
2. Маҷаллаи Бонки Миллии Тоҷикистон «Бонкдорӣ Тараққиёт Ҷаҳонишавӣ», Душанбе, «Орбита», январ-март 2023. 1 (100). - 84 с.
3. Махшулов С.Ҷ. Таъсири қарздиҳии бонкӣ ба самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ: дисс. номзоди илмҳои иқтисодӣ: 08.00.10 / С.Ҷ. Махшулов. – Душанбе, 2020. – 190с.

4. Миршарипов Э.Қ. Роҳҳои баланд бардоштани иқтидори қарздиҳии низоми бонкӣ ба соҳаи саноати сабук / Э.Қ. Миршарипов // Паёми молиява иқтисод. – Душанбе: ДДМИТ. – 2023. - №3 (37). – 459 с.
5. Нуралиева Д.К. Сифати сандуқи қарзӣ ва таъсири он ба вазъи молиявӣ-иқтисодии бонкҳои тичоратӣ / Д.К. Нуралиева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе: «Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷума». – 2022. - №4. – 314 с.
6. Файзуллоев М.К. Масоили назариявӣ ва амалии таъмини иқтисодиёт бо захираҳои қарзӣ: дисс. номзади илмҳои иқтисодӣ: 08.00.10 / М.К. Файзуллоев. – Душанбе, 2019. – 183с.
7. Шарифзода Н.Ш. аҳлили вазъи сиёсати пулию қарзӣ ва нақши он дар рушди захираҳои бонкҳои тичоратӣ / Н.Ш. Шарифзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе: «Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷума». – 2021. - №6. – 317.

Хамидова С. Х.

**ЦИФРОВИЗАЦИЯ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ
ТАДЖИКИСТАН: СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ**

Хамидова Сарвиноз Хамрабоевна
заведующая кафедрой «Банковское
дело» ГОУ «Худжандский
государственный университет имени
академика Б.Гафурова», доктор
экономических наук, доцент
E-mail: istambonu@mail.ru

В статье рассмотрены ключевые аспекты цифровизации банковской деятельности, её преимущества и проблемы на примере банковской системы Таджикистана. Цифровизация способствует повышению эффективности, снижению затрат, улучшению клиентского опыта и расширению географического охвата. Вместе с тем выявлены вызовы — кибербезопасность, необходимость инвестиций, цифровое неравенство, риск сокращения рабочих мест и регуляторные сложности. Подчёркивается важность сбалансированного подхода к внедрению цифровых технологий для устойчивого развития банковской отрасли.

Ключевые слова: цифровизация, банковская деятельность, финансовые технологии, интернет-банкинг, мобильный банкинг, искусственный интеллект, машинное обучение, кибербезопасность, цифровое неравенство, регуляторные вызовы

В современном мире, характеризующемся стремительным развитием цифровых технологий, банковские и финансовые услуги претерпевают фундаментальные изменения. Цифровизация — это уже не просто тенденция, а необходимая условие для конкурентоспособности и устойчивого развития финансовых институтов. Потребители становятся все более требовательными к скорости, удобству и доступности финансовых услуг, оказывая давление на банки и другие организации, вынуждая их адаптироваться к цифровой среде.

Цифровизация оказывает глубокое влияние на все аспекты банковской деятельности. От фронт-офисных функций, таких как обслуживание клиентов и оформление кредитов, до бэк-офисных операций, включая управление рисками и compliance, цифровые технологии вносят значительные изменения. Интернет-банкинг, мобильные приложения, чат-боты, роботизированная автоматизация процессов (RPA), искусственный интеллект (ИИ) и машинное обучение (МО) – это лишь некоторые из инструментов, которые позволяют банкам повышать эффективность, снижать затраты и предлагать более персонализированные услуги.

Актуальность данной статьи заключается в том, что цифровизация банковских и финансовых услуг – это необратимый процесс, который оказывает глубокое влияние на все аспекты отрасли. Банки, которые смогут успешно адаптироваться к цифровой среде, получат конкурентное преимущество и смогут успешно развиваться в будущем. Ключевыми факторами успеха являются инновационность, ориентация на клиента, эффективное управление рисками и соблюдение регуляторных требований. Потребители получают значительные выгоды от цифровизации, такие как удобство, скорость, персонализация и доступ к новым услугам. Регуляторы должны играть активную роль в стимулировании и регулировании цифровизации, обеспечивая защиту прав потребителей и поддерживая финансовую стабильность.

Самой заметной и широко распространенной цифровой инновацией является, безусловно, мобильный и онлайн-банкинг. Эти платформы предоставляют клиентам возможность совершать широкий спектр операций в любое время и в любом месте, используя лишь смартфон или компьютер с доступом в интернет. От проверки баланса и перевода средств до оплаты счетов и управления инвестициями – все эти функции доступны в несколько кликов. Развитие мобильного банкинга стимулирует банки к созданию интуитивно понятных и удобных интерфейсов, а также к внедрению передовых мер безопасности для защиты от мошенничества и кибер-атак. Персонализация опыта пользователя, предлагаемая через мобильные приложения, становится ключевым фактором привлечения и удержания клиентов.

Таблица 1

Перечень коммерческих банков и микрофинансовых организаций, внедривших банковский продукт «онлайн-депозиты» в Республике Таджикистан на 2025 г.

Наименование	Наличие возможности по дистанционному открытию онлайн-депозитов
ОАО «Ориёнбанк»	Нет
ГУП СБ РТ «Амонатбанк»	Нет
ОАО «Банк Эсхата»	Имеется
ОАО «Тавхидбанк»	нет
ЗАО «Первый Микрофинансовый Банк»	нет
ЗАО «Банк развития Таджикистана»	нет
Филиал Банка «Тиджорат» ИРИ в городе Душанбе	нет
ЗАО «Активбанк»	нет
ЗАО Банк «Арванд»	Имеется
ЗАО «Спитамен Банк»	Нет
ЗАО «Международный банк Таджикистана»	Нет
ОАО «Коммерцбанк Таджикистана»	Нет
ОАО «Алиф Банк»	Имеется
ГУП ПЭБТ «Саноатсодиротбанк»	Нет
ЗАО «Душанбе Сити Банк»	Имеется

МДО «ИМОН ИНТЕРНЕСНЛ»	Имеется
ЗАО МДО «Хумо»	Имеется
ООО МДО «ФИНКА»	Имеется
ООО МДО «МАТИН»	Нет
ООО МДО «Азизи–Молия»	Нет

Источник: таблица составлена на основе анализа сайта www.nbt.tj

Сбор и анализ огромных объемов данных о клиентах – еще одна стратегически важная область цифровых инноваций. Технологии Big Data позволяют банкам получать глубокое понимание поведения, предпочтений и потребностей клиентов. Эта информация используется для оптимизации маркетинговых кампаний, разработки новых продуктов и услуг, а также для повышения эффективности оценки кредитных рисков и выявления мошеннических операций. Аналитика позволяет банкам предлагать персонализированные рекомендации и услуги, соответствующие индивидуальным финансовым целям каждого клиента, укрепляя лояльность и повышая удовлетворенность обслуживанием.

Искусственный интеллект и машинное обучение открывают новые возможности для автоматизации рутинных процессов, улучшения клиентского обслуживания и повышения безопасности. Чат-боты на базе AI способны оказывать круглосуточную поддержку клиентам, отвечая на часто задаваемые вопросы и помогая в решении простых проблем. Алгоритмы машинного обучения используются для автоматизации процессов оценки кредитных заявок, мониторинга транзакций на предмет мошенничества и персонализации маркетинговых предложений. Внедрение AI и ML позволяет банкам существенно сократить операционные издержки, повысить эффективность работы и улучшить качество обслуживания клиентов.

Технология блокчейн, лежащая в основе криптовалют, представляет собой перспективное направление для повышения безопасности и эффективности транзакций. Блокчейн обеспечивает прозрачность и неизменность данных, что снижает риск мошенничества и улучшает аудит. Помимо использования в сфере криптовалют, блокчейн может быть использован для управления цифровыми идентификаторами, отслеживания денежных переводов и оптимизации международных расчетов. Активное исследование банками возможностей блокчейна свидетельствует о его значительном потенциале в формировании будущего финансовой индустрии.

Роботизированная Автоматизация Процессов (RPA) RPA представляет собой технологию, которая использует программных роботов для автоматизации рутинных, повторяющихся задач, выполняемых людьми. В банковской сфере роботизированная автоматизация процессов может быть использована для автоматизации процессов обработки заявок, проверки данных клиентов, ввода данных и составления отчетов. Внедрение RPA позволяет банкам сократить временные затраты, снизить риск ошибок и освободить сотрудников от рутинной работы, позволяя им сосредоточиться на более сложных и творческих задачах.

Цифровые инновации продолжают оказывать глубокое влияние на банковскую сферу, определяя ее будущее. Банки, которые успешно внедряют и адаптируются к новым технологиям, будут наиболее конкурентоспособными и успешными в долгосрочной перспективе. Важно не только внедрять новые технологии, но и изменять корпоративную культуру, создавая среду, в которой поощряется инновации и эксперименты. Инвестиции в цифровые технологии являются ключевым фактором успеха для современных банков, стремящихся к улучшению качества обслуживания клиентов, повышению эффективности и обеспечению безопасности финансовых операций в цифровую эру.

Обеспечение ресурсами для внедрения цифровых технологий в банковской сфере является ключевой проблемой, которая по-прежнему не имеет окончательного решения из-за комплекса факторов, как внутренних, так и внешних. Д.Г. Алексеева отмечает, что крупные банковские организации «располагают достаточным капиталом для эффективных кадровых и технологических решений, и это безусловно повышает их конкурентоспособность, вследствие чего происходит вытеснение с рынка небольших финансовых организаций».[1]

М.А. Мирошниченко выделяет два направления цифровизации банков 1) продуктовые инновации (кредитный брокер; биометрическая идентификация; cashback-сервисы и т.д.) и 2) процессных инновации (например, искусственный интеллект с его способностью минимизировать посредническое взаимодействие с клиентом)»[3,11-25]

При этом следует признать недопустимость тотальной цифровизации, так как это станет непреодолимым барьером для тех, кому они недоступны. По разным оценкам, около 15% населения планеты не имеют доступа к мобильной связи, а 60% – к интернету. Но даже несмотря на эти усредненные подсчеты, которые, по сути, являются достаточно высокими показателями в условиях современности, «Финтех прочно вошел в нашу жизнь – 46% потребителей пользуются услугами как минимум трех финтех-компаний, которые адаптируют свои услуги к потребностям клиентов, работая по платформенному принципу»[2,91-107]

В эпоху стремительной цифровой трансформации банковский сектор Таджикистана сталкивается с рядом вызовов и возможностей, связанных с внедрением современных цифровых технологий. Интеграция этих технологий, направленных на повышение эффективности, улучшение клиентского опыта и расширение доступа к финансовым услугам, является ключевым фактором для будущего развития банковской системы страны. Однако, этот процесс сопряжен с рядом специфических проблем, требующих комплексного анализа и стратегического подхода.

Таблица 2. Преимущества и проблемы цифровизации банковской деятельности

Аспект	Описание
Преимущества цифровизации	
Повышение эффективности и снижение затрат	Автоматизация рутинных операций, внедрение RPA, ИИ и машинного обучения сокращают издержки, снижают стоимость услуг и освобождают ресурсы для инноваций.
Улучшение клиентского опыта	Интернет-банкинг, мобильные приложения и чат-боты обеспечивают круглосуточный доступ к услугам; персонализация повышает удовлетворенность клиентов.
Расширение географического охвата	Банки могут привлекать клиентов из регионов без филиалов, расширяя присутствие и клиентскую базу.
Усиление конкурентоспособности	Цифровые банки быстрее реагируют на рыночные изменения, предлагают инновационные продукты и укрепляют позиции на рынке.
Повышение прозрачности и безопасности	Использование блокчейна и систем онлайн-мониторинга повышает прозрачность операций и снижает риск мошенничества.
Недостатки цифровизации	
Риски кибербезопасности	Рост цифровых активов повышает вероятность кибератак, утечек данных и финансовых потерь.

Аспект	Описание
Необходимость инвестиций	Требуются значительные вложения в ИТ-инфраструктуру, разработку ПО и обучение персонала.
Цифровое неравенство	Отсутствие цифровых навыков или доступа к интернету у части населения ограничивает их участие в банковской системе.
Риск потери рабочих мест	Автоматизация может привести к сокращению сотрудников, выполняющих рутинные операции.
Регуляторные вызовы	Быстрое развитие технологий опережает создание нормативно-правовой базы, что осложняет регулирование и контроль.

Источник: таблица составлена автором

Из приведенной таблицы можно сделать вывод о том, что переход к цифровому формату в банковской сфере – это ключевой момент эволюции финансовой индустрии, приносящий существенные выгоды, как банкам, так и их клиентам, а также экономике в целом. Использование цифровых инструментов оптимизирует процессы, уменьшает операционные расходы, улучшает сервис и позволяет расширить клиентскую базу. Помимо этого, диджитализация увеличивает прозрачность и безопасность транзакций, укрепляя уверенность в банковской системе.

Таким образом, цифровая трансформация сопряжена с определенными серьезными проблемами. Главными среди них являются угрозы в сфере кибербезопасности, потребность в значительных капиталовложениях, цифровое разделение, возможное уменьшение количества рабочих мест и трудности с контролем быстро меняющихся цифровых процессов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексеева Д.Г. Современная банковская система Российской Федерации: учебник [Текст]: / Д.Г. Алексеева, С.В. Пыхтин. – Москва: Юрайт, 2020. – 290 с.
2. Ганиев Р.Г. Цифровая методика оценки качества банковских услуг в Республике Таджикистан на основе анализа данных социальных сетей [Текст]:/ Р.Г. Ганиев // Таджикистан и современный мир. 2019. – № 4 (67). – С. 91-107.
- 3.Мирошниченко М.А. Исследование процессов «Цифровизации» банковского сектора в рамках экосистемы цифровой экономики России [Текст]: / М.А. Мирошниченко, К.А. Трелевская // Экономика и право. 2020. – № 2. – С. 11-25.

Курбонова Ф. А.

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЭКОСИСТЕМ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Курбонова Фируза Алижоновна
доцент кафедры банковское дело ГОУ
«Худжандский государственный
университет имени академика
Б. Гафурова»
E-mail: firuza.1978@inbox.ru

В статье раскрывается роль цифровых технологий как ключевого фактора в формировании и развитии экосистем коммерческих банков. Рассматриваются этапы цифровой трансформации, внедрение финтех-решений и изменение клиентских ожиданий под влиянием поколения Z. Делается вывод о значении инновационных технологий для повышения эффективности и конкурентоспособности банковских платформ.

Ключевые слова: цифровые технологии, коммерческий банк, банковская экосистема, финтех, поколение Z, цифровизация, искусственный интеллект.

В условиях цифровой трансформации экономики наблюдается переосмысление и изменение традиционных бизнес-моделей, сопровождающееся активным внедрением экосистемного подхода в организацию предпринимательской деятельности, включая банковский сектор. [1]. Указанные изменения обусловлены не только совершенствованием внутренних процессов в рамках финансовых организаций, но и значительными сдвигами во внешней среде, в первую очередь - трансформацией потребностей и ожиданий современного общества. [2]. Одним из ключевых факторов, ускоряющих развитие цифровых экосистем в коммерческих банках, является изменение профиля и потребностей клиентов, в частности — активная роль поколения Z. [3]. Поколение Z, родившееся примерно с середины 1990-х до начала 2010-х годов, выросло в условиях цифровой революции и характеризуется высоким уровнем цифровой грамотности, широким использованием мобильных технологий и высоким запросом на удобство и скорость сервисов. [5].

Для представителей поколения Z цифровые технологии являются естественным инструментом для взаимодействия с финансовыми учреждениями. Они предпочитают мобильные приложения, онлайн-сервисы и интегрированные платформы, которые позволяют быстро и без лишних усилий решать финансовые вопросы в режиме 24/7. [3]. Это стимулирует банки к созданию удобных, интуитивно понятных и функциональных цифровых интерфейсов, способных обеспечить бесшовный клиентский опыт. [4].

В связи с этим коммерческие банки сталкиваются с необходимостью повышения уровня цифровой конкурентоспособности, что позволяет им конкурировать не только с традиционными финансовыми институтами, но и с высокотехнологичными компаниями, выходящими на рынок финансовых услуг. Активное использование социальных сетей и цифровых коммуникаций поколением Z создает предпосылки для развития новых маркетинговых стратегий и каналов взаимодействия, включая социальный банкинг и интеграцию с цифровыми экосистемами в целом. [3].

На текущем этапе развития финансовой сферы банковское обслуживание невозможно представить вне информационно-технологической среды - данные категории стали неотъемлемо взаимосвязаны. Ранее привычные процессы, такие как оформление кредитов, занимавшие несколько дней, в условиях цифровизации кажутся устаревшими. Сегодня оформление банковской карты может быть осуществлено всего за несколько

кликов в мобильном приложении, а её доставка возможна на следующий день. Современные банковские услуги сконцентрированы в мобильных устройствах, а личный кабинет клиента предоставляет широкий функционал: от проверки баланса и открытия вкладов до покупок, кредитования, оплаты коммунальных услуг и записи к специалистам в различных сферах.

В отечественной научной литературе за последние годы предложено множество подходов к определению понятия «экосистема», в которых акцент, как правило, делается на её ориентацию на удовлетворение потребностей клиента. [1]. В то же время зарубежные исследователи рассматривают экосистему преимущественно через призму взаимодействий между участниками, формирования новых ценностей, содействия общественному благу и реализации кооперативной модели ведения бизнеса в рамках единого цифрового пространства.

Ряд авторов выделяют ключевые характеристики, соблюдение которых, с одной стороны, способствует развитию теоретических основ трансформации банковского сектора, а с другой — позволяет рассматривать экосистему как перспективную бизнес-модель функционирования коммерческого банка. [5, 4]. Анализ исследований позволяет идентифицировать совокупность таких признаков (см. таб. 1.).

Таблица 1. Ключевые признаки банковской экосистемы

Признак	Содержание
Клиентоориентированность	Предоставление услуги через единое окно, индивидуальный подход к клиенту
Устойчивость	Обеспечение полной автоматизации процессов, стабильная работа всех компонентов экосистемы
Удовлетворение финансовых и нефинансовых потребностей	Комплексное обслуживание клиента в рамках одной платформы, включая нефинансовые сервисы
Надежность (доверие клиентов)	Гарантированная защита данных, стабильность операций, объединение разнонаправленных услуг
Удобство и доступность	Возможность использования всех сервисов удаленно, без необходимости посещения офиса
Высокотехнологичность	Внедрение современных цифровых решений, ИИ, Big Data, облачных технологий и тд.

Источник: Составлено автором.

Банковский сектор прошёл длительный путь трансформации — от традиционной модели, основанной на офлайн-отделениях и бумажном документообороте, к современным цифровым экосистемам, интегрирующим широкий спектр услуг и сервисов в едином пространстве.

Таблица 2. Трансформационные этапы формирования банковских экосистем под воздействием цифровых инноваций

Этап	Период	Характеристика этапа	Ключевые технологии и изменения
Традиционный банковский этап	До 2000-х	Ориентация на офлайн обслуживание, бумажный документооборот	Отделения, банкоматы, минимальная автоматизация
Этап цифровизации банковских операций	2000-2010	Внедрение интернет-банкинга, автоматизация внутренних процессов	Интернет – банкинг, CRM- системы, автоматизация платежей
Этап мобильных финансовых решений	2010-2015	Активное развитие мобильных приложений и	Мобильный банкинг, онлайн чаты, push-уведомления

		дистанционного обслуживания	
Этап интеграции финтех-решений	2015-2020	Сотрудничество банков с финтех-компаниями, запуск цифровых продуктов	Big Data, API, блокчейн, P2P, платформы
Этап формирования экосистем	2020-настоящее время	Создание мультисервисных платформ с небанковскими услугами	Супераппы, маркетплейсы, цифровые профили клиентов, AI/ML, open banking

Источник: Составлено автором.

Процесс формирования банковской экосистемы представляет собой динамическую трансформацию традиционных финансовых институтов под влиянием цифровизации и развития финтех-технологий. [2]. Ключевые этапы этого процесса, отражённые в таблице 2, демонстрируют систематическую эволюцию банковского сектора от офлайн-модели обслуживания к мультисервисным цифровым платформам: [5].

1. Традиционный банковский этап (до 2000-х годов)- характеризуется преобладанием физического взаимодействия с клиентами через отделения и банкоматы, при минимальной автоматизации внутренних процессов. Основной акцент делался на бумажный документооборот, что ограничивало скорость и эффективность предоставления услуг. Этот этап можно рассматривать как фундаментальный, на котором строились дальнейшие инновационные изменения.

2. Этап цифровизации банковских операций (2000–2010 гг.)- знаменуется внедрением интернет-банкинга и автоматизацией внутренних процессов. Развитие CRM-систем и автоматизация платежей позволили значительно повысить качество обслуживания и снизить операционные издержки. Это создало предпосылки для перехода к более удобным и доступным цифровым каналам взаимодействия с клиентами.

3. Этап мобильных финансовых решений (2010–2015 гг.)- связан с активным развитием мобильных приложений и дистанционных сервисов. Внедрение онлайн-чатов и push-уведомлений обеспечило более персонализированное и оперативное взаимодействие с пользователями, что способствовало росту лояльности клиентов и расширению цифровой аудитории.

4. Этап интеграции финтех-решений (2015–2020 гг.)- характеризуется активным сотрудничеством банков с финтех-компаниями и внедрением передовых технологий, таких как Big Data, API, блокчейн и P2P-платформы. Появление robo-advisors расширило возможности автоматизированного консультирования, что повысило качество и доступность финансовых услуг.

5. Этап формирования экосистем (с 2020 года и по настоящее время)- отмечен созданием мультисервисных платформ, которые объединяют банковские и небанковские сервисы, что позволяет удовлетворять широкий спектр потребностей клиентов в одном цифровом пространстве. Использование супераппов, маркетплейсов, AI/ML и open banking создает условия для глубокой персонализации и удобства обслуживания.

В итоге, цифровые технологии не просто меняют способы предоставления банковских услуг, они фундаментально трансформируют бизнес-модель коммерческих банков, превращая их из традиционных финансовых институтов в универсальные цифровые платформы, способные создавать экосистемы с высокой степенью интеграции и адаптивности к требованиям современного рынка.

Литература

1. Абдурахманова М.Р. Цифровая трансформация банковского сектора: современное состояние и перспективы развития. - Москва: Финансы и статистика, 2023. - 150 с.
2. Иванов А.В., Петров С.Н. Внедрение финтех-решений в коммерческих банках России: вызовы и возможности // Журнал банковских технологий. - Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2022. - Т. 15, № 3. - С. 120–134.
3. Кузнецов Д.А. Влияние поколения Z на цифровую трансформацию банковских услуг // Финансовый вестник. - Москва: Изд-во МГУ, 2022. - № 9. - С. 33–42.
4. Орлов М.В. Роль искусственного интеллекта в развитии банковских экосистем. - Новосибирск: Наука, 2023. - 120 с.
5. Смирнова Е.И. Цифровые экосистемы как новая бизнес-модель банковского сектора. - Екатеринбург: УрФУ, 2021. - 200 с.

Рахматова Н.М.

ИНФЛЯЦИЯ И МЕХАНИЗМЫ ЕЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Рахматова Наргиз Мухамаджоновна
старший преподаватель кафедры
банковское дело ГОУ «Худжандский
государственный университет имени
академика Б. Гафурова» E-mail:
nargiz.rahmatova@mail.ru

В статье рассматриваются особенности инфляционных процессов в Республике Таджикистан, анализируются их причины, динамика и последствия для макроэкономической стабильности. Особое внимание уделено влиянию цифровой экономики на денежно-кредитную политику и регулирование инфляции. Исследуется роль Национального банка Таджикистана в управлении ценовой стабильностью, а также влияние внешнеэкономических факторов. На основе анализа предложены направления совершенствования механизмов антиинфляционного регулирования с учётом развития цифровой экономики и формирования устойчивого экономического роста.

Ключевые слова: инфляция, денежно-кредитная политика, макроэкономическая стабильность, регулирование цен, цифровая экономика.

Инфляция является одним из наиболее значимых факторов, влияющих на развитие современной экономики, поскольку она определяет устойчивость национальной валюты, покупательную способность населения и уровень жизни в целом [1]. Для Республики Таджикистан проблема инфляции имеет особую актуальность ввиду структурных особенностей экономики, высокой зависимости от импорта, внешних денежных поступлений, а также ограниченных возможностей внутреннего производства [2]. В современных условиях цифровая трансформация экономики оказывает дополнительное влияние на динамику инфляции, поскольку внедрение цифровых финансовых инструментов, электронных платежей и онлайн-платформ меняет структуру денежного обращения и потребительского спроса, влияя на уровень цен и скорость распространения денежной массы [3].

Современные инфляционные процессы в Таджикистане носят многофакторный характер. Их формирование обусловлено сочетанием как внутренних, так и внешних причин. К внутренним факторам относятся денежная эмиссия, рост государственных расходов, низкий уровень производительности труда, неразвитость внутреннего рынка и постепенное внедрение цифровых финансовых технологий, которые могут как стимулировать рост потребления, так и повышать эффективность контроля за денежной массой [4]. Внешние факторы включают зависимость от импорта продовольствия, энергоносителей и сырья, колебания мировых цен, а также динамику обменного курса национальной валюты — сомони [5]. Существенное влияние оказывают также денежные переводы трудовых мигрантов, которые, увеличивая объем денежной массы в обращении, способствуют росту потребительского спроса и, соответственно, давлению на цены, при этом цифровые каналы переводов ускоряют и упрощают движение денежных потоков [6].

В последние годы уровень инфляции в стране колеблется в пределах 6–9 процентов, что превышает целевые ориентиры, установленные Национальным банком Таджикистана [7]. Наиболее значительный рост цен наблюдается в продовольственном секторе, что связано с импортозависимостью и неблагоприятной динамикой мировых цен на зерновые, растительное масло и другие базовые продукты [8]. В то же время удорожание энергоносителей и повышение тарифов на коммунальные услуги усиливают инфляционное давление на внутреннем рынке. Развитие цифровой экономики создаёт возможности для более точного мониторинга цен, ускоренного анализа потребительских паттернов и внедрения цифровых инструментов таргетирования инфляции, что потенциально повышает эффективность монетарной политики [9].

Согласно данным Национального банка Таджикистана и международных организаций, среднегодовая инфляция в 2022 году составила около 4,2 % [1], в 2023 году — 3,8 % [2], в 2024 году — 3,6 % [2]. В первом полугодии 2025 года инфляция была зафиксирована на уровне 1,8 %, при этом наибольший вклад внесли продукты питания (+2,9 %) и тарифы на услуги (+3,4 %) [3].

В течение 2022–2025 годов экономика страны демонстрировала стабильный рост ВВП: 8,0 % в 2022 году [1], 8,2 % в 2023 году [2], 8,4 % в 2024 году [2] и 8,1 % за I полугодие 2025 года [3]. Несмотря на рост ВВП, инфляционное давление оставалось умеренным, что связано с мерами денежно-кредитной политики и частичной стабилизацией валютного курса.

Национальный банк Таджикистана проводил политику таргетирования инфляции, применяя инструменты изменения учетной ставки, операции на открытом рынке, регулирование нормы обязательных резервов и валютные интервенции. Ставка рефинансирования снижалась с 13,5 % в 2022 году до 8,75 % в феврале 2025 года [3]. Целевой ориентир инфляции установлен на уровне 5 % ± 2 процентных пункта [2].

Для наглядного представления приведена таблица основных макроэкономических показателей:

Год	Рост ВВП (%)	Инфляция (%)	Ставка рефинансирования (%)
2022	8,0	4,2	13,5
2023	8,2	3,8	10,5
2024	8,4	3,6	9,5
I полугодие 2025	8,1	1,8	8,75

Анализ данных показывает, что снижение ставки рефинансирования сопровождалось умеренным ростом ВВП и стабильной динамикой инфляции. Это подтверждает эффективность денежно-кредитной политики при условии согласованности с фискальными мерами и структурными реформами.

Стабильность цен и укрепление национальной валюты возможны при комплексном подходе, включающем диверсификацию экономики, развитие агропромышленного и промышленного секторов, усиление институциональной независимости Национального банка и совершенствование финансового рынка. Кроме того, важным фактором является прогнозирование инфляционных процессов и своевременное реагирование на внутренние и внешние экономические шоки.

Для регулирования уровня инфляции государство и Национальный банк используют инструменты денежно-кредитной политики, направленные на стабилизацию цен и укрепление доверия к национальной валюте. Основными из них являются изменение учетной ставки, операции на открытом рынке, регулирование нормы обязательных резервов и валютные интервенции [10]. С 2021 года денежно-кредитная политика Таджикистана постепенно ориентируется на принципы таргетирования инфляции, включая применение цифровых технологий для анализа денежной массы и прогнозирования ценовых колебаний [11].

Несмотря на предпринятые меры, эффективность антиинфляционной политики остается ограниченной. Это связано с низким уровнем развития финансового сектора, недостаточной институциональной независимостью Национального банка, а также с доминированием административных методов регулирования, таких как временное замораживание цен на социально значимые товары и государственные субсидии [12]. Подобные меры могут временно сдерживать инфляцию, но не устраняют её структурные причины. Внедрение цифровых платформ и автоматизированных систем управления денежными потоками может способствовать более гибкому и прозрачному контролю над инфляционными процессами [13].

Дальнейшее совершенствование механизма регулирования инфляции в Таджикистане требует комплексного подхода. Важным направлением является развитие национального производства и агропромышленного комплекса, что позволит снизить зависимость от импорта и укрепить внутренние источники предложения товаров [14]. Кроме того, необходимо расширение финансового рынка, создание условий для долгосрочного кредитования реального сектора и повышение прозрачности денежно-кредитной политики, включая активное внедрение цифровых финансовых инструментов [15]. Повышение независимости и институциональной ответственности Национального банка также будет способствовать формированию устойчивой антиинфляционной среды [16].

Особое значение имеет координация денежно-кредитной и фискальной политики. Согласованность действий центрального банка и правительства по управлению денежной массой, бюджетными расходами и налоговой нагрузкой является ключевым условием стабилизации инфляционных ожиданий [17]. Не менее важной задачей остается развитие системы макроэкономического прогнозирования с применением цифровых технологий, что позволит своевременно реагировать на изменения внутренних и внешних факторов, влияющих на динамику цен [18].

Таким образом, инфляция в Таджикистане представляет собой сложное и многомерное явление, обусловленное как внутренними, так и внешними экономическими детерминантами. Для достижения ценовой стабильности необходима реализация комплексной стратегии, сочетающей монетарные, фискальные, структурные и цифровые меры, направленные на повышение эффективности национальной экономики. Устойчивое снижение инфляции возможно только при условии диверсификации экономики, развития производственного потенциала, цифровизации финансовых процессов и укрепления финансовых институтов, обеспечивающих долгосрочную макроэкономическую стабильность [19].

Список литературы

- 1 Национальный банк Таджикистана. Отчет о денежно-кредитной политике. Душанбе, 2024.
- 2 Всемирный банк. Экономический обзор Таджикистана. Вашингтон, 2024.
- 3 IMF Country Report: Republic of Tajikistan. Washington, 2023.
- 4 Абдурахмонов Ф. Инфляция и пути ее снижения в развивающихся экономиках. Душанбе, 2022.
- 5 Samuelson P., Nordhaus W. *Economics*. McGraw-Hill, 2021.
- 6 Национальный банк Таджикистана. Обзор инфляции. 2023. https://nbt.tj/ru/monetary_policy/shahri-tav/inflation.php
- 7 Месячный обзор инфляции • Август 2023. Национальный банк Таджикистана. https://www.nbt.tj/files/monetary_policy/files/Обзор%20инфляции%20%E2%97%8F%20ABГ%20УСТ%202023.pdf
- 8 Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан. <https://policy.asiapacificenergy.org/sites/default/files/Concept%20of%20the%20Digital%20Economy%20in%20the%20Republic%20of%20Tajikistan%20%28RU%29.pdf>
- 9 Таджикистан поэтапно продвигает цифровизацию во всех сферах экономики. <https://e-cis.info/news/566/110078/>
- 10 Денежные переводы трудовых мигрантов из Таджикистана. <https://cyberleninka.ru/article/n/denezhnye-perevody-trudovyh-migrantov-iz-tadzhikistana-kirgizii-i-uzbekistana-iz-rf-na-rodinu-ustoyavshiesya-praktiki-i-dinamichnye>
- 11 Обзор инфляции. 2024. Национальный банк Таджикистана. https://nbt.tj/ru/monetary_policy/shahri-tav/inflation.php
- 12 В Таджикистане в 2024 году зафиксирован самый низкий за годы независимости уровень инфляции. <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/economic/20241228/v-tadzhikistane-v-2024-godu-zafiksirovan-samii-nizkii-za-godi-nezavisimosti-uroven-inflyatsii>
- 13 Годами развития цифровой экономики и инноваций. <https://khovar.tj/rus/2024/12/2025-2030-gody-obyavleny-v-tadzhikistane-godami-razvitiya-tsifrovoj-ekonomiki-i-innovatsij/>
- 14 Digital Tajikistan: Неделя инноваций и цифровой экономики. https://fintech-retail.com/2024/12/12/dt_2024/
- 15 Нацбанк Таджикистана установил уровень инфляции на 2023 год. <https://tj.vesti.news/natsbank-tadzhikistana-ustanovil-uroven-inflyatsii-2023-23010615550013.htm>
- 16 Инфляция в Таджикистане в январе 2023 года. <https://tj.sputniknews.ru/20230222/inflyatsiya-tajikistan-yanvar-2023-1055107168.html>
- 17 Таджикские мигранты теперь могут воспользоваться сервисом мгновенных переводов Сбербанка. <https://rus.ozodi.org/a/30182462.html>
- 18 Цифровая экономика в Таджикистане: вызовы и перспективы. <https://policy.asiapacificenergy.org/sites/default/files/Concept%20of%20the%20Digital%20Economy%20in%20the%20Republic%20of%20Tajikistan%20%28RU%29.pdf>
- 19 Обзор инфляции. 2024. Национальный банк Таджикистана. https://nbt.tj/ru/monetary_policy/shahri-tav/inflation.php
- 20 Внедрение цифровых валют центральных банков (CBDC) как нового инструмента денежно-кредитной политики. https://fintech-retail.com/2024/12/12/dt_2024/
- 21 Цифровизация финансовых услуг в Таджикистане. <https://e-cis.info/news/566/110078/>

МАРКЕТИНГИ БОНКӢ: МАФҲУМ, АҲАМИЯТ ВА РОҲҲОИ ТАТБИҚИ ОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Ҳалимов Лоик Мирзовалиевич
н.и.и., дотсент, мудири кафедраи
фаъолияти бонкии Донишгоҳи
давлатии тиҷорати Тоҷикистон
loik.halimov@mail.ru

Мақолаи мазкур ба таҳлили мафҳуми маркетинги бонкӣ, аҳамияти он дар рушди соҳаи бонкдорӣ ва роҳҳои татбиқи самаранокии он дар шароити иқтисодии кишвар бахшида шудааст. Маркетинги бонкӣ ҳамчун яке аз унсурҳои муҳими рушди ташкилотҳои молиявӣ, хусусан бонҳо ва ҷалби мизочони онҳо баррасӣ мегардад. Дар мақола омилҳои асосии таъсиррасон ба маркетинги бонкӣ, аз ҷумла рақобати бозорӣ, ниёзҳои мизочон, сатҳи хизматрасонӣ ва технологияи муосир мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо: маркетинг, маркетинги бонкӣ, маркетинги рақамӣ маркетинги шахсӣ, бонкдорӣ, мизоч, хизматрасонӣ, стратегия, рақобат, маҳсулоти бонкӣ.

Бояд қайд намуд, ки дар шароити муосири иқтисоди миллӣ, ки рақобат дар соҳаи хизматрасониҳои молиявӣ рӯз то рӯз меафзояд, нақши маркетинг дар фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ, хусусан бонҳо муҳим ва ҳалкунанда арзёбӣ мешавад.

Маркетинг - ин стратегия ва фалсафаи рушди дарозмуддати бонк мебошад, ки таҳлил ва кори фаъолонаи тамоми зерқисматҳои бонкро талаб менамояд.

Дар адабиётҳои иқтисодӣ бо мафҳумҳои гуногуни “Маркетинг” ру ба ру шудан мумкин мебошад. Дар ин самт аз ҷама мафҳуми амиқро Ф.Котлер овардааст ва у маркетингро чунин шарҳ додааст: “Маркетинг - ин як раванди иҷтимоӣ ва идоракунии мебошад, ки барои қонеъ намудани эҳтиёҷот ва талаботи ҳам шахсони алоҳида ва ҳам гурӯҳҳо тавассути ташкили пешниҳоди мубодилаи молҳо нигаронида шудааст”. [3, с.37]

Маркетинг - яке аз шаклҳои фаъолияти инсон буда, бо воситаи мубодила ба қонеъ намудани эҳтиёҷоту талаботи одамон равона карда мешавад. [4, с.89]

Муайян намудани маркетинги бонкӣ, ки дар адабиёт оварда шудаанд, дар маҷмӯъ дар доираи вазифаи бонк ҷиҳати рушди бозор то ба барномаи ҷамаҷонибаи амалиёти бонкӣ иборат мебошад.

Ба назари мо, маркетинги бонкӣ, аз як тараф, фаъолияти таҳқиқоти бозор ва пешбурди хизматрасониҳои бонкиро ифода намуда, аз тарафи дигар бошад, фаъолияти бонкро барои омӯзиш ва қонеъ намудани талаботи муштариён равона месозад. [5, с.321]

Асоси истилоҳи «маркетинг» - ро калимаи «market», яъне бозор ташкил менамояд. Аммо набояд фаромуш кард, ки маркетинг ин бозор набуда, дар шароити имрӯза дар зери истилоҳи маркетинг фалсафа ва санъати идоракунӣ ва фаъолиятро дар бозор мефаҳманд, ки мақсади асосии онро қонеъ гардонидани талаботу эҳтиёҷоти истеъмолгарон ташкил менамояд.

Маркетинги бонкӣ - як ҷузъи стратегии рушди дилхоҳ бонк ба шумор рафта, барои ҷалби муштариён, нигоҳдории онҳо ва пешниҳоди хизматрасонии босифат заминаи мусоид фароҳам меорад.

Мақсади сиёсати бонк доимо зиёд намудани номгӯи хизматрасониҳои пешниҳодшаванда ва баланд бардоштани сифати онҳо, зиёд кардани мизочон, аз худ намудан бастубандҳои нави бозор, баланд бардоштани сифати кор бо мизочон мебошад. Танҳо кори фаъоли бонк дар муҳити беруна метавонад рушди босуботи онро кафолат диҳад.

Бо баробари зиёд шудани рақобат дар бозори молиявӣ бонкро зарур аст, ки барои фаъолият намудани худ роҳҳои гуногуни фурӯши маҳсулоти бонкиро ҷустуҷӯ намояд. Истифодабарии стратегияи маркетинг ва техникаи фурӯш қисми ҷудонашавандаи сохтори ташкилии бонк мебошад ва дар ин замина моро мебояд пеш аз ҳама роҷеъ ба масъалаҳои маркетинг ҳамчун илм истода гузарем.

Истилоҳи «маркетинг» дар адабиётҳои иқтисодии ИМА дар охири асри XIX ва аввали асри XX – ум пайдо гардидааст. Аз солҳои 1950 – 1960 асри гузашта дар Амрико маркетингро дар бозори ҳадамот ва молҳои таъиноти истеҳсолидошта истифода менамуданд. Дар минтақаи аврупо бошад, маркетингро дар бозори фурӯши таҷҳизотҳо ва ашёҳо, баътар аниқтараш мобайнҳои солҳои 1970- ум истифода мебуданд.

Дар аввали пайдоишаш маркетинг ҳамчун усули фурӯши моли истеҳсолгардида истифода мешуд. Аз миёнаҳои солҳои 1950 –уми асри 20 бошад, маркетинг яке аз илмҳои пешқадами идоракунӣ махсуб меёфт.

Яке аз соҳаҳои фаъоли иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистонро низоми бонкдорӣ ташкил менамояд. Дар баробари тараққи ёфтани дигар соҳаҳои иқтисоди миллӣ, хизматрасонии соҳаи бонкӣ низ дар Тоҷикистон рӯ ба инкишоф мебошад.

Маркетинги бонкӣ - маҷмӯи он тадбири стратегияҳое ба шумор меравад, ки бо мақсади **фаъол гардонидани муносибати бонк бо мизочон**, таҳқиқи ниёзҳо ва афзалиятҳои онҳо, пешниҳоди хизматрасонии мувофиқ ва ҳавасмандгардонии онҳо барои истифодаи пайваста аз хизматрасониҳои бонкӣ амалӣ карда мешавад.

Маркетинги бонкӣ аз маркетинги тиҷоратӣ фарқ менамояд, зеро маҳсулоти бонкӣ бештар хизматрасонии онҳо мебошанд (на мол), ки ба эътимод, шаффофият ва муносибати дурусти шахсӣ таъя доранд.

Бояд қайд намуд, ки асоси рушди босуботи соҳаи хизматрасонии бонкиро ба роҳ мондани низоми дурусти бонкдорӣ ташкил менамояд. Ташкили дурусти низоми бонкдорӣ пеш аз ҳама аз сиёсати хуби маркетингии бонкҳои тиҷоратӣ вобаста мебошад. Аз ин лиҳоз маркетингро бонкҳои тиҷоратӣ бо мақсади омӯзиши рафтор ва хоҳишоти истифодабарандагон, омӯзиши мавқеи бонк дар бозор, омӯзиши рақибон ва сиёсати маркетингии онҳо васеъ истифода менамоянд.

Дар аини замон маркетинги бонкӣ дар бонкҳои тиҷоратии ватанӣ объекти ҳақиқии тадқиқ қарор дода шудааст. Қайд кардан лозим аст, ки асосҳои маркетинг дар Тоҷикистон аз таҷрибаи давлатҳои Аврупо ва Русия сарчашма гирифта, барои зиёд кардани амонату пасандозҳо бо роҳи ҷалби маблағҳои шахсони ҳукукию воқеӣ рағбона карда шудаанд.

Маркетинги бонкиро метавон ҳамчун ҷустуҷӯи роҳҳо ва истифодабарии онҳо дар бозорҳои нисбатан ғайрибадони маҳсулотҳои бонкӣ бо назардошти талаботи ҳақиқии мизочон муайян кард. Дар ин ҷараён тасмими ҷобачгузори суботи мақсадҳои бонк, тартиби ташкили роҳҳо ва усулҳои бадастовардан ва таҳияи ҷорабиниҳои мушаххас барои тарҳрезии нақшаҳо рағбона карда шудаанд. [6, с.142]

Омилҳои асосие, ки зарурияти истифодабарии маркетингро дар соҳаи бонк ба миён овардаанд, инҳо мебошанд:

➤ ворид гардидани бонкҳои хориҷа ба бозори хизматрасонии бонкии давлатҳои гуногун ва рушд ёфтани рақобат дар байни онҳо;

➤ дар аксари давлатҳо пайдо гардидани муассисаҳои ғайри бонкӣ (ташкилотҳои қарздиҳанда);

➤ рушди технологияи ахборотӣ ва воситаҳои коммуникатсионӣ ва ба монанди инҳо.

Ҳадафҳои асосии маркетинги бонкӣ дар шароити муосир ҷунинанд:

1. Ҷалби мизочони нав;
2. Нигоҳдории мизочони мавҷуда;
3. Таҳкими имиджи бонк дар бозор;
4. Фаҳмидани ниёзҳо ва рафтори мизочон;
5. Рушди хизматрасониҳои нав;

6. Фаълосозии фурӯш ва афзоиши даромад.

Маркетинги бонкӣ аз якчанд унсурҳои классикии маркетинг истифода мебарад, ки бо номи "4P" машҳуранд:

1. Product (Маҳсулот):

-Хизматрасониҳои бонкӣ: пасандозҳо, қарзҳо, корти бонкӣ, интернет-банкинг ва ғайра.

-Таҷдиди маҳсулот мувофиқ ба талаботи бозор (масалан, қарз барои донишҷӯён, хидмати VIP).

2. Price (Нархгузорӣ):

- Меъёри фоизӣ, комиссия, шартҳои қарздиҳӣ.

- Истифодаи нархҳои рақобатпазир барои ба даст овардани бозор.

3. Place (Ҷойгиршавӣ):

- Шумора ва ҷойгиршавии филиалҳо ва банкоматҳо.

- Дастрасии онлайн тавассути вебсайт ва мобил-апп.

4. Promotion (Тарғиб):

- Рекламаҳо (ТВ, интернет, радио).

- Барномаҳои бонусӣ, тахфиф, кэшбэк.

- PR ва CMM (идоракунии муносибат бо ҷомеа).

Воситаҳои муосири маркетинги бонкӣ чунинанд:

1.Маркетинги рақамӣ (Digital marketing) - Банкинг мобилӣ, рекламаи онлайн, истифодаи шабакаҳои иҷтимоӣ барои иртиботи мустақим бо мизочон.

2. Маркетинги шахсӣ (Personalized marketing) - Пешниҳодҳои махсус барои ҳар як мизоч асоси маълумоти аналитикӣ.

3. CRM (Customer Relationship Management)- Истифодаи платформаҳои идоракунии муносибат бо мизочон барои таҳлил ва беҳбуди хизматрасонӣ.

4. Маркетинги мундариҷа (Content marketing) -Тарғиби маҳсулоти бонкӣ бо роҳи нашри мақолаҳо, видеоҳои, ки маърифатӣ ва иттилоотӣ мебошанд.

Мушкilot ва монеаҳои ки дар маркетинги бонкӣ ҷой доранд:

1. Камбудии боварӣ байни ҷомеа ва бонкҳо;

2. Рақобати сахт бо бонкҳои дигар ва финтек ширкатҳо;

3. Истеъмолкунандаи ноогоҳ аз хизматрасониҳои мураккаби бонкӣ;

4. Норасоии мутахассисони маркетинг дар бонкҳои минтақавӣ.

Бонкҳо бо истифодаи маркетинги самаранок метавонанд:

1. Мизочони бештари соҳибкор ва аҳолиро ба система ҷалб намоянд;

2. Фаъолияти иқтисодии мамлакатро таҳрик диҳанд;

3. Бо пешниҳоди маҳсулоти молиявии нав (масалан, қарз барои стартапҳо) рушди соҳибкорию дастгирӣ кунанд;

4. Шӯғли аҳолиро тавассути маблағгузорӣ зиёд кунанд.

Дар фароварди мақола, ки бе воситаи бобати мафҳум, аҳамият ва роҳҳои татбиқи маркетинги бонкӣ дар кишвар равона шудааст, чунин хулоса менамоем, ки маркетинги бонкӣ дар замони муосир на танҳо як воситаи ҷалби муштарӣён, балки як ҷузъи муҳими сиёсати стратегияи бонкҳои ватанӣ арзёбӣ мегарданд. Бо истифодаи дуруст аз воситаҳои классикӣ ва рақамӣ, бонкҳо метавонанд дар бозори молиявӣ мавқеи устувор касб намуда, ба рушди умумии иқтисоди миллӣ мусоидат намоянд.

Адабиёт:

1. Белозёрова С. А., Мотовилов О.В. «Банковское дело» М.: Проспект 2012 -. 408с.
2. Банковское дело и банковские операции: учебник /Под редакцией М. С. Марамыгина, Е. Г. Шатковской.: Изд-во Урал. ун-та, 2021. – 567 с.
3. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. СПб.:Питер, 1998. -.170с.

4. Котлер Ф., Армстронг Г. - Асосҳои маркетинг (Principles of Marketing). 2020. 752с.
5. Свиридов О.Ю. Банковское дело. Серия “Экономика и управление”. – Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2002. – 416с.
6. Банки и банковское дело \ Под ред. И. Т. Балабанова. – СПб.: Питер, 2002. 256с.

Мирзоев У. Ё.

ТАҶРИБАИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ЧИҲАТИ РАҚАМИКУНОНИИ НИЗОМИ БОНКӢ ВА РУШДИ ОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Мирзоев Устошариф Ёраҳмадович,
муаллими калони кафедраи фаъолияти
бонкии Донишгоҳи давлатии тичорати
Тоҷикистон. m.ustosharif1966@mail.ru

Дар мақолаи мазкур масъалаи рақамикунонии низоми бонкӣ ҳамчун яке аз самтҳои асосии рушди иқтисоди муосир баррасӣ мегардад. Дар заминаи таҷрибаи байналмилалӣ, равандҳои асосии рақамисозии соҳаи бонкдорӣ дар кишварҳои пешрафта, аз ҷумла Иёлоти Муттаҳида Амрико, Чин таҳлил шудаанд. Муаллиф ба масъалаҳои истифодаи технологияҳои муосир, монанди бонкдории мобилӣ, пардохтҳои электронӣ рақамӣ, истифодаи зехни сунъӣ ва блокчейн дар фаъолияти бонкҳо таваҷҷуҳ мекунад.

Калидвожаҳо: рақамикунонӣ, низоми бонкӣ, таҷрибаи байналмилалӣ, бонкдории рақамӣ, Тоҷикистон, технологияҳои молиявӣ (FinTech).

Рақамикунонии низоми бонкӣ як тамоюли ҷаҳонӣ аст, ки ба равандҳои молиявии саросари ҷаҳон таъсири амиқ мерасонад. Дар даҳсолаҳои охир кишварҳо эътироф карданд, ки ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар бахши бонкӣ на танҳо фаъолияти системаҳои молиявиро беҳтар мекунад, балки барои соҳибкорон фазои нав мекушояд, дастрасии хизматрасониҳои бонкиро афзоиш медиҳад ва сифати хизматрасониро беҳтар мекунад. Дар ин мақола мо дида мебароем, ки кишварҳои гуногун ба рақамисозии бахшҳои бонкии худ чӣ гуна муносибат кардаанд ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт кадом корҳоро ба анҷом расонидааст. Мо ба қомеъҳои дар ин самт ба даст овардаи Ҷумҳурии Чин, ки бо Ҷумҳурии мо ҳамсарҳад мебошад дида мебароем:

Ҷумҳурии Чин дар соҳаи рақамикунонии бонкӣ дар ҷаҳон пешсаф буда, таҷрибаи он метавонад барои бисёре аз кишварҳое, ки меҳоянд системаҳои молиявии худро навсозӣ кунанд, намунаи ибрат бошад. Дар солҳои 2000-ум Чин бо мушкilotи ҷиддии марбут ба набудани филиалҳои анъанавии бонкҳо дар манотиқи дурдаст ва деҳот рӯбарӯ шуд. Дар ҳоле ки дар шаҳрҳои бузурги марказӣ босуръат рушд мекарданд, кишвар натавонист талаботи молиявии ҷамоатҳои хурд ва дурдастро қонеъ гардонад, чунки дастрасӣ ба шӯъбаҳои бонкӣ маҳдуд буд ё вучуд надошт. Ин мақомотҳои дахлдори бонкҳои Чинро маҷбур кард, ки системаҳои пардохтҳои мобилӣ ва қарорҳоро фаъолон таҳия кунанд, то ки шаҳрвандон имкон пайдо кунанд, ки бидуни тарк кардани хонаҳояшон ба хизматҳои молиявӣ дастрасӣ пайдо кунанд. Ин буд, ки пардохтҳои мобилӣ барои рақамикунонии молия дар ҷумҳурии Чин замина гузошт.

Ду платформаи асосӣ - Alipay ва WeChat Pay - ба фазои иттилоотии ҳамарӯзаи миллионҳо чинӣ табдил ёфта, сохтори муомилоти молии истеъмолиро дар кишвар тағир дод. Аз ҷониби Ant Financial (як шӯъбаи Alibaba Group) соли 2004 ба қор даромад, Alipay

то соли 2023 дар Чин беш аз 700 миллион корбари фаъол дошт ва дар пардохтҳои мобилӣ пешсаф буд. Инчунин бояд қайд кард, ки WeChat Pay, як қисми барномаи маъмули паёмнависи чинии WeChat-и Tencent мебошад. Ин система, ки дар соли 2011 ба кор даромад, ба зудӣ пойгоҳи корбарони худро васеъ кард ва дуҷумин усули маъмултарини пардохт дар кишвар гардид, ки ҳамасола миллиардҳо транзаксия(амалиётҳо) анҷом дода мешавад. Унсӯри асосии муваффақияти ин платформаҳо дар он аст, ки онҳо на танҳо системаи пардохти рақамӣ, балки тамоми экосистемаи хизматрасонии молиявӣ, аз ҷумла интиқоли пул, пардохтҳои векселҳо, харид, сармоягузорӣ ва қарзро муттаҳид мекунад. [1, с.48]

Баръакси кишварҳои ғарбӣ, ки истифодаи қортҳои пластикӣ ва банкоматҳо як ҷузъи калидии низоми бонкӣ боқӣ мемонад, дар Чин чанд сол инҷониб барномаҳои мобилӣ барои муомилоти молӣ бартарӣ доранд. Бонкҳои чинӣ дар қарданд, ки бо назардошти шумораи зиёди корбарони смартфонҳо ва дастрасии технологияҳои мобилӣ барои аксарияти аҳоли, дастгоҳҳои мобилӣ метавонанд воситаи асосии пешниҳоди хизматҳои молиявӣ шаванд. Истифодаи смартфонҳо барои пардохти молҳо ва хизматҳо ва инчунин интиқоли пул ба корбарони дигар он қадар паҳн шудааст, ки дар соли 2020, тибқи маълумоти Statista, 82% тамоми пардохтҳо дар Чин бо истифода аз дастгоҳҳои мобилӣ анҷом дода шудаанд, ки нисбат ба аксари дигар кишварҳо як дараҷа баландтар аст. Дар натиҷа, бонкҳои Чин ба таври оммавӣ пардохтҳои мобилиро ба моделҳои тичоратии худ, аз ҷумла тавассути шарикӣ бо ширкатҳои бузурги IT, барои қоғиз додани монеаи вуруди корбарон ва таъмини онҳо бо усулҳои зуд ва беҳатари пардохт оғоз қарданд. Аз соли 2014, бонкҳои Чин фаъолона платформаҳои қарздиҳии онлайнро таҳия мекунад, ки метавонанд қобилияти қарздиҳии корбаронро бо истифода аз зехни сунъӣ ва омӯзиши мошинсозӣ дар асоси миқдори зиёди маълумоте, ки тавассути барномаҳои мобилӣ дастрасанд, арзёбӣ кунанд. Чин яке аз аввалин кишварҳои бузурге шуд, ки ба озмоиш ва татбиқи пули рақамии худ, юани рақамӣ (e-CNY) шурӯъ кард. Дар соли 2021 Бонки мардумии Чин лоиҳаҳои озмоишии асбоби рақамиро оғоз кард, ки онҳо дар шаҳрҳои бузург ба монанди Шенчен, Сучжоу ва Чэнду фаъолона татбиқ карда мешаванд. [4, с.127]

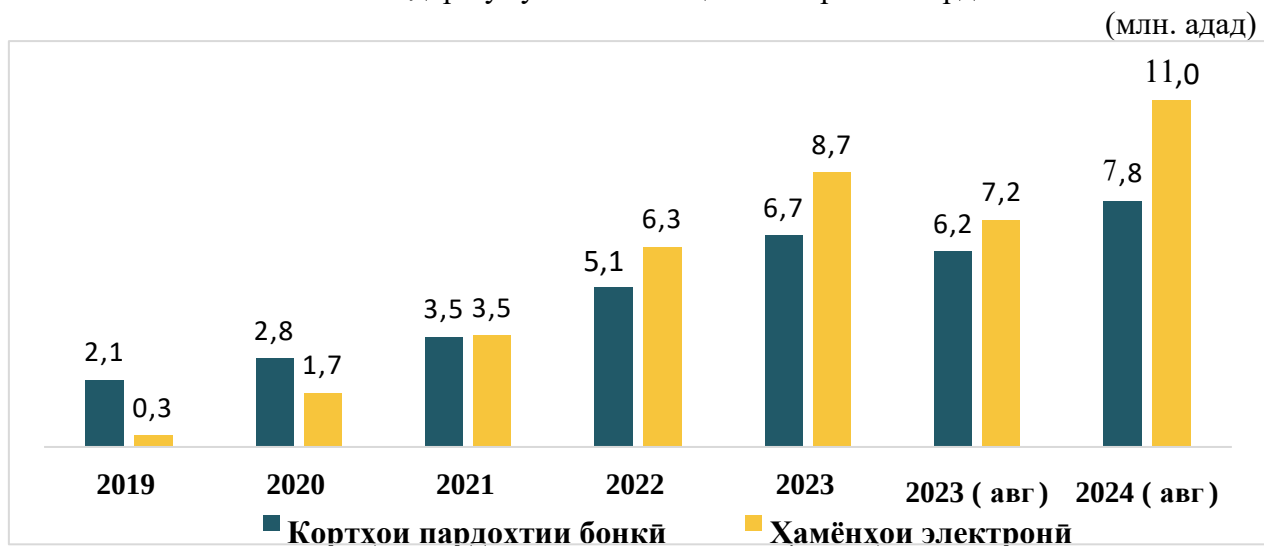
Иёлотӣ Муттаҳида низ бо рақамикунонии босуръати системаи бонкӣ ва хизматрасонии молиявии мавқеи намоёнро ишғол мекунад. Ин кишвар бо муҳаё намудани фазои мусоиди рақобат барои татбиқи технологияҳои нав заминаи хуб фароҳам меорад. Яке аз вижаҳои барҷастаи бозори молии Амрико динамизм ва омодагии он барои мутобиқ шудан ба тағирот аст, ки ба азхудкунии босуръати технологияҳои нав дар баҳши бонкӣ мусоидат мекунад. Ширкатҳои FinTech фаъолона ҳалли инноватсионӣ барои пардохтҳои рақамӣ, сармоягузорӣ ва криптовалютахоро дар Иёлотӣ Муттаҳида таҳия мекунад. Ин ширкатҳо манзараи хизматрасонии анъанавии молиявиро ба таври назаррас тағйир дода, роҳҳои дастрас, зудтар ва муосири идоракунии молияи шахсино эҷод мекунад. Яке аз ҷунин қарорҳои навоҷарона ин роҳандозии системаи пардохти мобилии Square дар соли 2015 мебошад, ки аз ҷониби Чек Дорси, асосгузори Twitter сохта шудааст. Системаи Square ба тичорати хурд ва миёна имкон дод, ки пардохтҳои қортро тавассути смартфонҳо ва планшетҳо қабул кунанд ва ин соҳаро тағйир диҳанд. Корхонаҳои хурд, ки қаблан имкони харидории дастгоҳҳои гаранбаҳои қоркарди пардохтро надоштанд, акнун метавонистанд ба осонӣ дастгоҳҳои хурди қортро ба телефонҳои мобилии худ пайваст кунанд. Имрӯз, Square ба зиёда аз 2 миллион тоҷирон дар саросари ҷаҳон хизмат мерасонад ва ширкат васеъ қардани имкониятҳои худро идома дода, роҳҳои нави хизматрасониро барои идоракунии фурӯш, амалиёти молиявӣ ва таҳлили тичорат пешниҳод мекунад. Масоили рақамикунонии рушди иқтисоди миллӣ тавассути низоми бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як мавзӯи муҳими таҳқиқотӣ мебошад, ки ба тағйироти сохторӣ ва инноватсионӣ дар соҳаи молия ва бонкдорӣ равона шудааст. Рақамикунонии иқтисоди миллӣ метавонад дар оянда ба рушди устувори иқтисоди Тоҷикистон мусоидат намояд, чунки ин раванд ба беҳтаршавии дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявӣ, афзоиши самаранокии фаъолияти бонкҳо ва

соддагардонии тартиботи сохтори молиявӣ оварда мерасонад. Ба хусус, низоми бонкӣ, ҳамчун асоси молиявии кишвар, метавонад яке аз омилҳои муҳими рушди рақамикунонии иқтисодӣ бошад.

Тавре ҳамагон огоҳ ҳастем тибқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (22.06.2023 №586) “Дар бораи тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ” аз 1 августи соли 2023 тамоми хизматрасониҳои муздноки давлатӣ тариқи ғайринақдӣ амалӣ шуда истодааст. Низоми бонкии кишвар ба рушди низоми пардохт таваҷҷуҳи хос зоҳир намуда, чиҳати иҷрои Фармони мазкур барои қабули пардохтҳои ғайринақдӣ инфрасохтори дахлдорро таъмин намудааст ва дар ин раванд андешидани тадбирҳои иловагӣ идома дорад. Имрӯз ба аҳолии кишвар шароити мусоид чиҳати ба таври ғайринақдӣ (фосилавӣ) пардохт намудани хизматрасониҳои муздноки давлатӣ бо истифода аз қортҳои пардохтӣ, замимабарномаҳои мобилӣ ва хизматрасонии интернет-эквайринги ташкилотҳои қарзии молиявӣ фароҳам оварда шудааст. [2, с.21]

Дар солҳои охир теъдоди воситаҳои электронии пардохтӣ, яъне қортҳои пардохтӣ ва ҳамёнҳои электронӣ афзоиши назаррас дорад. Ба санаи 31 августи соли 2024 шумораи қортҳои пардохтии бонкии ба муомилот баровардашуда 7,8 млн ададро ташкил медиҳад, ки нисбат ба ҳамин давраи соли 2023-юм 25,5% ё 1,6 млн адад зиёд мебошад. Теъдоди умумии ҳамёнҳои электронии ташкилотҳои қарзии молиявӣ бошад ба 11,0 млн адад расид, ки нисбат ба ҳамин давраи соли 2023 51,8% ё 3,8 млн адад афзоиш ёфтааст, ки дар расми 1 ба хуби нишон дода шудааст. Менигарем ба расми 1.

Расми 1. Миқдори умумии воситаҳои электронии пардохтӣ

Сарчашма: Сомонаи расмии Бонки миллии Тоҷикистон: <https://www.nbt.tj>

Барои анҷом додани пардохтҳои ғайринақдӣ ба санаи 31 августи соли 2024 дар муассисаҳои савдо ва хизматрасонӣ 7 768 POS-терминал ва 17 636 QR-рамзи ягона насб карда шуданд, ки нисбат ба ҳамин санаи соли 2023 теъдоди онҳо мувофиқан 67,0 фоиз ва 81,4 фоиз зиёд мебошад.

Дар баробари ин, барои бо пули нақд таъмин намудани дорандагони қортҳои пардохтӣ то санаи 31 августи соли ҷорӣ дар ҷумҳурӣ аз ҷониби ташкилотҳои қарзии молиявӣ ватанӣ дар маҷмӯъ 2 776 банкомат ва 3 573 терминали электронӣ дар хазинаҳои воҳидҳои сохтории бонкҳо насб карда шудаанд, ки нисбат ба ҳамин санаи соли 2023 мувофиқан 36,5 фоиз ва 21,8 фоиз зиёд мебошанд.

Инчунин, барои пур кардани суратҳисобҳои бонкӣ, қортҳои пардохтӣ ва ҳамёнҳои электронии муштариён аз ҷониби ташкилотҳои қарзии молиявӣ ва агентҳои

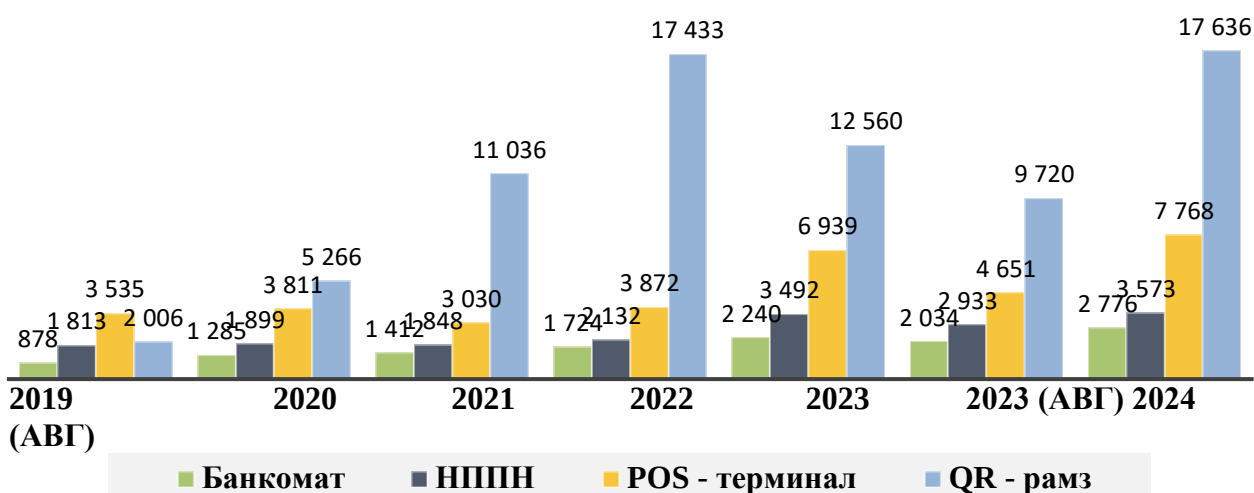
бонкии пардохтии онҳо дар маҷмӯъ зиёда аз 10 235 терминали худкор дар кӯчаю хиёбонҳои шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ насб карда шудаанд.

Бояд қайд намуд, ки ҷиҳати гузариш ба пардохтҳои ғайринақдӣ теъдоди воситаҳои электронии пардохтӣ аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ ҳамаҷуз ба зиёд мешаванд, ки ин барои бе мамоният таъмин намудани дастрасии аҳоли ба воситаҳои пардохтӣ мусоидат менамояд.

Дар давоми моҳҳои январ-август соли 2024 тавассути воситаҳои электронии пардохтӣ, яъне қортоҳои пардохтӣ ва ҳамёнҳои электронӣ, дар маҷмӯъ ба маблағи 74,1 млрд сомонӣ амалиёт анҷом дода шуд, ки аз ин маблағ 18,6 млрд сомониро амалиётҳои пардохти ғайринақдӣ молу хизматрасонӣ ташкил менамояд. Ҳаҷми маблағи амалиётҳои ғайринақдӣ нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 2,2 маротиба ё 10,3 млрд сомонӣ афзоиш ёфтааст.

Расми 2. Динамикаи рушди инфрасохтори пардохтӣ

(адад)

Сарчашма: Сомонаи расмии Бонки миллии Тоҷикистон: <https://www.nbt.tj>

Чи тавре, ки дар таҷрибаҳои мамлакатҳои алоҳида дар боло назар кардем, яке аз сабабҳои асосии рушд кардани рақамикунонии бонкӣ, ин зарурати пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ ба тамоми аҳолии кишар мебошад. Мо дар таҷрибаи давлати Чин дидем, ки барои минтақаҳои дурдаст, ки дар онҳо бонкҳои анъанавиро кушодан хароҷоти иловагиро талаб мекарданд қорӣ намудани бонкдорӣ мобилӣ хело мусоид аст. Мамлакати мо ки 93 фисадашро қуҳҳо ташкил медиҳанд ва кушодани бонкҳо дар он қойҳо душвор аст истифода ва рушди бонкдорӣ мобили хело қулай аст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ мувофиқи нишондиҳандаҳои дар боло овардашуда баръало дидан мумкин аст, ки дар ин самт қорҳои хело назаррас анҷом дода шудаанд. Пардохтҳо тариқи телефони мобилӣ вақтҳои охир хело рушд карда истодааст. Албатта барои татбиқи ин шабакаи интернетии баландсуръат лозим аст. Бояд қайд намуд, ки аксарияти масоҳати Ҷумҳурии Тоҷикистонро қуҳҳо ташкил мекунанд, ки ин барои таъмини интернетии баландсуръат мушкิลӣ эҷод мекунад. Инчунин ҷиҳати дар амал самаранок истифода бурдани ин хизматрасониҳо ва боз ҳам рушд ва васеъ кардани рақамикунӣ дар соҳаи бонкдорӣ моро лозим аст, ки сатҳи молиявии мизочонро баланд бардорем. Тартиби истифодабарии замимаҳои мобилӣ ҷиҳати пардохтҳо ва дигар намуди хизматрасониҳоро бонкҳо ва шабақаҳои иҷтимоиву ахбори омма ҳамаҷуз тарғиб намоянд. Рушди технологияи рақамӣ ҳар як бонкҳои ватанӣ водор месозад, ки аз он огоҳ бошанд ва онҳоро вобаста ба шароити мавҷуда дар амал татбиқ намоянд.

Адабиёт

1. Грибанов Ю.И., Репин Н.В. Перспективы IT-аутсорсинга в цифровой экономике. Российский экономический интернетжурнал. 2018. 452с.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бонки миллии Тоҷикистон» Душанбе, 22 июни соли 2011, №811.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» Душанбе, 20 марти соли 2009 № 374.
4. Республики Таджикистан / Икромов Н.К. // Russian Economic Bulletin. 2019. Т. 2. № 6. С. 127.
5. Сомонаи расмии Бонки миллии Тоҷикистон: <https://www.nbt.tj>

Ҳаёзода Қ.А., Аҳмедова М.Т.

ХУСУСИЯТҲОИ ТАЪМИНИ УСТУВОРИИ БОНКҲОИ ТИҶОРАТӢ ДАР ШАРОИТИ АФЗОИШӢИ ТАЛАБОТИ ҚАРЗИИ СУБЪЕКТҲОИ ИҚТИСОДӢ

Ҳаёзода Қиёмуддин Амонулло - Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, номзади илмҳои иқтисодӣ. Суроға: 735360, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Кӯлоб, маҳаллаи С. Сафаров 16. E-mail: qiyom1995@mail.ru. Телефон: (+992) 988-00-60-29

Аҳмедова Моҳитобон Тоирхоновна - Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, ассистенти кафедраи молияи ва қарз. Суроға: 735360, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Кӯлоб, маҳаллаи С. Сафаров 16. E-mail: mohitobon1996@mail.ru. Телефон: (+992) 988-06-72-72

Устувории фаъолияти бонкҳои тижоратӣ заминаи муҳими таъмини субъектҳои иқтисодии кишвар ба захираҳои қарзӣ маҳсуб ёфта, метавонад дар фаолгардони бахшҳои афзалиятноки иқтисодиёти миллий нақши бевоситаи самараноки ҳудро расонад. Дар мақолаи мазкур масъалаи афзоиш додани ҳаҷми захираҳои молиявии бонкҳои тижоратӣ ва хусусиятҳо он дар шароити номуайяниҳои иқтисодӣ матраҳ шуда, нишондиҳандаҳои шумораи субъектҳои иқтисодӣ дар кишвар, ҷалби воситаҳои молиявии иловагӣ аз аҳоли ва дар ин асос зиёд намудани ҳаҷми амалиётҳои қарзии бонкҳои тижоратӣ бо мақсади афзун намудани иқтидори истеҳсолоти дохила оварда шудааст. Бо назардошти фаъолияти мусбати бонкҳо дар таъмини қарз ба ҷонибҳои ниёзманди иқтисодӣ, ҳамзамон муаллиф як қатор омилҳои гуногун, ки бевосита таъсири манфӣи ҳудро дар таъмини устувории фаъолияти бонкҳои тижоратӣ мерасонад, дар мақолаи худ дарҷ намудааст. Метавон чунин иброз намуд, ки дар мавриди сатҳи баланди менечменти бонкӣ монеъи таъсири омилҳои манфӣ гашта, рушди босуботи иқтисодии бонкҳоро таъмин намуд.

Калидвожаҳо: сармояи ҳудӣ, ҷалби воситаҳои молиявӣ, устувории бонкҳо, бухрони иқтисодӣ, талаботи қарзӣ, субъектҳои хоҷагидор, иқтидори истеҳсолӣ.

Устувории фаъолияти бонкҳои тичоратӣ заминаи муҳими рушди бахшҳои воқеии иқтисодиёти миллии ҳар яке аз кишварҳои ҷаҳон дар дилхоҳ низоми иқтисодӣ доништа шуда, чиҳати таъмини молиявии тарафҳои ниёзманд нақши беназир дорад, ки ин масоил аллакай дар таҷрибаи кишварҳои мутарраккии дунё натиҷабаш арзёбӣ гашта, афзоиши доройҳои молиявии сохторҳои молиявии мамлакатҳо бештар аз устувории бонкҳо вобастагии зиёд дорад. Ин аст, ки бонкҳои тичоратӣ аллакай ба маркази ягонаи таъмини воситаҳои молиявӣ табдил ёфта, ҷузъи ҷудопозири ҳаёти иқтисодии аҳоли доништа мешавад.

Маврид ба зикр аст, ки низоми муосири бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ ташаккул ёфтааст, ки ин ба пайдо шудани хусусиятҳои хоси таъмини устувории молиявии бонкҳои тичоратӣ боис гардид. Роҷеъ ба устувории бонкҳои тичоратӣ ва хусусиятҳои он дар шароити рушди навини муносибатҳои иқтисодӣ, татқиқотҳои зиёди илмӣ аз ҷониби муҳаққиқон мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар таҳкими устувории бонкҳо заминагузор мебошад. Муҳаққиқи хориҷӣ Вотинцева, Р.С. чунин қайд мекунад, ки ҳама соҳаҳои иқтисодиёти милли аз устуворӣ ва суботи фаъолияти бонкҳои тичоратӣ вобаста мебошанд, аз ин рӯ масъалаи баланд бардоштани устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ на танҳо барои ҳуди бонкҳо, балки умуман барои тамоми мамлакат масъалаи асосӣ мебошад [2, с.44-48]. Дигар муҳаққиқ А.П. Корнаухова бар он андеша аст, ки устувории бонки тичоратӣ мафҳуми маҷмӯӣ мебошад ва он ҳолати мувозинат ё наздик ба мувозинати ташкилоти қарзиро ифода мекунад, ки дар мавриди он ноилгардии нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатӣ дар сатҳи аз ҷониби субъекти иқтисодӣ муқарраргардидаи барои ба ҷо овардани вазифаҳои худ зарурӣ ҳатман иҷро мегарда [3, с.23].

Дар ин масъала саҳми олимони ватани низ бараъло мушоҳида мегардад. Бахусус Н.Н. Охунов вазъи низоми бонкии мамлакатро таҳқиқ ва устувории онро арзёбӣ намуда, дар ин асос қайд мекунад, ки устувории низоми бонкӣ - ин мувозинати маблағҳои ҷалбгардида ва додашуда бо мақсади таъмини бозоргирӣ ва риояи дигар меъёрҳои дурандешона, инчунин осебпазир набудани низом ба зарбаҳои молиявӣ мебошад [6, с.45-49]. С.З. Сафаров бошад ҷонибдорӣ он аст, ки устувории бонки тичоратиро чун қобилияти дар шароити мавҷудаи муҳити иқтисодӣ ба ҳолати мувозинатӣ ноил шудани бонки тичоратӣ ва дар давраи тӯлонии таъсири омилҳои тағйирёбандаи беруниву дохилӣ чунин ҳолатро нигоҳ дошта тавонистани он маънидод кардааст [7, с.152-155].

Ба андешаи М.Р. Нурув устувории молиявии бонк масъалаи умумииқтисодӣ буда, ба рушди давлат ва муносибатҳои иқтисодии он нигаронида шудааст. Муҳаққиқ таъкид мекунад, ки устуворӣ ҳамчун асоси рушд ба босуботӣ, пардохтпазирӣ ва рақобатпазирӣ дар зери таъсири омилҳои дохилию берунӣ асос меёбад. Босуботии доимӣ дар рушди низоми пешрафта тавассути нигоҳ доштани қобилияти мавқеъгирии бонк дар бозори бонкӣ барои таҷдиди сифатҳои амалиёт ва хизматрасониҳои худ бо роҳи доимӣ мебошад [5, с. 43]. Дар воқеъ бо назардошти ақидаҳои илмӣ муҳаққиқони болозикр метавон чунин қайд кард, ки устувории бонкҳои тичоратӣ бахши калидии низоми босуботи молиявии кишвар буда, хусусиятҳои он дар таъмини саривактии субъектҳои хоҷагидор ва аҳоли бо захираҳои молиявӣ доништа мешавад.

Имрӯз дар Тоҷикистон бахши истеҳсолӣ бо тадриҷ инкишоф ёфта, шумораи соҳибкорон нисбат ба солҳои охир зиёд гаштааст, ки рушди фаъолияти онҳо бевосита аз хизматрасониҳои дастраси бонкҳо алоқамандии нигуфтастани дорад. Афзоишҳои бахши соҳибкории ватанӣ заминаи фаъолгардии истеҳсолоти дохила буда, дар баланд бардоштани сатҳи иқтисодию иҷтимоии мамлакат бо мақсади марҳила ба марҳила расидан ба ҳадафҳои барномаи стратегияҳои давлатӣ нақши аввалаиндараҷаро мебозад. Маҳз бонкҳои тичоратӣ бо устуворгардонии вазъи сармояи худ боз ҳам имкони зиёдшавии табақаи соҳибкоронро тахмин намуда, дар вобастагии ками соҳибкорон ба сармояи хориҷӣ мусоидат менамоянд (ҷадвали1).

Чадвали 1. – Шумораи субъектҳои хоҷагидори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моҳҳои январ-июн, нафар

	2020	2021	2022	2023	2024	2024/2020 +/-
Ҳамагӣ:	335 306	338 814	340 115	350 253	358 608	+23302
Шахсони ҳуқуқӣ	31 265	30 936	32 853	33 790	34422	+3166
Соҳибкоронӣ:	304 041	307 878	307 262	316 463	324 186	+20145
Хоҷагиҳои деҳқонӣ	161 376	167 000	172 108	176 524	178620	+17244
Патент	105 401	104 241	47414	46 966	49173	-56228
Шаҳодатнома	37 264	36 637	52 291	35 669	36866	-398
Шаҳодатнома бо шартҳои махсус	0	0	35741	57 304	59527	+59527

Манбаъ: Кумитаи давлатии сармоягузори ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, диаграммаҳо оид ба рушди соҳибкорӣ

Дар асоси нишондиҳандаҳои чадвали мазкур метавон чунин хулоса баровард, ки бозори соҳибкорӣ кунунии Тоҷикистон аз шумораи 335 306 нафари моҳҳои январ-июни соли 2020 ба 358 608 нафар дар соли 2024 расида, афзоиш 23302 нафарро ташкил медиҳад. Ҳамзамон дар баъзе соҳаҳо тамоюли камшавии шумораи соҳибкори инфиродии тибқи патент (соли 2024) ва шаҳодатнома (соли 2024) ба чашм мерасад, ки ин раванд дар рушди соҳибкорӣ хурди кишвар таъсири манфӣи худро мерасонад.

Рушди фаъолияти соҳибкорӣ, бахусус истеҳсолӣ дар тамоми кишварҳои тараққинамудаи ҷаҳон яке аз самтҳои бевоситаи афзалиятноки иқтисодӣ дониста шуда, ҳукумати кишвар ва сохторҳои қарзӣ молиявии онҳо имкониятҳои фарроҳи дастрасии молиявиро ба онҳо пешкаш менамоянд, то инки ба имкониятҳои дохилаи мавҷуда такя намуда, қисмати содироти хешро афзун намуда бошанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар ин самти манфиатдор таваҷҷуҳи зиёд дошта, бо сафарбар намудани сабукиҳои андозӣ ва маблағгузориҳои бахши бонкӣ кушиш намуда истодааст, ки боз ҳам шумораи расмӣ субъектҳои хоҷагидорро дар МОИ зиёд карда, афзоиши босуръати ММД-и кишварро дар асоси рушди тамоми соҳаҳо таъмин намуда бошад.

Барои фаъолияти бонкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон сармояи худӣ аз ҷониби Бонки миллӣ муқаррар шуда бошад ҳам, аммо онҳо бо истифодаи хизматрасониҳои молиявии худ саъй менамоянд, ки маблағҳои дигари иловагиро ҷамъ намуда, имкони пешниҳоди қарзро дар шароити зиёдшавии талаботҳои молиявӣ ба аҳолиро субъектҳои хоҷагидори иқтисодӣ афзун намуда бошанд. Чунки шароити кунунии рушди бемайлоии иқтисодӣ ва рақобати тезу тунди кишварҳои содиркунандаи маҳсулот дар минтақа ва ҷаҳон, метавонад дар ҳолати имкониятҳои ками молиявӣ ҳамчун омилҳои манфӣи берунӣ таъсири худро ба сохтори иқтисодиёти миллӣ расонида, боиси коҳиши сатҳи нишондиҳандаҳои макроиқтисодии он гашта бошанд (ҷадвали 2).

Чадвали 2. - Бақияи пасандозҳо (амонатҳо) дар ташкилотҳои қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, млн. сомон

	2020	2021	2022	2023	2023/2020 +/-
Ҳамагӣ пасандозҳо	11414	10159	15508	19462	+8048
Амонатҳои шахсони ҳуқуқӣ	6076	4792	7 427	8917	+2841
Амонатҳои шахсони воқеӣ	5338	5367	8081	10545	+5207
Амонатҳо бо пули милли	6368	5636	8633	10802	+4434
Амонатҳо бо асъори хориҷӣ	5046	4523	6875	8660	+3614
Амонатҳои дархостшаванда	5700	3719	5766	6393	+693
Амонатҳои муҳлатнок	3375	3420	4234	5461	+2086
Амонатҳои пасандозӣ	2107	2083	4078	5349	+3242
Амонатҳои дигар	232	937	1430	2261	+2029

Манбаъ: Бюллетени омили бонкӣ / Бонки миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. - №12 (305). – 122 с, 2021. - №12 (316). – 100 с, 2022. - №12 (329). – 99 с, 2023. - №12 (341). –104 с.

Аз натиҷаи чадвали таҳлилий ба мо маълум мегардад, ки дар ин давраҳо ҷалби маблағҳо ба сифати пасандоз аз ҷониби бонкҳои тиҷоратӣ ба роҳ монда шуда, дар зиёд намуда иқтидори қарзии бонкҳо аввалиндараҷа доништа мешавад. Шаклҳои зиёди ҷалби пасандозҳо имрӯз дар низомии бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда шудааст, ки бонкҳои тиҷорати бештар ба ҷалби пасандозҳои муҳлатнок манфиатдор мебошанд. Дар чадвали 2 тамоюли ин шакли пасандоз аз 3375 млн. Сомонии соли 2020 ба 5461 млн. Сомон дар соли 2023 расидааст, ки бо назардошти таъсири мусбати он дар масъалаи зиёд гаштани натиҷаи мусбати фаъолияти молиявии он афзоиш ба 2086 млн. Сомонӣ баробар шудааст.

Дар шароити имрӯз яке аз сарчашмаҳои муҳими ташаккули захираҳои молиявии бонкҳои тиҷоратӣ ҷалби амонатҳо (пасандозҳо) мебошад. Захираҳои амонатӣ (пасандозӣ) пойгоҳи муҳимро ташкил медиҳанд, ки бонк метавонад дар асоси онҳо фаъолияти ғоидаовари ҳудро ба роҳ монад. Барои истифодаи оқилона ва ҳарчи босамар захираҳои пасандозӣ вобаста ба доштани хусусиятҳои муайян ва дар асоси имконияти истифодашон дар ояндаи тӯлонӣ ба намудҳо тасниф карда мешаванд. Роҷеъ ба нақши пасандоз дар низомии иқтисодию иҷтимою асарҳои зиёди илмӣ таълиф шудаанд, ки пасандозро дар фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ муҳим медонанд. Муҳаққиқ Тошматов М.Н. менависад, ки пасандозҳои аҳолии кишвар аз ҳама имкониятҳои сармоягузорӣ қисми муҳимтарин ба ҳисоб мераванд. Якум, иқтидори онҳо барои рушди иқтисодиёт ва дуюм, пасандозҳои хусусӣ ҳамчун қисми захираҳои сармоягузори ба иқтисодиёти кишвар ба зудӣ ҷалбшаванда [8, с.82]. Королевская В.И. бошад бар он ақида аст, ки пасандозҳои хоҷагӣҳои хонагӣ ҳамчун сарчашмаи маблағгузорӣ ба дигар бахшҳои иқтисодӣ ба ҳисоб мераванд [4, с.548].

Мавҷудияти захираҳои молиявии зарурӣ ва қобилияти сафарбар кардани онҳо шартҳои муҳими фаъолияти босамар, рушд ва устувории ҳар як бонки тиҷоратӣ мебошад. Масъалаи

ташаққули захираҳои молиявӣ барои бонкҳои тичоратӣ нисбат ба дигар субъектҳои иқтисодӣ аҳамияти бештар дорад. Мухимтарин хусусияти бонкҳои тичоратӣ дар муносибатҳои молиявӣ ин аст, ки онҳо ғайрифаъоли худро пеш аз ҳама дар асоси захираҳои молиявии ҷалбгардида ба роҳ мемонанд. Бонкҳои тичоратӣ бояд бо роҳандозӣ намудани сиёсати муносиби ҷалби пасандозҳо ва маблағҳои озодаи субъектҳои иқтисодӣ ва аҳоли заминаҳо ва шароити заруриро фароҳам оваранд. Ин сиёсат бояд барои тақвият бахшидан ба амалиёти ғайрифаъоли бонкҳои тичоратӣ равона гардад, зеро воситаи асосии ҷалби захираҳо ва пурра кардани онҳо аз таҳкими амалиёти ғайрифаъол, ки бо ҷамъовариҳои захираҳо алоқаманданд, вобаста аст. Яъне бо анҷом додани амалиёти ғайрифаъол бонкҳои тичоратӣ барои пешбурди амалиёти фаъоли худ маблағҳои заруриро, ки ҳамаҷун асоси ташаққули захираҳои молиявӣ баромад мекунанд, ба даст меоранд.

Албатта, аҳамияти назариявӣ ва амалии масъалаи таъмини устуворӣ ва эътимоднокии фаъолияти бонкҳои тичоратӣ махсусан дар шароити зухуроти буҳронӣ ва норасоии захираҳои молиявӣ бештар мегардад. Буҳрони молиявии ҷаҳонӣ аз соли 2008 оғозгардида аз номукаммалии усулҳои идоракунии устуворӣ ва таъмини эътимоднокии бонкҳои тичоратии ватанӣ дарак дод. Бо таъсири он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шуруъ аз соли 2014 буҳрони бонкӣ оғоз гардид. Танҳо тадбирҳои роҳандозинамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва БМТ имкон доданд, ки аз буҳрони саросарии низоми бонкӣ канорагирӣ карда, дар давоми ду-се соли минбаъда фаъолияти муътадили низоми бонкии мамлакат таъмин ва аз ҳароси ҳамаҷонибаи амонатгуздорон то андозае пешгирӣ карда шавад. Буҳрони молиявии ҷаҳонӣ ва паёмадҳои он ба вазъи низоми бонкӣ таъсир расонида, барои шадидтар гардидани рақобати бонкҳои тичоратӣ шароит фароҳам оварданд.

Ҳамин тариқ, метавон мушоҳида кард, ки барои таъмини устувории молиявии бонки тичоратӣ бештар ба устувории дохилӣ, ки пеш аз ҳама аз сифати менеҷменти бонкӣ вобаста аст, диққат бояд дод. Нишондиҳандаҳои барои таъмини устувории бонки тичоратӣ дар шароити норасоии захираҳои молиявӣ нисбатан муҳим аз сатҳи менеҷменти бонкӣ ҷиҳати идоракунии хавфҳои қарзӣ, сармоя ва дороиҳо, бозоргирӣ, пардохттавонӣ ва меъёрҳои фоиз вобаста мебошанд. Бинобар ин, барои таъмини устувории молиявии бонки тичоратӣ бо таъсири омилҳои гуногун тақмили низоми менеҷменти он ва ҳам воситаҳои танзим ва назорати низоми бонкӣ зарур аст.

Ҷадали 3. – Тамоюли маблағгузориҳои қарзии бонкҳои тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон (млн. сомонӣ) ва ҳиссаи онҳо нисбат ба ММД (фоиз)

Солҳо	Ҳамагӣ	Нисбат ба ММД	Саҳми бонкҳо	Нисбат ба ММД	ТҚҒ/Б	Нисбат ба ММД	ТМХ	Нисбат ба ММД	ТҚИ	Нисбат ба ММД
2021	11 970	12,10	9 437	9,54	-	-	2 496	2,52	36	0,04
2022	13 577	11,73	10 489	9,06	-	-	2 982	2,58	101	0,09
2023	17 844	15,04	13 954	11,76	1 71	0	3 718	3,13	169,4	0,14

Манбаъ: Бюллетени омили бонкӣ / Бонки миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. - №12 (316). – 98 с, 2022. - №12 (329). – 99 с, 2023. - №12 (341). – 104 с.

Иқтисодиёти имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз маблағгузориҳои саривактии қарзии бонкҳои амалкунанда вобаст буда, аз бонкҳои тичорати сатҳи муътадили устувориро тақозо менамояд. Дар навбати худ Бонки марказии кишвар дар заминаи андешидани чораҳои

ҳатмӣ ва такмил доданаи бахши қонунгузори соҳаи бонкӣ кушиш менамояд, ки дар давраҳои тулонӣ суботи молиявии низоми бонкиро дар муқобили тахсирҳои пайвастаи омилҳои манфӣ дар сатҳи баланд таъмин намуда бошад, ки ин риванд имкони хизматрасониҳои қарзии бонкхоро беҳ намуда, дар рушди бахшҳои истеҳсоли бо мақсади баланд бардоштани қисмати даромади аҳоли заминаи ягонаи таъсирбахшро муҳайё месозад (ҷадвали 3).

Маълумоти оморӣ ҷадвали боло аз он гувоҳӣ медиҳад, ки тамоми сохтори бонкҳои тичоратӣ ба хизматрасониҳои қарзӣ ҷиҳати тамини онҳо ба ҷонибҳои ниёзманд машғул буда, ҳар яке аз онҳо талош менамоянд, ки бо васеъ намудани доираи амали худ боз ҳам мавқеи намоёнтарро дар бозори бонкии кишвар касб намуда бошанд.

Таъмини устувории низоми бонкӣ яке аз масъалаҳои афзалиятноки ноилгардии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба суботи умумиқисодӣ мебошад, зеро дар шароити муосир рушди иқтисодӣ миллии унсурҳои асосии низоми бонкӣ – бонкҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии молиявӣ бо пешниҳоди қарзҳо ба соҳаҳои воқеии иқтисодӣ дар рушди истеҳсолот нақши муҳим мегузоранд (ҷадвали 4).

Ҷадвали 4. – Қарзҳои додашудаи бонкҳои тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба соҳаҳо, ҳаз. сомонӣ

Солҳо	Кишоварзӣ	Саноат	Сохтмон	Нақлиёт	Ҳӯроки ҷамъиятӣ	Хизматрасо нӣ	Савдои хориҷӣ	Миёнаравӣ и молиявӣ	Истеъмолот	Дигар
2021	214 977	142 782,8	117 978	3 451	2 982	201 047	158 126	1 902	600 942	120 748
2022	2 433 946	1 478 513	527 026	244 734	31 068	1 463 894	2 015 854	8 020	5 603 019	576 013
2023	2 734 416	2 678 695	726 041	130 557	24 579	1 350 745	2 224 658	15 384	8 189 533	916 547

Манбаъ: Бюллетени омили бонкӣ / Бонки миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. - №12 (316). – 98 с, 2022. - №12 (329). – 99 с, 2023. - №12 (341). – 104 с.

Нишондиҳандаҳои ҷадвали навбати низ вазъи маблағгузориҳои қарзии бахши бонкиро дар таъмини соҳаҳои иқтисодӣ инъикос менамояд. Маълум мегардад, ки ҳиссаи бештари қарзҳои бонкӣ дар бахши кишоварзӣ ва саноат равона гардидааст, ки ин тамоюл ҷиҳати расидан ба ҳадафҳои гузашташудаи барномаю стратегияҳои давлатӣ шароити муосиро муҳайё месозад. Роҷеъ ба саҳми назарраси мусоидаи молиявии бахши бонкӣ дар Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 чунин ишорае шудааст, ки нигоҳдории устувории макроиқтисодӣ тавассути се самти маблағгузорӣ, аз ҷумла дастрасии васеъ ба маблағгузориҳои қарзии низоми бонкӣ, ҷалби сармояи дарозмуҳлат аз бозори тақрорӣ коғазҳои қимматнок ва хизматрасониҳои суғуртавӣ таъмин мегардад [1, с.63].

Бо назардошти таҳлилҳои дар боло оварда шуда ва мушаххас нишон додани вазъи таъмини соҳаҳои иқтисодӣ бо захираҳои қарзии бонкҳои тичоратӣ, метавон гуфт, ки ҳоло ҳам як қатор омилҳои зерине мавҷуд мебошанд, ки бевосита ба устувории фаъолияти бонкҳо ва дастрасии ками субъектҳои хоҷагидорро ба захираҳои қарзӣ таъсири худро мерасонанд:

- вазъи умумиқисодӣ (дар шароити муосир вазъи иқтисодӣ дар мамлакат омилҳои муҳимтаринест, ки ба устувории молиявии бонк таъсир мерасонад);

- муҳити сармоягузорӣ (фаъолияти сармоягузорию банкҳои тиҷоратӣ хусусиятҳои хоси худро дорад ва аз дигар самтҳои фаъолияти онҳо ба кулӣ фарқ мекунад)
- сиёсати андозбандӣ (барои вусъат додани фаъолнокии банкҳои тиҷоратӣ қорӣ намудани низомҳои нави андозбандӣ, ки бо фаъолияти банкӣ алоқаманд мебошанд ва ба рушди он мусоидат мекунанд зарур аст.)

Бинобар ин, дар шароити мураккабӣ ва номуайяниҳои иқтисодӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва низоми банкӣ тамоми чораҳои ғаврии ислоҳиро дар масоили баланд бардоштани сатҳи устувории молиявии банкҳо андеша карда, кушиш менамоянд, ки бо имкониятҳои молиявии саривақтии дохила рушди босуръати иқтисодиёти миллиро аз худ вобаст намуда бошанд. Маҳз дар раванди афзоишдиҳии сармояи худии банк ва ҷалби маблағҳои аз муомилот бозмондаи аҳоли тақягоҳи асосии банкҳои тиҷоратӣ ҷиҳати устувории молиявии онҳо арзёбӣ гашта, дар таъмини молиявии шахсони воқеию ҳукукии доираи истеҳсолот нақши бағоят муассирро мебозанд, ки ин масоил ҳоло ҳам мушкilotи ҳалталаби замони кунунӣ рушди муносибатҳои навини иқтисодии кишварҳои ҷаҳон боқӣ мондааст.

АДАБИЁТ

1. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 июни соли 2021, №441, - 229 саҳ.
2. Вотинцева, Р.С. Современные теоретические подходы к определению понятия «финансовая устойчивость коммерческих банков» / Р.С. Вотинцева // Экономика и право. - 2015. - №3. – 243 стр.
3. Корнаухова, А.П. Финансовая устойчивость банков как фактор инвестиционной стратегии: автореф. дисс. канд. экон. наук: 08.00.10 / А.П. Корнаухова//. – Самара, 2007. – 28 стр.
4. Королевская В.И. Управление региональной экономикой в условиях рынка. / В.И. Королевская // М.: ЮНИТИ, 2001. – 548 стр. С.
5. Нуров, М.Р. Такмили механизми устувории низоми банкии Тоҷикистон дар шароити муосир: дисс. номзади илмҳои иқтисодӣ: 08.00.07 / М.Р. Нуров // . – Душанбе, 2023. – 176 с.
6. Охунов, Н.Н. Оценка устойчивости банковской системы Таджикистан / Н.Н. Охунов // Банковское дело. – 2020. - №7. – 247 стр.
7. Сафаров, С.З. Аломат ва принципҳои устувории молиявии банкҳои тиҷоратӣ / С.З. Сафаров // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – 2020. - №1-3(77). – 296 саҳ.
8. Тошматов М.Н. Трансформация сбережений населения в инвестиции / М.Н. Тошматов., Н.М. Дададжанова., З.М. Тошматова // Вестник Таджикский технический университет имени академика М.С. Осими. Серия Интеллект, Инновации, Инвестиции. 2011. №4/16. – 218 стр.

Сафарова Н., Ҳамзаев Ф.С., Ҳамзаева Н.С.

ХУСУСИЯТҲОИ СИЁСАТИ ФОИЗИИ БОНКҲОИ ТИҶОРАТӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Сафарова Н. омузгори факултети молиявию иқтисодии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав, nazira.3011@mail.ru

Ҳамзаев Ф.С. докторанти PhD факултети менеҷмент ва идораи сайёҳии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носир Хусрав

Ҳамзаева Н.С. унвончуи Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур сиёсати фоизии бонкҳои тиҷоратӣ, сатҳи таваррум дар доираи тағйирёбӣ, таъсири тақонҳои берунаи иқтисодӣ ва молиявӣ, хусусияти воридотӣ доштани иқтисодиёт, батанзимдарории қурби асъор дар механизми сиёсати фоизӣ, инчунин омилҳои боздорандаи рушди низоми молиявӣ ва самаранокии сиёсати пулию қарзӣ ва фоизӣ дида баромада шудааст.

Калимаҳои калидӣ: сиёсат, фоиз, бонкҳои тиҷоратӣ, таваррум, механизм, рушди устувори иқтисодиёт, шароити муосир, рушди низоми молиявӣ, самаранокӣ, сиёсати пулию қарзӣ, фаъолияти бонкӣ.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз давраи мутамарказонидашудаи банақшагирии иқтисодиёт ба давраи иқтисоди бозоргонӣ гузашт. Гузаштан ба иқтисоди бозоргонӣ иқтисодиёти давлатро қариб пурра дигаргун сохт, чунки он ба иқтисодиёти давлат бисёр мафҳумҳое, ки тамоман ғайрӣ кам дар гузашта истифода бурда намешуданд қарор гирифтанд. Яке аз мафҳумҳо “сиёсати фоизӣ” мебошад, ки дар шароити ҳозира онро ниҳоят зиёд истифода мекунанд.[1.с123] Дар фаъолияти бонкӣ ҳам ин мафҳум ҷои намоёнро ишғол менамояд, чунки асоси даромади бонкҳо маҳз аз рӯйи ҳамин мафҳум аст. Фоиз намудҳои гуногун, меъёри тарзҳои ҳисобкунӣ ва инчунин сиёсати ҳудро дорад, ки ҳоло мо барои мисол сиёсати фоизии ҚСҚ “Ориёнбонк”-ро дида мекунем. (ниг. ба ҷадвали 1.)

**Ҷадвали 1. Меъёри фоизи қарзҳо барои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ
дар ҚСҚ “Ориёнбонк”**

№	Навъи қарз	Меъёри фоизи солона			
		Бо пули миллӣ %	Бо асъори хориҷӣ %	Барои мизочоне, кибори аввал қарз мегиранд то 5 000 сомонӣ	Барои мизочоне, ки аз як маротиба зиёд қарз мегиранд то 10 000 сомонӣ
ба шахсони воқеъӣ					
1.	Истеъмолий	26	24	30	30
2.	Қарзи хурд	30	26	-	-
3.	Қарз бо гавари амонат	26	30	-	-

4.	Қарз истеъмоли барои роҳ	29	-	30	30
<i>ба шахсони ҳуқуқӣ</i>					
1.	Қарзи тижоратӣ	30	26	-	-
2.	Изофабардошт (овердрафт)	то 36	то 26	-	-

Манбаъ: Сомонаи расмӣи ҚСҚ “Ориёнбанк” <http://www.orienbank.com/tj/credits/overdraftyi>

Таҳлил: Аз маълумотҳои ҷадвал бармеояд, ки дар ҚСҚ “Ориёнбанк” меъёри фоизи қарз барои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ аз 24% то 36%-и солонаро ташкил медиҳад. Барои мисол дар қарзи истеъмоли, ки барои шахсони воқеӣ дода мешавад ин қарзе мебошад, ки ба шахрвандони ҷумҳурӣ барои харидории лавозимоти истеъмоли пешиниҳод карда мешавад. Шартҳои асосии додани қарз, ин ба муҳлати як сол дода мешавад. Меъёри маблағ бо дархости муштарӣ дода мешавад. Меъёри фоиз чунин муайян карда шудааст:

✓ бо таъминоти амволи гарав, меъёри фоизӣ 26%-и солон ба сомонӣ ва 24%-и солон ба аъёри хориҷӣ муқаррар карда шудааст.

✓ бо зомин (замонатдеҳ) барои мизочоне, ки бори аввал қарз мегиранд то 5 000 сомонӣ ва барои мизочоне, ки аз 1 маротиба зиёд қарз гирифтаанд то 10 000 сомонӣ қарз пешниҳод карда мешавад. Меъёри фоизи чунин қарзҳо 30%-и солон муқаррар карда шудааст.

✓ мизочоне, ки таърихи қарзии хуб доранд, қарз ба муҳлати то 18 моҳ дода мешавад. Инчунин барои чунин мизочон бо барасмиятдорории шартномаи амволи гарав ба муҳлати то 3 сол дар Идораи нотариалӣ, дар давраи амалкунии шартномаи амволи гарав то 2-3 маротиба қарз дода мешавад.

Ҳамчунин аз ҷадвал мушоҳида намудан мумкин аст, ки дар ҚСҚ “Ориёнбанк” фоизи аз ҳама баланд ин ба шахсони ҳуқуқӣ пешниҳоди изофабардошт (овердрафт) мебошад. Ин намуди қарзест, ки банк ба мизочони корпоративӣ пешниҳод менамояд. Қарз ба мизочони аз ҷиҳати молиявӣ устувор пешниҳод мешавад. Шартҳои додани ин намуди қарз чунинанд:

Изофабардошт ба шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродие дода мешавад, ки дар сохтори Ориёнбанк на кам аз 1 сол хизматрасонӣ карда шудаанд.

Қарз ба мизочони аз ҷиҳати молиявӣ устувор барои иҷрои супоришҳои пардохтияшон ҳангоми набудан ё нокифоя будани маблағҳои пулӣ дар суратҳисоби онҳо маблағи қарз то 40%-и маҷмӯи миёнаи гардишмиёна моҳона аз рӯи суратҳисоб дар 6 моҳи охириро ташкил медиҳад. Муҳлати қарз то 1 сол буда меъёри фоизӣ бо пули милли то 36 % ва бо аъёри хориҷӣ то 26%-ро ташкил мекунад.

Ба сифати таъминнокӣ устувории молиявии мизоч (ҳаракати фаъоли ҳисобҳо, мунтазам ба даст овардани даромад ва фоида, ҳисоботи далелнок намудаи мизоч, ки бояд дар мақомоти андоз тасдиқ шуда бошад) қабул карда мешавад.

Дар шароити ҳозира бошад, фоиз яке аз манбаҳои асосии гирифтани даромад барои банкҳо мебошад (ниг. ба ҷадвали 2.).

Аз маълумотҳои ҷадвал бармеояд, ки дар соли 2017 даромади фоизии ҚСҚ “Ориёнбанк” 494 462 ҳазор сомони ро ташкил медиҳад. Ҳамчунин, аз ҷадвал мушоҳида намудан мумкин аст, ки аз ин миқдор маблағ 134 988 ҳазор сомонии он хароҷоти фоизиро ташкил медиҳад. Баъд аз он даромади ҳолиси фоизӣ то таъсири ташаккули захира аз руи беқурбшавии дороиҳое, ки аз руи онҳо фоиз ҳисоб карда мешавад 359 474 ҳазор сомонӣ ва ташаккули захира аз руи беқурбшавии дороиҳое, ки аз руи онҳо фоиз ҳисоб карда мешавад 333 874 ҳазор сомони ро ташкил намуд. Дар натиҷа даромади ҳолиси фоизии ҚСҚ “Ориёнбанк” дар соли 2018 25 600 ҳазор сомони ро ташкил дод, ки нисбати соли 2017 ба маблағи 1 595 ҳазор сомонӣ ё 6,6 фоиз зиёд мебошад.

Ҷадвали 2. Ҳисобот оиди фоида ва зарар дар ҶСК “Ориёнбанк” (ҳазор сомонӣ)

Номгӯӣ	Барои соле, ки 31 декабри соли 2018 ба охир расид	Барои соле, ки 31 декабри соли 2017 ба охир расид
Даромади фоизӣ	494 462	268 623
Харочоти фоизӣ	134 988	184 009
Даромади ҳолиси фоизӣ то таъсири ташаққули захира аз руи беқурбшавии дороиҳое, ки аз руи онҳо фоиз ҳисоб карда мешавад	359 474	84 614
Ташаққули захира аз руи беқурбшавии дороиҳое, ки аз руи онҳо фоиз ҳисоб карда мешавад	333 874	60 609
Даромади ҳолиси фоизӣ	25 600	24 005
Даромад аз хизматрасонӣ ва комиссия	64 195	62 582
Харочот аз хизматрасонӣ ва комиссия	11 161	7 078
Дигар даромадҳо	3 724	244
Даромади ҳолиси ғайрифоиизӣ	142 430	103 021
Имтиёз (харочоти) андоз аз фоида	22 032	18 305
Фоида (зарари) умумӣ то андозбандӣ	73 541	41 715
Фоида (зарари) ҳолис	51 509	23 410

Манбаъ: Ҳисоботи солонаи ҶСК “Ориёнбанк” дар соли 2018

Тӯли даҳсолаҳои охир иқтисодии ҷумҳурӣ бо пешравии назаррас, ки пеш аз ҳама дар нисбатан муътадил гардидани вазъи макроиқтисодӣ, сатҳи ҷои таваррум, тадриҷан вусъат ёфтани баҳши молиявӣ ва беҳтар гардидани муҳити институтсионалию қонунгузорӣ зоҳир ёфтааст, қомеъ гардид.

Дар баробари дастовардҳо, тавре аз мушоҳидаҳо бармеояд, омилҳои бухрони сиёсӣ-иқтисодӣ ва ноустувории молиявӣ дар ҷаҳон ва минтақа пайваста таъсири манфии худро ба рушди кишварамон расонида, нишондиҳандаҳои молиявӣ макроиқтисодӣ то ҳол таҳти фишорҳои зикргардида осебапазиранд.[2.с96]

Сатҳи таваррум гарчанде то андозае дар доираи тағйирёбии муътадил нигоҳ дошташуда бошад ҳам, аммо ҳанӯз вобаста ба таъсири тақонҳои берунаи иқтисодӣ ва молиявӣ ноустувор боқӣ мемонад. Инчунин, вобаста ба хусусияти воридотӣ доштани иқтисодиёт, батанзимдарории қурби асъор дар механизми сиёсати фоизӣ ҳоло ҳам аҳамияти зиёд дорад.

Мушкилиҳои асосӣ дар баҳши молиявӣ, аз ҷумла меъёрҳои баланди фоизи бозорӣ ва хавфҳои қарзӣ қурбӣ дар низом, иқтисодӣ маҳдудӣ низомии молиявӣ ва бозори сармоя, бахусус бозори қоғазҳои қиматнокӣ давлатӣ аз лиҳози муҳлатнокӣ, қолибнокӣ ва ҳаҷм, гардиши зиёди пули нақд дар муомилот, сатҳи нисбатан пастӣ таъминнокии иқтисодиёт бо пул ҳамчун омилҳои боздорандаи рушди низомии молиявӣ ва самаранокии сиёсати пулию қарзӣ ва фоизӣ ҳалли худро тақозо менамоянд.

Бинобар ин, дар шароити зуд тағйирёбандаи иқтисодиёти ҷаҳон баҳри эмин намудани иқтисодиёти дохилӣ ва кам намудани осебапазирӣ аз таъсири манфии омилҳои берунӣ, зарурати андешидани тадбирҳо дар самти пурзӯр ва тақвият додани механизми сиёсати фоизӣ бо мақсади нигоҳдории сатҳи паст ва муътадили таваррум, ки барои таъмини суботи иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистон, рушди устувори иқтисодиёт ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардум заминаи мусоид фароҳам меорад, ба миён омадааст.

Бояд қайд намуд, ки новобаста аз мушкилиҳои мавҷуда кишварҳои зиёди рӯ ба инкишоф бо мақсади ҳалли чунин мушкилиҳо ривоч додани механизми таъсирпазири сиёсати фоизиро бо истифода аз таҷрибаи муосири кишварҳои мутараққӣ ба роҳ монда истодаанд. Аз ҷумла, аз стратегияҳои ҳадафгирии унсурҳои пулӣ ва ё фоизӣ, бунёд ва татбиқи стратегияи нави монетарӣ–ҳадафгирии таваррумро пеша гирифтаанд.

Речаи ҳадафгирии таваррум инкишоф ва истифодаи фишангҳои ғайримустақими монетариро дар назар дошта, кишварҳои татбиқкунандаи он сиёсати пулиро қарзиро пеш аз ҳама бо мақсади таъсир расонидан ба меъёрҳои фоизии бозори қарзӣ ва тавассути он ба сатҳи талабот ва таваррум роҳандозӣ менамоянд.

Речаи мазкур тибқи таснифоти Хазионаи байналмилалӣ асёр (ХБА) ба таври расмӣ эълон намудани ҳадафи рақамии таваррумро барои давраи миёнамуҳлат дар назард ошта, Бонки марказӣ (миллӣ) барои ноил гардидан ба ин ҳадаф бояд тамоми имконияту тасмими институтсионалии худро равона созад.

Дар навбати худ, Бонки миллии Тоҷикистон баҳри такмил ва пешбурди сиёсати воқеан самараноки фоизӣ механизми нави марҳила ба марҳила гузариш ба низоми ҳадафгирии таваррумро ба нақша гирифтааст.

Дар ин раванд, мақсади асосии сиёсати фоизӣ ин густариши ислоҳоти институтсионалӣ, таҳкимёбии фишангҳо ва вусъатдиҳии дараҷаи таъсирбахшии онҳо пеш аз ҳама ба меъёрҳои фоизии кӯтоҳмуддати бозори пулӣ ва ба ин васила ба вазъи макроиқтисодӣ, сатҳи талаботи маҷмӯӣ ва меъёри таваррумбуда, марҳила ба марҳила ташкилдиҳии фазои мусоид ва заминаи устувор барои дар оянда гузариш ба речаи нави татбиқи сиёсати фоизӣ – ҳадафгирии таваррумро пешбинӣ менамояд.

Дар шароити муосир барои муайян намудани сиёсати фоизӣ дар низоми бонкӣ аз ҷониби Бонки марказӣ гурӯҳи махсуси корӣ оид ба идомаи фаъолият дар самти муайян кардани арзиши қарз дар ташкилотҳои қарзӣ, ки ҳамасола дар Бонки миллии Тоҷикистон баргузор мегардад, мавриди баррасӣ қарор дода мешавад.

Ҳамчунин ин гурӯҳи махсуси корӣ бо мақсади иҷрои супориши Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз ҷаласаи XVII Шӯрои машваратии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ (аз 30 январи соли 2017) ва ҷаласаи васеъи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 январи соли 2019, чиҳати муайян кардани арзиши қарз дар ташкилотҳои қарзӣ ва дарёфти роҳҳои давра ба давра паст намудани меъёри фоизи қарз, дар Бонки миллии Тоҷикистон таъсис дода шудааст.

Дар муайян намудани сиёсати фоизи Бонки миллии Тоҷикистон ва воҳидҳои сохтори он, намояндагони Ассотсиатсияи бонкҳои Тоҷикистон, Ассотсиатсияи ташкилотҳои маблағгузори хурд, бонкҳои тичоратӣ ва ташкилотҳои амонатии қарзии хурд ширкат меварзанд.

Ёдовар бояд шуд, Бонки миллии Тоҷикистон солҳои гузашта таҳти қорҳои зиёдеро барои муайян намудани арзиши аслии қарз ба итмом расонид ва дар минбаъд низ Бонки миллии Тоҷикистон назорати татбиқи сиёсати фоизиро ҳамчун омил таъсиррасони рушди иқтисодиёти кишвар ба роҳ мондааст.

Дар натиҷа меъёри миёнавазни қарзҳо аз 28,2 фоиз дар соли 2018 ба 26 фоиз дар соли 2019 паст кардашуда, ҳаҷми қарзҳои додашуда аз 7,7 млрд. сомонӣ ба 8,2 млрд. сомонӣ афзуд. (ниг. ба ҷадвали 3 ва 4)

**Ҷадвали 3. Меъёри фоизи миёнавази аз рӯйи қарзҳои додашуда ибонкҳо
(дар давра) (% солон)**

	2018											
	Янв	Фев	Мар	Апр	Май	Июн	Июл	Авг	Сен	Окт	Ноя	Дек
Бо пули милли	21,7	24,0	30,0	31,9	32,5	32,3	24,6	31,6	30,5	31,7	28,5	28,2
Қарзҳои муҳлатнок	21,5	24,3	30,8	32,4	32,7	32,5	24,5	31,7	31,0	31,9	28,5	28,3
<i>то 1 моҳ</i>	28,4	17,3	30,0	30,0	32,7	30,3	30,1	30,0	29,9	29,9	26,1	26,3
<i>аз 1 моҳ то 3 моҳ</i>	34,4	33,2	34,4	34,4	33,5	34,5	34,2	34,1	32,9	34,6	28,0	33,2
<i>аз 3 моҳ то 6 моҳ</i>	16,2	32,6	28,4	31,6	32,7	33,6	16,4	21,9	22,4	30,5	29,1	17,9
<i>аз 6 моҳ то 1 сол</i>	27,0	32,6	32,3	32,9	34,1	33,2	33,0	32,6	31,5	30,7	31,7	31,6
<i>зиёда аз 1 сол</i>	23,0	23,3	29,9	32,3	31,8	32,6	29,4	33,1	32,4	32,2	32,6	29,6
Қарзҳои дигар	27,1	19,5	25,0	20,0	29,1	26,8	29,3	28,6	24,2	28,2	29,0	25,2
Бо асъори хориҷӣ	19,0	21,4	20,8	21,2	20,3	18,7	22,0	17,9	15,2	18,7	22,9	21,1
Қарзҳои муҳлатнок	19,3	19,4	17,9	18,0	17,9	18,9	18,8	17,8	18,4	18,7	22,9	21,0
<i>то 1 моҳ</i>	17,0	15,9	19,8	16,0	24,0	23,1	16,6	17,0	29,9	25,9	-	20,1
<i>аз 1 моҳ то 3 моҳ</i>	20,4	18,0	16,5	15,9	20,9	20,3	17,7	19,3	18,1	20,0	15,6	18,3
<i>аз 3 моҳ то 6 моҳ</i>	18,6	20,7	16,9	17,7	17,0	19,7	20,1	19,5	20,3	18,6	23,3	19,2
<i>аз 6 моҳ то 1 сол</i>	18,5	19,9	20,1	21,0	17,8	18,5	19,1	17,4	18,0	17,7	18,5	18,2
<i>зиёда аз 1 сол</i>	19,9	19,6	18,6	19,0	17,8	18,8	19,1	17,7	17,5	18,3	23,0	21,8
Қарзҳои дигар	18,0	22,5	22,2	22,5	22,5	17,5	22,8	18,6	12,6	18,6	19,0	21,1
меъёри репрезентативӣ аз рӯйи қарзҳо	21,7	24,0	30,1	32,0	32,5	32,3	24,6	31,6	30,5	31,7	28,5	29,3

Манбаъ: Бюллетени омери бонки соли 2019

Меъёри фоизи миёнавазн аз рӯйи қарзҳои додашуда дар бонкҳо, ташкилотҳои амонатии қарзии хурд, ташкилотҳои қарзии хурд, фондҳои қарзии хурд ва дигар ташкилотҳои қарзӣ дар давраи соли 2018 бо фоизи солоне ҳам бо пули миллий ва ҳам бо асъори хориҷӣ гуногун мебошад. Аз ҷадвали 1 мушоҳида намудан мумкин аст, ки дар соли 2018 меъёри фоиз аз руи қарзҳо аз 16,2 фоизи моҳи январ барои қарзҳои аз 3 моҳ то 6 моҳ ва 34,6 фоизи моҳи октябр барои ҳамин намуди қарзҳо ташкил медиҳад.

Ҳамчунин қайд кардан ба маврид аст, ки меъёри фоизи миёнавазн аз рӯйи қарзҳои додашудаи бонкҳо дар давраи соли 2018-ро аз руи аъсор мушоҳида намоем, пас маълум мегардад, ки дар ҳамаи давраи соли 2018 меъёри фоиз бо аъори хориҷӣ нисбат ба пули миллии сомонӣ кам мебошад.

Меъёри репрезентативӣ аз рӯйи қарзҳо бошад дар давраи соли 2018 аз 21,7 фоизи моҳи январ то 32,5 фоизи моҳи майро ташкил медиҳад.

Дар соли 2019 бошад меъёри миёнавазни қарзҳо бо пули миллий аз 20,5 то 30,5 фоизро ташкил мекунад.

Такмил додани самаранокҳои фишанги фоизӣ яке аз масъалаҳои асосӣ дар татбиқи сиёсати фоизӣ маҳсуб меёбад. Бояд таваққуф дод, ки тадқиқотҳо собит месозанд, ки механизми таъсирбахшии сиёсати фоизӣ дар кишварҳои сатҳи баланди долларикунонӣ дошта, ба шиддатнокӣ фишорҳои беруна ва тақонҳои дигари иқтисодӣ осебпазир на он қадар таъсирбахш аст.

Аз маълумотҳои ҷадвали 3 ва 4 мушоҳида намудан мумкин аст, ки меъёри фоизи миёнавазн аз рӯйи қарзҳои додашудаи бонкҳо дар соли 2019 нисбат ба соли 2018 пасттар мебошад. Ин боиси зиёд гардидани ҳаҷми қарзҳои додашуда гардидааст, ки дар соли 2019 нисбат ба соли 2018 0,5 млрд. сомонӣ зиёд қарз дода шудааст.

Ҳамчунин марҳилаи дуюми пеш гирифташудаи ғуруҳи кории Бонки миллии Тоҷикистон баҳри муайян намудани усулҳои танзими сиёсати фоизии ташкилотҳои қарзӣ равона мешавад, ки дар ин самт дар ҳамкорӣ бо ташкилотҳои қарзӣ татбиқи он амалӣ хоҳад шуд.

**Ҷадвали 4. Меъёри фоизи миёнавазн аз рӯйи қарзҳои додашудаи бонкҳо
(дар давра) (% солоне)**

	2019											
	Янв	Фев	Мар	Апр	Май	Июн	Июл	Авг	Сен	Окт	Ноя	Дек
Бо пули миллий	27,6	27,3	30,5	30,5	30,5	28,9	30,2	26,9	25,8	26,7	20,8	20,5
Қарзҳои муҳлатнок	27,7	31,2	30,6	30,7	30,5	29,2	30,4	26,9	28,5	26,9	20,7	20,4
<i>то 1 моҳ</i>	31,7	29,7	30,0	30,6	29,7	29,5	25,8	30,0	10,8	24,0	22,6	16,1
<i>аз 1 моҳ то 3 моҳ</i>	24,2	27,2	32,7	26,4	19,2	23,6	24,5	24,1	29,1	25,9	14,7	22,8
<i>аз 3 моҳ то 6 моҳ</i>	23,1	30,5	32,7	23,3	23,2	26,5	26,6	20,8	28,5	27,1	27,3	25,0

<i>аз 6 моҳто 1 сол</i>		29,5	31,7	29,4	31,2	32,7	30,6	31,3	24,2	27,6	30,2	17,0	22,6
<i>зиёда аз 1 сол</i>		29,5	32,0	30,9	31,5	31,6	29,4	30,5	30,5	30,6	30,0	28,5	21,5
Қарзҳои дигар		25,3	11,8	27,5	24,8	28,9	23,5	24,5	23,9	14,7	22,7	23,7	24,9
Бо асъори хориҷӣ		18,0	17,6	17,4	17,0	16,1	15,9	17,5	18,7	13,7	19,2	16,3	16,4
Қарзҳои муҳлатнок		17,9	17,7	17,3	17,0	16,0	15,9	17,7	18,9	16,2	19,7	16,2	16,4
<i>то 1 моҳ</i>		17,8	16,8	13,5	13,0	14,2	15,0	14,8	15,1	11,1	14,6	15,1	15,0
<i>аз 1 моҳто 3 моҳ</i>		17,1	16,4	15,9	16,4	16,3	16,1	14,7	18,6	16,9	17,1	14,5	19,5
<i>аз 3 моҳто 6 моҳ</i>		18,1	18,2	19,6	16,0	20,5	16,9	21,2	28,5	17,6	17,7	15,7	17,1
<i>аз 6 моҳто 1 сол</i>		19,8	20,5	17,3	18,6	14,3	14,6	18,0	17,2	16,6	15,2	16,7	15,4
<i>зиёда аз 1 сол</i>		17,7	17,1	17,7	17,3	16,8	17,9	17,1	16,8	16,1	21,5	17,0	16,6
Қарзҳои дигар		18,2	17,2	18,1	17,3	16,8	15,8	16,6	17,4	5,4	15,8	16,7	16,3
<i>меъёри репрезентативӣ аз рӯйи қарзҳо</i>		27,6	27,3	30,5	30,5	30,5	28,9	30,2	26,9	25,8	26,7	20,8	20,5

Манбаъ: Бюллетени омили бонки соли 2019

Иброз бояд намуд, ки зиёд намудани ҳаҷми қарз ба бахши хусусӣ, махсусан ба соҳаҳои истеҳсоли, беҳтар кардани сифати сандуқи қарзӣ, кам кардани қарзҳои ғайрифаъол бо мақсади нигоҳ доштани суботи низоми бонкӣ, беҳтар гардидани сатҳи сифати хизматрасониҳо, омода кардани мутахассисони соҳаи бонкдорӣ ва баланд бардоштани савияи касбии онҳо, вусъат бахшидани амалияи ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ ва ба таври васеъ қорӣ намудани он, инчунин вусъат бахшидани қор чихати татбиқи иқтисодиёти рақамӣ, яке аз масъалаҳои мубрами соҳа ба ҳисоб рафта, моро вазифадор менамояд, ки баҳри рафъи он чораҳои амалӣ андешем.

Таъсиси гурӯҳи қорӣ ва чамъ овардани ташкилотҳои қарзӣ бо мақсади дар ҳамқорӣ муайян намудани усулҳои фоида дар низоми бонкӣ мебошад.

Барои рушди низоми бонкӣ ва танзими сиёсати фоидаи бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзӣ бояд сатҳи сифати хизматрасониҳо баланд ва шаффофияти фаъолият таъмин карда шуда, инчунин ҳисоботҳои молиявӣ ва маълумотҳо оид ба сатҳи фоидаи қарзҳо ва амонату пасандозҳо саривақт дар сомонаҳои ташкилотҳои қарзӣ нашр гардида, роҳандозии қорҳои табиғотиву ташвиқотӣ қоннок ва маҳсулоти нави амонатӣ барои интиқолгирандагон қорӣ карда шавад. [3.с 126]

Дар шароити муосир бонкҳо ва ташкилотҳои қарзӣ барои дастгирии соҳибкориҳои хурду миёна, ки рушди иқтисоди миллии кишварамон аз он вобастагии ҳамаҷониба дорад, бо истифода аз ҳисоби манбаҳои худӣ, амонатҳои ҷалбшуда, ташкилотҳои қарзии дохилии ҷумҳурӣ, Бонки миллии Тоҷикистон ва ташкилотҳои байналмилалӣ саҳми арзандаи худро бо пешниҳоди фоизҳои дастрас ба аҳоли гузоранд. Аз ин рӯ, баташкилотҳои қарзирозарур аст, ки то муҳлати муайян ҷиҳати муайян намудани усулҳои танзими сиёсати фоизӣ дар низоми бонкӣ чораҳои зарурро андешанд.

Тақвият додани самаранокии фишанги фоизӣ яке аз масъалаҳои асосӣ дар татбиқи сиёсати фоизӣ маҳсуб меёбад. Бояд таъкид дод, ки тадқиқотҳо собит месозанд, ки механизми таъсирбахшии сиёсати фоизӣ дар кишварҳои сатҳи баланди долларикунонӣ дошта, ба шиддатнокии фишорҳои беруна ва тақонҳои дигари иқтисодӣ осебпазир на он қадар таъсирбахш аст.

Бинобар ин, бо мақсади ҷоннок намудани канали трансмиссионӣ, бартараф намудани мушкилиҳои ҷойдошта тавассути гузаронидани ислоҳоти сохторию институтсионалӣ ва мукамалгардонии амалиётҳои марбут ба татбиқи фоизӣ дар назар аст.

Таҷдиди раванди таҳия ва татбиқи самаранокии сиёсати фоизӣ гузариш аз нишондиҳандаи амалиёти миқдорӣ ба нишондиҳандаи амалиёти сифатиро (меёри фоизӣ) тақозо намуда, он барои рушди тақомули фаъолияти бозори молиявӣ ва таъсирбахшии сиёсати фоизии Бонки марказӣ (миллӣ) мусоидат менамояд. Инчунин, тавассути гузаронидани амалиётҳои монетарӣ ҳолати пардохтпазирии бонкҳо ба маротиба беҳтар гардида, ҳавфҳои пардохтпазирии мавҷуда ва фарқиятҳои меёри фоизӣ коҳиш меёбанд.

Аз ҷумла, баҳри зиёд намудани эфтироднокӣ ба сиёсати пулию қарзӣ, пурзӯр намудани таъсирбахшии амалиётҳои сиёсати пулию қарзӣ ба сиёсати фоизии бонкҳо бояд тадбирҳои зерин амалӣ карда шаванд:

- қарзӣ намудани низоми ҳудуди (коридори) фоизии бо меёри бозтамвил вобастакардашуда ва амалиётҳои кӯтоҳмуддати доимамалкунанда (ба монанди, қарзҳо ва пасандозҳои шабонарӯзӣ “овернайт”);
- танзими сатҳи пардохтпазирии барзиёди ташкилотҳои қарзӣ ва ба роҳ мондани музоадаҳои мунтазами қарзӣ аз рӯйи меёри фоизи бозтамвил;
- мувофиқкунии меёри фоизҳои амалиёти бозтамвили Бонки миллии Тоҷикистон бо бозори байни бонкии қарзӣ вобаста ба раванди тағйирёбии таваррум, вазъи макроиқтисодӣ;
- ҷиҳати идоракунии босамари сатҳи пардохтпазирии кӯтоҳмуддати низоми бонкӣ, таҳия ва тақмили имкониятҳои дурнамозии он.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Раҳимов З.А., Ятимов Х.М., Ҷураев Ш.Х. Молия, муомилоти пул ва қарз: Вазифаҳои таълимӣ / – Душанбе, 2006. – 248 с.
2. Раҳимзода Ш., Муомилоти пулӣ ва қарз: Китоби дарсӣ / – Душанбе: «Эр-граф», 2008. – 450 с.
3. Ҷураев Б.М., Пул, қарз ва бонк: Вазифаҳои таълимии ёрирасон / , – Душанбе: «Ирфон», 2006. – 105 с.
4. Алпатов Г.Е., Ю.В. Базулин и др., Деньги. Кредит. Банки: Учебник / Под ред. В.В. Иванова, Б.И. Соколова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. - 624 с.
5. Иброҳимов И.Р. Ниезов М. «Муомилот пул, қарз ва бонк». Душанбе «Ирфон» 2010.
6. Оймахмадов М., Ш. Раҳимов, Г. Раҳматова., «Фарҳанги истилоҳоти байналмиллалӣ бонкдорӣ», Русӣ- англисӣ- тоҷикӣ, Душанбе 1999.- 645 с.
7. Пиров Т., Хонҷонов А., Султон М.Х. «Фарҳанги молия ва бонкдорӣ» Душанбе «Эр-граф» 2008 570 саҳ

8. Раҳимзода Ш. «Бонкдорӣ ва сиёсати пулию қарзӣ» Душанбе «Ирфон» 2011
9. Ҷӯраев Б «Фаъолияти бонкӣ» Душанбе нашриёти «Ховар» 2014.
10. Дастурамал №186 “Дар бораи тартиби додани қарз ва ҳисоб кардани фоиз дар ташкилотҳои қарзӣ” Бо қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон тахти №73 аз “28” апрели с.2011 тасдиқ шудааст”.
11. Қоидаҳои ҳисоб кардан ва ситонидани фоизи қарз аз ҷониби бонкҳо, ташкилотҳои молиявии ғайрибонкӣ ва ташкилотҳои маблағгузори хурд. Бо Қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон аз 17 октябри соли 2008 №388 маъқул доништа шудааст.
12. Низомнома “Дар бораи Кумитаи сиёсати пулию қарзии Бонки миллии Тоҷикистон” тахти №147, аз 29.ноябри соли 2016.
13. Ҷаласаи Кумитаи сиёсати пулию қарзии Бонки миллии Тоҷикистон №13 аз 01.02.2019с

Шарипов Н., Моҳихуросони Ф.

МАРКЕТИНГИ РАҚАМӢ ЯК ШАКЛИ ИННОВАТСИЯ ДАР БОНКӢОИ ТИҶОРАТӢ

Шарипов Назрулло - муаллими калони кафедраи молия ва қарзи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Моҳихуросони Файзалӣ - магистранти курси дуҷуми ихтисоси кори бонкии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Дар мақолаи мазкур баъзе ҷанбаҳои назариявии маркетинги бонкӣ мавриди таҳқиқот қарор дода шуда аст. Муаллиф ҳангоми омӯзиш муайян намуда аст, ки маркетинги бонкӣ як шакли инноватсия дар низоми бонкӣ маҳсуб меёбад. Муаллиф бештар дар мақола ба масъалаҳои хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фазои рақамӣ, муқоиса ҳиссаи пули нақдӣ дар муомилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва як қатор давлатҳои ҷаҳон, воситаҳои иртиботии маркетинги рақамӣ мароқ зоҳир намуда аст. Вобаста ба таҳқиқоти анҷомёфта хулосаи муаллиф бароварда шуда аст.

Калилвожаҳо: маркетинги бонкӣ, рақамикунонӣ, низоми бонкӣ, хизматрасониҳои бонкӣ, воситаҳои иртиботӣ, фазои рақамӣ.

Афзоиши рақобат ҳарчи бештар истифодаи воситаҳои тақозо мекунад, ки ба ташаккул ва нигоҳ доштани бартариятҳои рақобатии бонкҳои тиҷоратӣ дар бозорҳои сатҳи баланди тағйирёбанда боис гарданд. Вобаста ба ин, имрӯз аксарияти бонкҳои тиҷоратӣ бо мушкилоти дарёфти роҳҳои самараноки хизматрасонии бонкӣ, сохторҳои нави ташкилӣ, усулҳои кор бо мизоҷон, баланд бардоштани сифат ва истифодаи ғайлонаи принципҳои идоракунии стратегӣ, ташаккули стратегияи рушд ва азхудкунии воситаҳои муосири татбиқи он, ҷорӣ намудани маркетинги самараноки рақамӣ, пурзӯр намудани кор оид ба зиёд намудани шумораи мизоҷон рӯ ба рӯ мегарданд.

Ҳалли ин мушкилот омӯзиши равишҳои илмӣ қонуниятҳои рафтори бозори молиявии миллиро тақозо менамояд, ки дар ин асос муайян намудани дурнамои нигоҳ доштани

афзалиятҳои рақобатпазирии бонкҳо муайян карда мешаванд. Даҳсолаи охир бо тағйироти кулӣ дар технологияҳои маркетингӣ афзалият дорад. Тибқи маълумоти Freely, 76% мутахассисони соҳаи маркетинг чунин меҳисобанд, ки дар ду соли охир дар фаъолияти маркетингӣ нисбат ба панҷоҳ соли қаблӣ бештар тағйирот ба вуқӯъ пайваستاаст [1, С. 112].

Ин дигаргуниҳо пеш аз ҳама бо рушди технологияҳои иттилоотӣ ва ба вучуд омадани имкониятҳои комилан нави ҷалби истеъмолкунандагон алоқаманданд. Сабаби дигари чунин тағйироти босуръат ҷаҳоншавии равандҳои иқтисодӣ ва афзоиши рақобат буд, ки боиси ҷустуҷӯи воситаҳои нави ҷалби истеъмолкунандагон гардид. Дар шароити дастрасии оммавии иттилоот дар бораи мол ва хизматрасонӣ тавассути телекоммуникатсия, истеъмолкунанда имконияти воқеии муқоисаи пешниҳодҳои ширкатҳои гуногунро пайдо намуд ва ниҳоятан маҷбур сохт, ки ширкатҳо нархҳоро паст кунанд ва сифати маҳсулотро беҳтар кунанд. Имрӯз дар ҷомеаи муосир истилоҳот ба мисли «иқтисоди рақамӣ», «Интернет-банкинг» васеъ истифода мешаванд. Ин далели воридшавии амиқи технологияҳои иттилоотӣ ба ҳаёти инсонро тасдиқ мекунад. Пайваста ба ин хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фазои рақами сифати навро касб намуда истодааст, ки мо нуктаҳои дастрасии хизматрасониҳои бонкиро дар минтақаҳо мавриди таҳлил қарор додем (Ҷадвали 1)

Ҷадвали 1. Тақсими нуктаҳои дастрасии хизматрасониҳои бонкӣ аз рӯи минтақаҳо ба 100 ҳаз. нафар аҳоли

	ш. Душанбе	ШНТҶ	в. Хатлон	в. Суғд	в. ВМБК
Марказҳои хизматрасонии бонкӣ	26,4	14,4	13,6	18,4	22,9
POS-терминалҳо	240	15,1	25,15	10,89	76,46
Терминалҳои электронӣ дар пешниҳоди пули нақд	37,9	17,4	16,81	21,28	42,33
Банкомат	50,84	10,26	13,67	13,25	15,12
Филлиалҳо	6,2	2,6	3,3	4	9

Манбаъ: аз рӯи маълумоти БМТ аз тарафи муаллиф ҳисоб карда шудаанд. (То 31.07.2022)

Аз нишондиҳандаҳои ҷадвали 1 чунин бармеояд, ки ба истиснои шаҳри Душанбе дастрасии хизматрасониҳои маҷмӯии бонкӣ дар дигар минтақаҳо ба таври кифоят рушд наёфтаанд. Аз ҷумла ШНТҶ ба 100 ҳаз. аҳоли POS-терминалҳо 15,1 адад, вилояти Хатлон 25,15 адад, вилояти Суғд 10,89 адад рост меояд. Ҳамин тавр POS-терминал яке воситаҳои муҳим дар фазои рақами ба ҳисоб меравад, ки шумораи онҳо дар минтақаҳои мамлакат бо мақсади расонидани хизматрасониҳои бонкӣ ва қонё намудани муштариён кам мебошад. Агар ба гузашта назар андозем, таърихи низомҳои пардохтӣ ва хизматрасониҳои молиявии рақамиро дар тӯли 20-30 соли охир мушоҳида намоем - аз ҷорӣ намудани фаъоли банкоматҳо, қортҳои бонкӣ то пешниҳоди миқдори зиёди хизматрасониҳо аз фосилаи дур ва дар ҳар сурат вақт, бо гузариш ба хизмати 24/7 ба назар мерасанд.

Трансформатсияи рақамӣ шартӣ асосии кори самаранок дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ мебошад. Дар ин шароит модели сифр нави тичорат ба вучуд меояд, равишҳои анъанавии ҳалли масъалаҳои васеъ намудани базаи мизочон ба кулӣ аз нав дида баромада шуда, сифат ва суръати хизматрасонӣ беҳтар мегардад.

Бо ин мақсад арзёбии бозори хизматрасониҳои бонкӣ, яъне ҳиссаи пули нақдӣ дар муомилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор доштаро нисбат ба як қатор давлатҳои ҷаҳон муқоиса намудем (диаграммаи 1).

Диаграмма 1. Муқоиса ҳиссаи пули нақдӣ дар муомилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва як қатор давлатҳои ҷаҳон

Манбаъ: аз рӯи маълумоти БМТ аз тарафи муаллиф ҳисоб карда шудаанд.

Тибқи нишондиҳандаҳои диаграммаи 1 қайд намудан мумкин аст, ки ҳиссаи пули нақдӣ дар муомилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон натавонанд нисбат ба мамлакатҳои ҷаҳон, балки як қатор давлатҳои собиқ ИДМ, баланд мебошад. Яъне ин аз он дарак медиҳад, ки фарогирии рақами гардии хизматрасониҳои бонкӣ ва фаъолияти тижоратӣ дар сатҳи паст қарор дорад.

Вазифаҳои асосии маркетинги рақамӣ пешбурди нуфуз ва афзоиши фурӯш бо истифода аз усулҳои гуногун мебошанд. Консепсияи асосии маркетинги рақамӣ истифодаи равиши ба мизочон нигаронидашуда мебошад.

Маркетинги рақамӣ дар фазои худ воситаҳои алоқавӣ-коммуникатсионии зиёде дорад. Вазифаи асосии маркетинг пайдо кардани каналҳои мебошад, ки ба имконияти иртиботи бозьтимоди дучониба ва ғолидаи беҳтарини сармоягузориҳо барои бонк ба роҳ монад.

Воситаҳои иртиботии маркетингии рақамӣ, ки ба фаъолияти мизочон нигаронидашуда аст, дар ҷадвали 3 номбар гардидаанд.

Таҳлили ҷадвали 2 нишон медиҳад, ки воситаҳои коммуникатсионии маркетинги рақамӣ, ки дар ҷаҳон истифода мегарданд, зиёд шуда меистад. Дар ин ҷода, олимони ва коршиносони соҳаи маркетинги рақамӣ қайд мекунанд, ки модели маркетинги “Performance marketing” барои бахши бонкӣ мувофиқ аст. Performance-based marketing – ин навъи маркетинге, ки ба натиҷа нигаронидашуда шудааст [2, с.14]. Равандҳои болозикр танҳо баъзе аз ҷузъҳои алоҳидаи умумии истифодаи технологияҳои муосири маркетинги рақамиро дар бар мегирад, ки бонкҳои тижоратӣ дар фаъолияти маркетингии худ бояд васеъ истифода баранд.

Муҳим он аст, ки истифодаи ин технологияҳои муосири маркетинг бояд ба ҳадафҳо ва стратегияи умумии рушди бонки тижоратӣ мувофиқ гардонида бошад. Бонкҳои тижоратии муваффақ кӯшиш мекунанд, ки усулҳои маркетинг ба ҳадафҳо ва стратегияҳои бонк тавассути мафҳумҳои зерин мувофиқат ва татбиқ карда шаванд:

Ҷадвали 2: Воситаҳои иртиботии маркетинги рақамӣ

Номгуи воситаҳо алоқавӣ	Моҳияти воситаҳо алоқавӣ
Медиа-реклама	- намуди реклама, ки ба дарки визуалӣ ба ҷониби аудитория нигаронида шудааст (плакатҳо, варақаҳо, моделҳои маҳсулот дар Интернет).
Маркетинги почтаи электронӣ	- ба даст овардани мизочон тавассути истифодаи низомҳои автоматии паҳнкунии мактуб ба почтаи электронӣ.
Маркетинги ҷустуҷӯӣ	- амалҳои, ки ба афзоиши иштирокчиёни вебсайтҳо аз ҷониби шунавандагонӣ мақсаднокӣ он бо ёрии низомҳои ҷустуҷӯӣ нигаронида шудаанд. Он афзоиши иштирокчиёни вебсайти бонк ва фурӯши маҳсулоти бонкиро тавассути ҷойгир кардани реклама дар низомҳои ҷустуҷӯи маълумтарин дар бар мегирад.
Шабакаҳои иҷтимоӣ (SMM)	- ҷалби корбарони шабакаҳои иҷтимоӣ ба вебсайти бонк; вазифаҳо: ташкили аудиторияи эътимоднок; гузаронидани маърақаҳои рекламавии дақиқа, ки танҳо ба аудиторияи мақсаднок нигаронида шудаанд.
Онлайнӣ Public Relations	- ба васоити ахбори омма ва ширкатҳои калон паҳн кардани варақаҳои матбуотӣ (ин навъҳои электронии рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо, конференсҳои виртуалӣ, каталогҳои интерактивӣ ва ғайра мебошанд.)
Инфографика	- тарзи графикӣ пешниҳоди иттилоот, ки мақсади он зуд ва аниқ пешниҳод намудани иттилооти мураккаб аст, шакли тарроҳии иттилоотӣ, ки матн, рақамҳо, расмҳо ва шаклҳои геометрияро муттаҳид месозад; Он барои ба корбар дар бораи падида дар шакли визуалӣ ва фаҳмо нақл кардан пешбинӣ шудааст.

Эзоҳ: Таҳияи муаллиф дар асоси таҳлили адабиёти соҳавӣ.

1. Мутобиқшавӣ бо стратегияи тичорат: Технологияҳои маркетингӣ бояд ба дастгирии ҳадафҳо ва афзалиятҳои бонк равона карда шаванд. Масалан, агар бонк диққати худро ба ҷалби мизочони ҷавон равона кунад, кӯшишҳои маркетинги он метавонад ба каналҳои

рақамӣ ва эҷоди замимаҳои инноватсионии мобилӣ тамаркуз кунад;

2. Мутобиқшавӣ ба аудитория: Технологияҳои маркетингӣ бояд барои қонъ гардонидани талабот ва афзалиятҳои аудиторияи мақсаднокӣ бонк равона карда шаванд. Масалан, агар аудиторияи мақсаднок истифода аз шабакаҳои иҷтимоӣ бартарӣ дошта бошад, бонк бояд дар ин каналҳо бо мундариҷа ва табиғоти мувофиқ ҳузур дошта бошад;

3. Истифодаи маҳзани калони маълумот барои қабули қарорҳо: Технологияи маркетинг ба бонкҳо имкон медиҳад, ки маълумотро дар бораи муштариёни худ ва дар маҷмӯъ бозор ҷамъоварӣ ва таҳлил кунанд. Ин маълумот барои тавлиди фаҳмишҳои истифода мешавад, ки дар қабули қарорҳои огоҳона дар бораи маркетинг ва стратегияи маҳсулот кумак мекунанд;

4. Ҳамгирӣ ба равандҳои тичоратӣ: Технологияҳои маркетингӣ бояд ба равандҳои тичоратии бонк тавре ворид карда шаванд, ки истифодаи самаранокӣ захираҳо ва ҳамоҳангӣ байни соҳаҳои гуногуни функционалӣ, аз қабили маркетинг, фурӯш, хизматрасонӣ ба мизочон ва ғ. таъмин намоянд.

5. Таваҷҷуҳ ва нигаронӣ ба натиҷаҳои ниҳой: Бонкҳо бояд натиҷаҳои кӯшишҳои маркетингии худро тавассути таваҷҷуҳ ва нигаронӣ ба натиҷаҳои ниҳой фаъолият, ба монанди доштани базаи муштариён, қаноатмандии муштариён ва ғайра пайгирӣ ва чен кунанд. Ин ба бонкҳо имкон медиҳад, ки самаранокӣ фаъолияти маркетингии худро арзёбӣ кунанд ва дар ҳолати зарурӣ ислоҳот ворид намоянд.

Маркетинги рақамӣ имкон медиҳад, ки ҳама гуна маълумот дар бораи муштарӣ дар ширкатҳои минбаъдаи таълимотӣ (ремаркетинг, истисно кардани намоиши реклама ба мизочони ҷорӣ ва ғайра) истифода шавад ва инчунин, дар бораи самаранокии ҳар як манбаи трафик қарор қабул кунад. Вазифа дар низоми CRM-и банк ҳал карда мешавад. Customer Relationship Management системаи кор бо мизочони банк мебошад, ки ба сохтани конвейер барои ҷалби мизочони нав ва нигоҳ доштани муносибатҳо бо мизочони мавҷуда равона шудааст. Дар робита ба ин, маркетинги рақамӣ бояд ба технологияҳои муосири доимо афзоянда ва зудтағйирёбанда асос ёбад.

Дар маҷмӯъ, аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки дар шароити нав стратегия истифодаи технологияҳои муосири маркетингӣ дар банкҳои тиҷоратии Тоҷикистон рақамсозии технологияҳо ва алоқаи маркетингиро ҳамчун ҷузъи муҳим дар фаъолияти банкҳои тиҷоратӣ ва риояи алгоритми таъмини ҳамохангсозӣ дар бозори хизматрасонии банкӣ ҳисобида мешавад.

Рӯйхати адабиёт

1. Николаева Т. П. Банковский маркетинг // Учеб. метод. комплекс / Т. П. Николаева. – М.: Издат. центр ЕАОИ, 2013. – С.112 (224 с.)
2. Просалова В.С., Николаева А.А. Современный подход к банковским инновациям / Финансы и кредит. 2014. № 22. С. 13-22.
3. Рахимов Ш.М. Цифровые технологии и их влияние на развитие экономики // Экономика Таджикистана. – 2023. – №4. – С. 9–13.
4. Сергеевкова А. А. Современные технологии обеспечения конкурентоспособности многопрофильного коммерческого банка на рынке финансовых услуг // Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 / А. А. Сергеевкова. – Ростов-на-Дону, 2007. – С.14

Сафарова М.Б.

ВЛИЯНИЕ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ НА ДЕНЕЖНЫЕ ПЕРЕВОДЫ МИГРАНТОВ

Сафарова Муборак Бобохоновна
и.о., доцента кафедры банковское
дело Таджикский государственный
университет коммерции, кандидат
экономических наук
E-mail: safarova-muborak@mail.ru

В статье рассматривается денежные переводы трудовых мигрантов и факторы, влияющие на данный процесс, в том числе и банковская система. Пандемия COVID-19 и связанные с ними ограничения привела к ограничениям и проблемы, связанные с существующей системой денежных переводов, которая являлось, как и сейчас для многих семей, в странах происхождения трудовых мигрантов основным источником дохода. Эта указывала на необходимость изменений и улучшение оказания банковских услуг, в первую очередь использование цифровых денежных переводов.

Ключевые слова: трудовая миграция, банковская система, денежные переводы, онлайн-платежи.

Денежные переводы или международные денежные переводы широко используются трудовыми мигрантами во всем мире для оказания помощи или обеспечения своих семей в странах происхождения.

Пандемия COVID-19 привела как к непосредственному кризису, так и к долгосрочным социальным и экономическим проблемам для мигрантов и получателей денежных переводов. В ближайшей перспективе социальное дистанцирование и ограничение работы бизнеса означали также и ограничение, и сложность использования традиционных методов перевода денежных средств (например, наличными или через отделения банков).

В ближайшей перспективе социальное дистанцирование и ограничение работы бизнеса означали также и ограничение, и сложность использования традиционных методов перевода денежных средств (например, наличными или через отделения банков или МТО). В результате пандемии COVID-19 такие ограничения и проблемы, связанные с существующей системой денежных переводов, стали более заметными как для правительств, так и для клиентов поставщиков услуг денежных переводов. Это указывает на необходимость изменений и инноваций, которые могут улучшить услуги денежных переводов и способствовать большей финансовой интеграции мигрантов и их семей в их родных странах. В частности, содействие использованию цифровых денежных переводов и дополнительных финансовых продуктов, в том числе продуктов для повышения финансовой грамотности и уровня сбережений, может в конечном итоге расширить возможности получателей денежных переводов по достижению долгосрочных целей в области сбережений и средств к существованию, а также повысить устойчивость перед лицом будущих экономических потрясений [2, с.1].

За последние десятилетия Российская Федерация и Казахстан стали основными центрами для мигрантов из Центральной Азии, что сделали их двумя наиболее активными международными миграционными коридорами в регионе. Большинство мигрантов едут в эти две страны в качестве трудовых мигрантов, и большинство отправляют денежные переводы своим семьям в свои страны. Эти миграционные коридоры стали важными артериями для тысяч мигрантов и помогли вывести сотни тысяч среднеазиатских семей из бедности. Кыргызстан и Таджикистан входят в пятерку крупнейших стран-получателей денежных переводов в мире (по доле ВВП): в 2020 году денежные переводы составляли 29,4 процента и 27,3 процента ВВП в Кыргызстане и Таджикистане соответственно (Всемирный банк, 2021 год) [3].

Денежные переводы из Российской Федерации и Казахстана в страны Центральной Азии играют важную роль в экономике региона и обеспечивают жизненно важный финансовый канал для семей и сообществ во всей Центральной Азии.

В настоящее время международные мигранты могут выбирать между отправлением денежных переводов наличными или цифровых переводов с использованием услуг онлайн-переводов, предоставляемых операторами денежных переводов (ОДП), банками или операторами мобильной связи. Таким образом, цифровые денежные переводы представляют собой трансграничные денежные переводы, осуществляемые мигрантами через Интернет своим семьям в странах происхождения. Цифровые денежные переводы развивались параллельно с мобильными и банковскими онлайн технологиями. Многие новые операторы вышли на рынок и развили глобальный бизнес на основе цифровых технологий в ответ на растущий спрос.

Банки являются неотъемлемой частью платежных систем и инфраструктуры денежных переводов, что делает их основным каналом для перемещения средств.

Банковская система влияет на денежные переводы, обеспечивая их безопасность и скорость через платежные системы, но также устанавливая комиссии и ограничения. Она служит основным посредником для большинства транзакций, влияя на их объем через

доступность услуг, процентные ставки, а также экономическую стабильность и доверие к финансовым институтам.

Факторы, такие как комиссии, тип перевода, скорость обработки и валюта операции, определяют его стоимость и время выполнения.

Денежные переводы играют ключевую роль в экономике Таджикистана, и банковская система является основным, но не единственным каналом для их обработки.

Банковская система пытается модернизировать инфраструктуру и предлагает более удобные услуги, но для увеличения объемов переводов через официальные каналы требуется решить проблемы с доступностью, стоимостью и стабильностью. Нестабильность и ограничения банковской системы могут вынудить мигрантов и их семьи пользоваться теневыми каналами, что снижает прозрачность и безопасность этих операций.

Цифровые денежные переводы играют еще одну роль, поскольку они долгое время рассматривались как инструмент, способствующий финансовой интеграции домохозяйств мигрантов. Известно, что наличие дохода от денежных переводов само по себе не привело автоматически к повышению финансовой доступности по ряду причин (например, отсутствие доверия к финансовым учреждениям, отсутствие соответствующей подготовки по финансовой грамотности, отсутствие инфраструктуры и т. д.). Следовательно, люди продолжают тратить большую часть своих денег на основные нужды, очень мало откладывают и хранят деньги дома, а не на банковском счете. Модели финансового поведения домохозяйств мигрантов, кажется, трудно изменить, даже с помощью финансовых продуктов, поддерживаемых денежными переводами, и интервенций, направленных на повышение финансовой грамотности [2, с.2].

На основе данных Всемирного банка, денежные переводы мигрантов динамика и ключевые показатели показаны в таблице 1.

Денежные переводы в Таджикистан за период 2020-2025гг

Год	Переводы в млрд. долларов США	Переводы в % от ВВП
2020	-	26,88%
2021	-	25% (прогноз)
2022	-	-
2023	4,6 млрд	39%
2024	5,8 млрд	45-49%

Источник. Supporting Successful Migration in Europe and Central Asia. World Bank Group. Washington, 2024. Pag.372.

Согласно данным таблицы 1, в 2020 году влияние пандемии COVID-19 вызвало снижение переводов, ослабив экономику Таджикистана, что подтверждается отчетом Всемирного банка за осень 2020 года. В 2021 году Всемирный банк прогнозировал рост объема переводов, а в 2022 году согласно отчету ВБ упоминается снижение бедности в 2022 году, что частично связано с денежными переводами, но конкретные цифры не приводятся. 2023 год отличается значительным ростом переводов, которые способствовали росту ВВП и сокращению бедности в стране, а в 2023 год денежные переводы достигли рекордных показателей, что сделало Таджикистан мировым лидером по доле переводов в ВВП.

Однако, для сбора и оценки данных различные источники используют разные методологии, в том числе и Всемирный банк, что может приводить к расхождениям данным. К примеру, в июле 2024 года в некоторых источниках говорится о 49% ВВП.

Таблица 2. Положительные и отрицательные влияния банковской онлайн-системы на денежные переводы мигрантов

Положительные влияния	Отрицательные влияния
Удобство и доступность: Мигранты могут отправлять деньги в любое время и из любой точки мира, где есть интернет, без необходимости посещать банк или пункт отправки наличных.	Цифровое неравенство: Не все мигранты имеют доступ к смартфонам, стабильному интернету или обладают достаточной цифровой грамотностью для использования онлайн-сервисов. Это может создать барьер для значительной части трудовых мигрантов.
Снижение затрат: Онлайн-сервисы часто предлагают более низкие комиссии за переводы по сравнению с традиционными способами, а также более выгодные обменные курсы.	Риски безопасности: Онлайн-переводы подвержены киберпреступности. Низкая финансовая грамотность некоторых пользователей делает их уязвимыми перед мошенниками, что может привести к потере средств.
Скорость переводов: Деньги могут быть зачислены на счет получателя практически мгновенно, что особенно важно в экстренных ситуациях.	Проблемы регулирования: Государственное регулирование онлайн-платежей, как показал опыт Таджикистана с Национальным процессинговым центром в 2019 году, может вызвать сбои и неудобства на начальном этапе внедрения, подрывая доверие к системе.
Рост официальных каналов: Цифровые системы могут способствовать переводу миграционных денежных потоков из теневого сектора в официальные банковские каналы, что обеспечивает большую безопасность и прозрачность	Вопросы идентификации: При онлайн-переводах на большие суммы может потребоваться полная верификация личности, что для некоторых мигрантов может быть сложной процедурой из-за особенностей документов или статуса.
Финансовая инклюзивность: Новые системы помогают вовлечь в банковский сектор тех, у кого ранее не было доступа к финансовым услугам, предлагая простые и понятные инструменты. В 2020 году в Таджикистане был внедрён ряд инициатив для дистанционного обслуживания клиентов, направленных на развитие цифровых платежей и открытие электронных кошельков.	Зависимость от технических сбоев: Сбои в работе онлайн-систем, проблемы с интернетом или перебои в электроснабжении могут временно блокировать доступ к денежным средствам, что создаёт неудобства для получателей.

Составлено автором на основе научных материалов.

Новые банковские онлайн-системы, включая мобильные приложения и интернет-банкинг, могут оказать как положительное, так и отрицательное влияние на денежные переводы мигрантов. Они способны сделать процесс более быстрым, удобным и дешевым, но также могут породить новые проблемы, связанные с доступом, безопасностью и регулированием

Заключение. Развитие банковских онлайн-систем представляет собой огромный потенциал для оптимизации денежных переводов мигрантов, предлагая беспрецедентные удобство, скорость и экономию. Однако для того, чтобы эти преимущества стали доступны

максимально широкому кругу пользователей, необходимо решать проблемы цифровой грамотности, регулирования и безопасности, а также учитывать возможные сбои в работе системы. Для Таджикистана, где денежные переводы мигрантов играют огромную роль в экономике, грамотное внедрение и адаптация онлайн-систем является критически важной задачей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Абдуллоев, И., Г. С. Эпштейн и И. Н. Ганг. 2020. «Миграция и заброшенное школьное образование в Кыргызстане, Таджикистане и Узбекистане». Журнал развития и миграции IZA 11 (1): 4. <https://doi.org/10.2478/izajodm-2020-0004>.
2. Международная организация по миграции, 2021. Региональная оценка: ключевое информационное исследование социально-экономического влияния COVID-19 на возвращенцев и застрявших мигрантов в Центральной Азии. МОМ, Казахстан. с.93
3. Supporting Successful Migration in Europe and Central Asia. World Bank Group. Washington, 2024. Pag.372.
4. Электронный ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-effektivnosti-i-kachestva-bankovskih-uslug/viewer> (дата обращения 13.10.2025)

Аскарова С. С.

РАВАНДИ РАҚАМИКУНОНИИ ИНКИШОФИ БОЗОРИ МИНТАҚАВИИ МАСОЛЕҲИ СОХТМОНӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Аскарова Санавбархон Султонхожаевна
доктор PhD фалсафа дотсенти кафедраи
иктисодиёти ҷаҳонии МДТ “Донишгоҳи
давлатии Хучанд ба номи академик
Б.Ғафуров”, ш. Хучанд, Ҷумҳурии
Тоҷикистон, тел: (+992)-92-616-55-57
E-mail: sanam85@mail.ru.

Мақолаи мазкур хусусиятҳои асосии инкишофи бозори минтақавии масолеҳи сохтмонӣ дар шароити муосирро баррасӣ мекунад. Бозори масолеҳи сохтмонӣ яке аз соҳаҳои калидии иқтисодиёт ба ҳисоб меравад, ки ба рушди саноат, таъмини инфрасохтор ва таҳияи шароити мусоид барои рушди иқтисодиёт мусоидат мекунад. Ин бозор бо талаботҳои муосир, тағйироти иқтисодӣ, пешрафти технологӣ ва ҳолати муҳити зист алоқаманд аст. Мақола хусусиятҳои бозори минтақавии масолеҳи сохтмонӣ, аз қабili вобастагии ба шароити минтақавӣ, маҳдудияти ҷуғрофӣ, иртиботи зич бо соҳаи сохтмон, таъсири сиёсати давлатӣ, таъсири экологӣ ва технологияҳои навро таҳлил мекунад. Ҷамчунин, дар мақола стратегияҳои ивазнамоии воридот, ташвиқи истеҳсоли маҳаллӣ ва истифодаи технологияҳои наво барои рушди устувори ин бозор баҳс шудааст.

Калидвожаҳо: бозори минтақавии масолеҳи сохтмонӣ, инкишофи иқтисодӣ, инноватсияҳо дар сохтмон, таъсири экологӣ, стратегияҳои ивазнамоии воридот, ташвиқи истеҳсоли маҳаллӣ, технологияҳои нав дар сохтмон, сиёсати давлатӣ дар сохтмон, инфрасохтори сохтмонӣ, рақобат дар бозори масолеҳи сохтмонӣ.

Рушди бозори масолеҳи сохтмонӣ дар Тоҷикистон ба якчанд заминаҳои асосӣ вобаста аст, ки метавонанд таъсири назаррас ба ин соҳа дошта бошанд. Бо афзоиши иқтисоди миллӣ, талабот ба масолеҳи сохтмонӣ низ зиёд шуда истодааст. Ин ба сохтмони инфрасохтор, манзил ва дигар объектҳои иқтисодӣ мусоидат мекунад. Бояд ба назар гирифт, ки барномаҳои давлатии рушди иқтисодӣ ва сохтмон, инчунин сиёсати давлатии дастгирии соҳаи сохтмон ба рушди бозори масолеҳи сохтмонӣ таъсир мерасонанд. Воридоти сармояи хориҷӣ ва маҳаллӣ дар соҳаи сохтмон, инчунин дастгирии молиявии давлат барои лоиҳаҳои сохтмонӣ, омили калидии рушди бозор мазкур ба ҳисоб меравад. Қобили қайд аст, ки талабот ба масолеҳи сохтмонӣ дар натиҷаи афзоиши аҳоли, тамоюл ба шаҳрнишинӣ ва рушди соҳаҳои гуногун, бозори масолеҳи сохтмониро дар Тоҷикистон ба яке аз бозорҳои ба таври динамикӣ инкишофёбанд табдил додааст. Аз ҷониби дигар, вобастагии иқтисоди Тоҷикистон ба бозорҳои ҷаҳонӣ, нархи масолеҳи сохтмонӣ ва дигар омилҳои глобалӣ рушди бозори масолеҳи сохтмониро дар кишвар ба таҳдидҳо ру ба ру мекунад. Рушди ширкатҳои маҳаллӣ ва воридотии масолеҳи сохтмонӣ, инчунин рақобат дар бозор – ҳамагӣ дар маҷмӯъ зарурати густариши сиёсати воридотивакунандаро асоснок менамоянд.

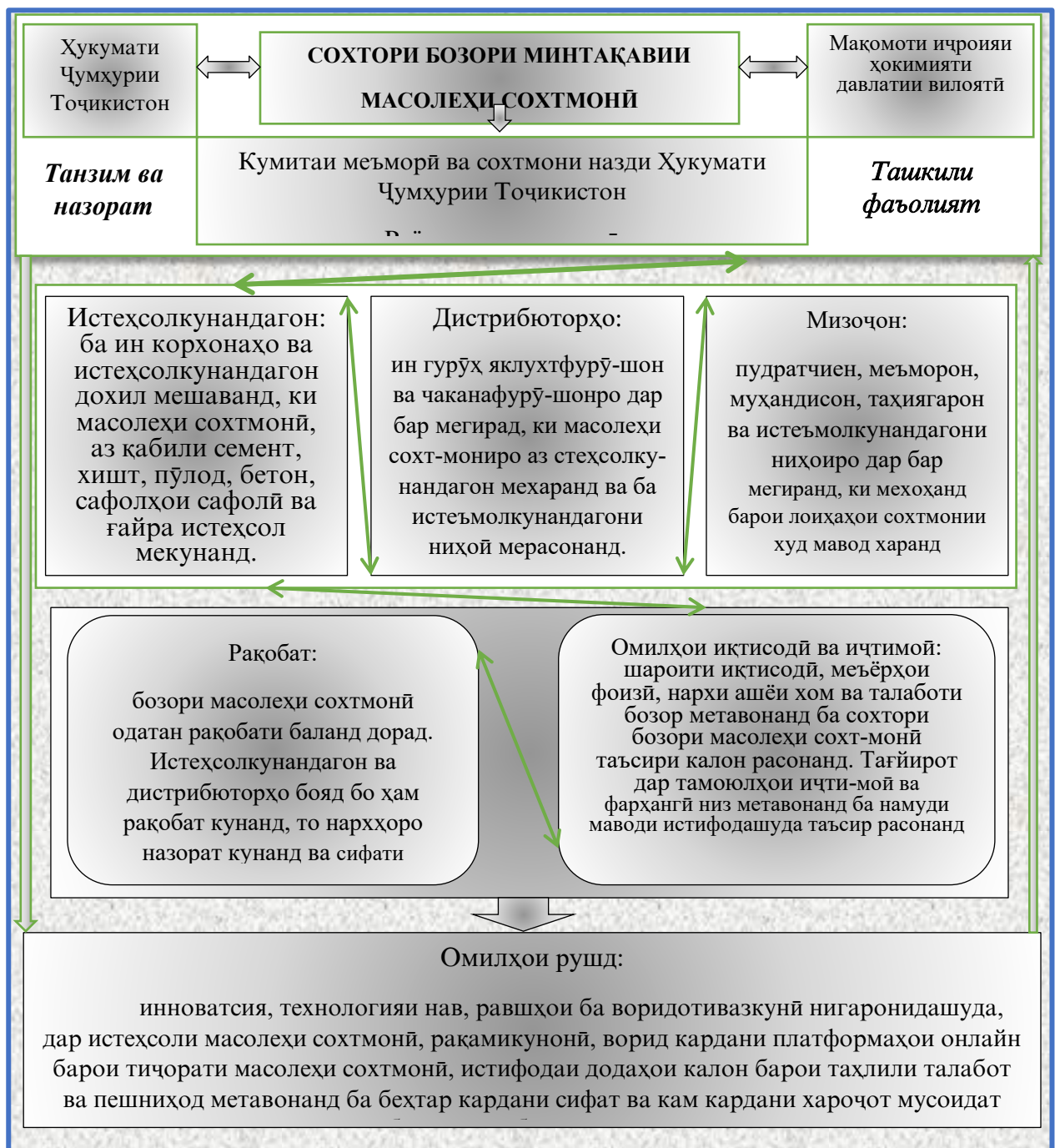
Сохтори бозори масолеҳи сохтмонӣ ба маҷмӯи омилҳо ва ҷузъҳои гуногун ишора мекунад, ки дар истехсол, тақсимот ва фурӯши масолеҳи сохтмонӣ нақш мебозанд (расми 1). Дар маҷмӯъ, бозори масолеҳи сохтмонӣ як бозори мураккаб ва динамикӣ мебошад, ки ба омилҳои гуногуни иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва технологӣ таъсир мерасонад.

Ба сохтори бозори масолеҳи сохтмонӣ дар сатҳи минтақаҳо истифодаи оқилонаи равишҳо ва принципҳои ҷойгиркунонӣ, махсусгардонӣ, кооператсия ва ҳамгирӣ таъсири қардӣ доранд. Ба андешаи Б.К. Холзод, “Воқеан ӯам, имрӯзӯ лӯйгиркунии корхонаӯи саноати масолеӯи сохтмонӣ яке аз шаклӯи тақсимои лӯамӯияи меӯнат мебошад, ки дар тақсимои фазои минтақаӯи корхонаӯи ва истеӯсолот дар иқтисодиёи вилоят ё лӯумӯурӣ ифода меёбад. Он ӯамчун омили муӯимми афзоиши самаранокии истеӯсолоти лӯамӯияи амал мекунад. Лӯйгиркунонии дурусти иқтисодии корхонаӯи масолеӯи сохтмонӣ шарти зарурии истифодаи самараноки захираӯи табиӣ, коӯнеӯ гардонидани талаботи аӯӯолӣ ва баландбардории некуаӯволии он мебошад” [5, С.35].

Ҷойгиркунии корхонаҳои масолеҳи сохтмонӣ як раванди стратегӣ мебошад, ки ба он якчанд омилҳо таъсир мерасонанд. Интиҳоби ҷои мувофиқ барои сохтани корхонаҳои масолеҳи сохтмонӣ метавонад ба арзиш, самаранокӣ ва даромаднокии тичорат таъсири назаррас расонад.

Ҷунонҷӣ, дастрасӣ ба маводи ибтидоӣ бо таваҷҷӯҳ ба наздикӣ ба манбаъҳои ашёи хом, аз қабилӣ сангӯ, кум, шағал, гил ва дигар маъданҳо хароҷоти нақлиётро коҳиш медиҳад ва ашёи хомро таъмин мекунад. Масалан, заводҳои сементӣ одатан дар наздикии конҳои оҳаксанг сохта мешаванд [2, С. 120-129].

Дастрасӣ ба бозорҳои истеъмолӣ барои ҷойгиркунии корхонаҳои масолеҳи сохтмонӣ ва фаъолияти самараноки онҳо нақши муҳим доранд. Наздикӣ ба минтақаҳои серталаб (масалан, шаҳрҳои калон ё минтақаҳои рӯ ба тараққӣ) хароҷоти нақлиётро коҳиш медиҳад ва интиқоли молро ба муштариён метезонад. Ин махсусан барои маводи вазнин ба монанди семент, хишт ва блокҳо муҳим аст. Инфрасохтори нақлиётӣ, дастрасӣ ба роҳҳои дурусти коммуникатсионӣ, аз қабилӣ роҳи оҳан барои интиқоли ашёи хом ва маҳсулоти тайёр муҳим аст. Доштани шабакаҳои самараноки нақлиётӣ хароҷоти логистикаро коҳиш медиҳад ва рақобатпазириро афзоиш медиҳад.

Расми 1. Нақшаи сохтори бозори минтақавии масолеҳи сохтмонӣ
Таҳияи муаллиф

Яке аз муҳиматрин омилҳои ҷойгиркунонии оқилона дастрасӣ ба энергия мебошад. Корхонаҳои масолеҳи сохтмонӣ одатан энергияи зиёдро талаб мекунанд (барқ, газ, сӯзишворӣ). Масалан, аз сабаби истеъмоли зиёди энергия, корхонаҳои сементӣ одатан дар наздикии манбаҳои газ ё нерӯгоҳҳо сохта мешаванд. Корхонаҳои масолеҳи сохтмонӣ метавонанд моддаҳои ифлоскунанда истеҳсол кунанд. Аз ин рӯ, ҷойгиркунии чунин корхонаҳо бояд бо назардошти меъёрҳои экологӣ ва дурӣ аз минтақаҳои истиқоматӣ амалӣ карда шавад. Дар баъзе ҳолатҳо, корхонаҳо бояд системаҳои назорати ифлосшавиро насб кунанд, ки ба арзиш таъсир мерасонанд [1, С.51-57].

Доштани қувваи кори ба бандхисос ва арзон дар минтақа низ метавонад ба кам кардани хароҷоти истеҳсолот мусоидат кунад. Аз ин ру наздикӣ ба шаҳрҳо ё марказҳои таълимӣ метавонад дастрасиро ба қувваи корӣ осон кунад. Азбаски, нархи замин ва сохтмон дар минтақаҳои гуногун гуногун аст, интиҳоби минтақаи камхарҷ метавонад ба сарфаи сармоягузори аввалия мусоидат кунад. Ғайр аз он, замин бояд аз ҷиҳати ҷуғрофӣ ва геологӣ барои муҳофизат аз офатҳои табиӣ, аз қабилӣ обхезӣ ё заминчунбӣ мувофиқ бошад. Ҳукумат барои рушди минтақаҳои номусоид ё ташкили ҷойҳои корӣ, ба монанди имтиёзҳои андоз ҳавасмандӣ медиҳанд. Ин ҳавасмандкунӣ метавонад ба интиҳоби макони сохтмони корхона таъсир расонад [6, С. 35-43].

Наздики ба соҳаҳои марбута (ба монанди пӯлод ё заводи шиша) метавонад ба эҷоди занҷири самараноки таъминот ва кам кардани хароҷот мусоидат кунад. Ғайр аз он, рақобат бо дигар корхонаҳои минтақа бояд ба назар гирифта шавад. Шароити ҷуғрофӣ, аз қабилӣ дастрасӣ ба об, нишебии замин ва обу ҳаво метавонад ба интиҳоби макон таъсир расонад. Масалан, минтақаҳои дорои иқлими хушк барои корхонаҳои семент беҳтар мувофиқанд. Аз ҷониби дигар, амнияти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии минтақа омили муҳими ҷойгиршавӣ мебошад. Минтақаҳои ноустувор ё ноустувор метавонанд ҳавфи сармоягузори зиёд кунанд [3, С. 327-334].

Ҳамчунин бояд ба назар гирифт, ки оқибатҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии сохтмони корхонаҳои масолеҳи сохтмонӣ метавонад ба иқтисодиёти маҳаллӣ таъсири мусбат расонад ва ҷойҳои корӣ эҷод кунад. Ҳамин тариқ, интиҳоби минтақае, ки аз ҷиҳати иқтисодӣ ба рушд ниёз дорад, ба беҳтар шудани шароити иҷтимоӣ мусоидат хоҳад кард.

Дар маҷмӯъ, ҷойгиркунии корхонаҳои масолеҳи сохтмонӣ як қарори стратегӣ мебошад, ки бояд бо назардошти омилҳои гуногун, аз ҷумла дастрасӣ ба ашёи хом, бозорҳои истеъмолӣ, энергия, қувваи корӣ ва қонунҳои экологӣ қабул карда шавад. Интиҳоби ҷои дуруст метавонад ба кам кардани хароҷот, баланд бардоштани самаранокии ва баланд бардоштани даромаднокӣ мусоидат намояд.

Ҳамин тавр, бозори масолеҳи сохтмонӣ яке аз соҳаҳои асосии иқтисодиёт ба ҳисоб меравад, ки ба рушди саноат, таъмини инфрасохтор ва таҳияи шароити мусоид барои рушди иқтисодиёт мусоидат мекунад. Ин бозор бо талаботҳои муосир, тағйироти иқтисодӣ, пешрафти технологӣ ва ҳолати муҳити зист алоқаманд аст. Хусусиятҳои асосии ин бозор рушди инноватсионӣ, истифодаи технологияҳои нав, таъмини масолеҳи баландсифат ва экологӣ, стратегияҳои ивазнамоии воридот ва таъсири сиёсати давлатӣ мебошанд. Бозори минтақавии масолеҳи сохтмонӣ системаи мураккаби муносибатҳои иқтисодӣ ва тичоратӣ аст, ки дар ҳудуди муайяни ҷуғрофӣ ва иқтисодӣ фаъолият мекунад. Ин бозор бо истифодаи технологияҳои навоарӣ, таъмини масолеҳи баландсифат ва экологӣ барои сохтмон ва таъмири биноҳо машғул аст. Инноватсияҳо дар бозори масолеҳи сохтмонӣ барои истеҳсоли масолеҳи баландсифат, арзон ва экологӣ замина мегузоранд. Ин равандҳо на танҳо равандҳои истеҳсолиро оптималӣ мекунанд, балки барои иваз намудани воридот бо маҳсулоти маҳаллӣ низ мусоидат мекунанд. Қобили қайд аст, ки бозори масолеҳи сохтмонӣ бояд ба талаботҳои экологӣ ҷавобгӯ бошад. Истифодаи маводи экологӣ ва аз нав истифодашаванда барои коҳиши таъсири экологӣ ва ҳифзи муҳити зист зарур аст.

Ташвиқи истеҳсоли маҳаллӣ ва истифодаи технологияҳои нав барои коҳиши вобастагии ба воридот ва қавӣ намудани иқтисодиёти миллий шартҳои муҳим ва стратегияи рушди бозори мазкур аст. Сиёсати давлатӣ, аз қабилӣ субсидияҳо, қонунҳои гумрукӣ ва стандартҳои экологӣ ба коҳиши вобастагии ба воридот ва рушди бозори масолеҳи сохтмонӣ таъсири назаррас мерасонад. Бозори минтақавии масолеҳи сохтмонӣ ба шароити ҷуғрофӣ, иқлимӣ ва иқтисодии минтақа вобастагӣ дорад. Ҳар як минтақа бояд ба талаботҳои махсуси худ ҷавобгӯ бошад ва стратегияи ба худ хоси воридотивазкуниро татбиқ намояд.

Бозори минтақавии масолеҳи сохтмонӣ системаи мураккаб ва динамикӣ аст, ки ба омилҳои гуногуни иқтисодӣ, технологӣ, экологӣ ва иҷтимоӣ вобаста аст. Рушди ин бозор бо пешрафти технологӣ, талаботҳои экологӣ ва сиёсати давлатӣ алоқаманд аст. Барои

рушди устувори ин бозор, зарур аст ки стратегияҳои дуруст ва сиёсатҳои давлатӣ ба таври самаранок амалӣ карда шаванд. Ин бозор бояд ба талаботҳои муосир, аз қабili истифодаи технологияҳои нав, таъмини масолеҳи баландсифат ва экологӣ, ва ҳамчун бо талаботҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ҷавобгӯ бошад. Ташвиқи истеҳсоли маҳаллӣ, истифодаи маводи аз нав истифодашаванда ва таъмини шароити муосир барои рақобати озод ва рушди устувори соҳаи сохтмон дар минтақа зарур аст.

РҶҲАТИ АДАБИЁТ

1. Досиев, М. Н. Ташкил ва рушди соҳибкории экологӣ дар заминаи принципи иқтисоди "сабз" / М. Н. Досиев // Идоракунии давлатӣ. – 2022. – №. 1(55). – Р. 51-57.
2. Муртазозода, О. Душанбе - пешоҳанги рушди саноати ватанӣ ва татбиқи босамари ҳадафҳои стратегӣ / О. Муртазозода // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2024. – №. 3(87). – Р. 120-129.
3. Пронин, В. И. Экономические структуры имплементации коммерческих лицензий СОД строительных проектов / В. И. Пронин, Д. В. Медведев, А. А. Ислам // Человек. Общество. Инклюзия (Приложение). – 2023. – № S1-1. – С. 327-334.
4. Соклакова, И. В. Продвижение компании и её продукции на региональном рынке строительных материалов / И. В. Соклакова, Е. Ю. Кузьмина // Строительство. Экономика и управление. – 2020. – № 2(38). – С. 35-43.
5. Еремеев, М. А. Инновационные подходы к повышению конкурентоспособности производителей стройматериалов в условиях экономических ограничений / М. А. Еремеев // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2019. – № 5(79). – С. 37-39.

Мачмӯаи маводи илмӣи конференсияи илмию амалии ҷумҳуриявӣ: «Рушди низоми пулии кишвар дар шароити иқтисодиёти рақамӣ», таҳти таҳрири умумии доктори илмҳои техникӣ, профессор Назарзода Х.Х., номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент Машокиров Ҷ.Н., номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент Султонов З.С. - Душанбе: ДДК. 2025. - 129 сах.

Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон
734061, ш. Душанбе к. Деҳотӣ 1/2

